

Al Colegio de la Comp^a de Jesus de Granada B. L.

~~8-2 7-5 et-2~~

Caja

15-17

225

239 Tomas Escui¹⁸

Faint handwritten text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

55

Faint handwritten text in the middle of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

R. 30.800

201. 5. 9

1
COMMENTARIORVM · C · IULII CESARIS DE BELLO GALLICO
LIBER PRIMVS INCIPIT · IULIUS CELSVS CONSTANTINVS
VIR CLARVS EMENDAVIT · LEGE FELICITER

GALLIA EST OMNIS DIVISA IN PARTES
tris. quarum unam incolunt belge. aliam
aquitani. tertiam qui ipsorum lingua cel-
te. nostra galli appellantur. Hi omnes lin-
gua institutis legibus inter se differunt. Gal-
los ab aquitanis garunna flumen a belgis
macrona & sequana diuidit. horum omnium fortissimi sunt bel-
ge. propterea quod a cultu atq; humanitate prouincie longis-
sime absunt. minimeq; ad eos mercatores sepe conueant. atq;
ea que ad effeminandos animos pertinent important. Proximiq;
sunt germanis qui trans rhenum incolunt. cum quibus continen-
tes bellum gerunt. Qua de causa heluetij quoq; reliquos gal-
los uirtute precedunt. quod fere quotidianis prelijs cu ger-
manis contendunt. cum aut suis finibus eos prohibent. aut ipsi
in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars quam gallos
obtinere dictum est. initium capit a flumine rhodano. con-
tineturq; garunna flumine. Oceanum finis belgarum attingit.
etiam ab sequanis & heluetijs flumen rhenum uergit ad septen-
trionem. Belge ab extremis gallie finibus oriuntur. pertinet
ad interiorem partem fluminis rheni. spectant ad septentrio-
nem & orientem solem. Aquitania a garunna flumine ad pi-
reneos montes & ad eam partem oceani que ad hispaniam perti-
net. spectat. inter occasum solis & septentrionem. Apud heluetios
longe nobilissimus fuit & ditissimus Orgetorix. Is marco messala
& Publio marco pisone consulibus. Regni cupiditate inductus

et

Garunna
Macrona
Sequana

Continentes

als inferiorem

Orgetorix

coniurationem nobilitatis fecit. ac ciuitati persuasit. ut de finibus
 suis cum omnibus copiis exirent. per facile esse. cum uirtute omnibus
 prestarent. totius gallie imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit.
 quod undique loci natura tuti helueticum continerentur. Vna ex parte
 flumine rheno latissimo atque altissimo qui agrum helueticum
 a germanis diuidit. Altera ex parte iura monte altissimo. qui est
 inter sequanos & helueticos. Tertia lacu lemanno & flumine rhoda-
 no qui prouinciam nostram ab helueticis diuidit. His rebus fiebat.
 ut & minus late uagarentur. & minus facile finitimis bellum in-
 ferre possent. Qua de causa homines bellandi cupidi. magno do-
 lore afficiebantur. pro multitudine autem hominum & pro glo-
 ria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrantur.
 qui in longitudinem milium passuum ducentorum quadra-
 ginta in latitudinem centum octuaginta patebant. His rebus
 adducti & auctoritate Orgetorigis permoti. constituerunt ea
 que ad proficiendum pertinerent. comparare. iumentorum
 & carrorum quod maximum numerum coemere. sementes quod maximas
 facere. ut in itinere copia frumenti suppetere. cum proximis ci-
 uitatibus pacem & amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas
 biennium sibi satis esse dixerunt. In tertium annum profectio-
 nem lege confirmari. Ad eas res conficiendas Orgetorigis deligi-
 tur. Ille igitur ubi legationem ad ciuitates suscepit. in eo itinere per-
 suasit casticocaramanta ledi filio sequano. cuius pater regnum
 in sequanis multos annos obtinuerat. & a Senatu populoque Ro-
 manicus appellatus erat. ut regnum in ciuitate sua occuparet. quod
 pater ante habuerat. Itemque Durnorigi heduo fratri diuici qui
 eo tempore principatum in ciuitate obtinebat sua. ac maxime
 plebi acceptus erat. ut idem coronaretur. persuadet. eique filiam
 suam in matrimonium dat. per facile factu esse illis probat co-
 nata perficere. propterea quod ipse sue ciuitatis imperium.

Iura monte
 Lacus lemānus
 Rhodanus fluuus

at milia

Casticocaramanta

Durnorigi heduus

obtenturus esset: nec esse dubium quoniam totius Gallie plurimum
 Heluetij possent: se suis copijs, suoque exercitu illis regna concilia-
 turum confirmat. Hac oratione adducti inter se, fidem, & ius-
 iurandum dant: & regno occupato per tres potentissimos ac fir-
 missimos populos totius Gallie se se potiri posse sperant. Ea res, ut
 est Heluetijs per inditium enuntiata, moribus suis Orgento-
 rigem e uinculis causam dicere coegerunt. Damnatum poenam
 sequi oportebat: ut igni cremaretur. Die constituta cause dictio-
 nis Orgentorix ad iudicium omnem suam familiam ad hominum
 decem milia undique coegit: & omnes clientes, obratosque suos, quo-
 rum magnum numerum habebat, eodem conduxit. Per eos ne
 causam diceret, se eripuit. Cum ciuitas obeam rem incitata ar-
 mis ius suum exequi conaretur: multitudineque hominum ex
 agris magistratus cogere: Orgentorix mortuus est. Neque ab-
 est suspicio, ut Heluetij arbitrantur: quin ipse sibi mortem
 consciuerit. Post eius mortem nihilominus Heluetij id quod con-
 stituerant, facere conantur: ut e finibus suis exeant. Vbi iam
 se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt: oppida sua omnia numero
 ad duodecim: uicos ad quadringentos: & reliqua priuata edi-
 ficia incendunt. Frumentum omne, preter quod quod secum por-
 taturi erant, comburunt: ut domum reditionis spe subla-
 ta, paratiores ad omnia pericula subeunda essent. Trium me-
 sum molita cibaria sibi quoniamque domo efferre iubent. Persua-
 det rauratis, & tuliguis, & lacocubicis finitimis: uti eodem usi
 consilio, oppidis suis, uicisque exultis, una cum eis proficiscantur.
 Boiosque qui trans Rhenum incoluerant: & in agrum Noricum
 transierant: Noriamque oppugnarant: receptos ad se socios
 sibi asciscunt. Erant omnino itinera duo: quibus itineribus
 domo exire possent. Vnum per Sequanos angustum, & diffici-
 le inter montem Iuram, & flumen Rhodanum: qua uix sin-

Orgentorigis citm
reliquis conuincio

Orgentorigis mors

guli carri ducerentur. Mons autem altissimus impendebat: ut facile per pauci prohibere possent. Alterum per prouinciam nr̄ā multo facilius, atq; expeditius: propterea quod inter fines heluetiorū, ac allobrogum, qui nuper pop. ro. pacati erant, rhodanus fluit. isq; nonnullis locis uado transitur. Extremum oppidum allobrogum est: proximumq; heluetiorū finibus Genua. Ex eo oppido pons ad heluetios pertinet. Allobrogibus se se ut suasuros, quod non dum bono animo in populum romanum uiderentur, existimabant: uel ui coacturos: ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus reb; ad profectionem cōparatis: diem dicunt: qua die ad ripā rhodani omnes conueniant. Is dies erat a v. kal. aprilis, L. pisone. Aulo gabinio consulibus. Caesari uero cum id nuntiatum esset: eos prouinciā nostram iter facere conari: maturat ab urbe proficisci: & q̄ maximis potest itineribus in galliam ulteriorem contendit: & ad Genuam peruenit. Prouincię toti q̄ maximum potest militum numerum imperat. Erat omnino in gallia ulteriore legio una. pontem qui erat ad Genuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu heluetij certiores facti sūt: legatos mittūt ad eum nobilissimos ciuitatis: cuius legationis Mammeius et uerudotius principum locum obtinebant: qui dicerent: sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per prouinciam facere: propterea quod aliud iter haberent nullum: rogaretq; ut eius uoluntate id sibi facere liceat. Caesar quod memoria tenebat. L. cassiū consulem occisum: exercitūq; eius ab heluetijs pulsū, & subiugum missum: concedendū non putabat: neq; homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciendi temperaturos ab iniuria

Genua.

Caesar aduersus
heluetios maturat

Legatio heluetoꝝ
ad caesarem

et maleficio existimabat. Tamen ut spatium intercedere
posset dum milites quos imperauerat conuenirent lega-
tis respondit diem ad deliberandum se sumpturum. Siquid
uellent ad idus aprilis reuenterentur. Interea ea legione
quam secum habebat militibusq; qui ex prouincia conue-
nerant a lacu Lemanno qui in flumen rhodanū influit
ad montem iuram qui fines sequanorum ab heluetijs diui-
dit milia passuum decem et octo murum in altitudine
pedum sexdecim fossamq; perducit. Eo opere perfecto presi-
dia disponit. Castella communit: quo facilius si se inuito
transire conarentur prohibere possit. Vbi ea dies quā con-
stituerat cum legatis uenit: eo legati ad eum reuenterūt:
negat se more & exemplo p̄r. posse iter ulli per prouinciam
dare. Et si uim facere conentur prohibitorum ostendit.

Heluetij ea spe derelicti alij nauibus iunctis ratibusq; cōplu-
ribus factis alij uadis rhodani qua minima altitudo flu-
minis erat nonnunq; interdum sepius noctu si percurrere
possent conati: operis munitione & militum concursu et
telis repulsi hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una
per sequanos uia qua sequanis inuitis propter angustias
ire non poterant. His cum sua sponte persuadere non posset:
legatos ad dumorigem heduum mittit: ut eo deprecato-
re a sequanis hoc impetrarent. Dumorigis gratia & largitio-
ne apud sequanos plurimū poterat: & heluetijs erat amic⁹
quod ex ea ciuitate Orgentorigis filiam in matrimonium du-
xerat: & cupiditate regni adductus nouis rebus studebat: et
q̄ plurimas ciuitates suo beneficio habere obstrictas uolebat.
Itaq; rem suscipit: & a sequanis impetrat: ut per fines suos
heluetios ire patiantur: obsidesq; uti inter se se dent perficit.
Sequani ne itinere heluetios prohibeant heluetij: ut sine

Responsio. c. ad legatos
atq; idibus

Mirificum opus &
cesare dignum.

Interdium

deprecator

maleficio & iniuria transeant. Cesari renunciatur. Heluetijs esse in animo per agrum sequanorum & heduorum iter in san-
 tonum fines facere. qui non longe à tolosacium finibus ab-
 sunt. quæ ciuitas est in prouincia. Id si fieret. intelligebat
 magno cum periculo prouinciae futurum. ut homines belli-
 cosos populi ro. inimicos locis patentibus. maximèq; frum-
 tarijs finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni quam
 fecerat. Titum Labienum Legatum prefecit. Ipse in Italiam
 magnis itineribus contendit. duas legiones ibi conscripsit.
 & tres quæ circum Aquilegiam hyemabant. ex hibernis
 educit. & qua proximum iter in ulteriorem galliã per
 alpes erat. cū ijs quinque legionibus ire contendit. Ibi cẽ-
 trones. & garoceli. & caturiges. locis superioribus occupatis
 ab itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus
 his prelijs pulsis. ab ocelo quod est citerioris prouinciae
 extremum. in fines uoconiorum ulterioris prouinciae.
 die septimo peruenit. Inde in allobrogum fines. ab allo-
 brogibus. in sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra
 prouinciam trans rhodanum primi. Heluetij iam per
 angustias. & fines sequanorum suas copias traduxerant.
 & in heduorum fines peruenerant. eorumq; agros popu-
 labantur. Hedui cum se suaq; ab ijs defendere non possent.
 legatos ad cesarem mittunt rogatum auxiliũ. ita se omni
 tempore de populo ro. meritos esse. ut pene in conspectu
 exercitus nostri agri uastari. liberi eorum in seruitutem
 obduci. oppida expugnari non debuerunt. Eodem tempo-
 re hedui. ambariq; necessarij & consanguinei heduorum.
 cesarem certiores faciunt. se se populatis agris non facile
 ob oppidis uim hostium prohibere. Item allobroges q; tras
 rhodanum uicos. possessionesq; habebant. fuga se ad cesare

Tolosaces

Cesar in italiam
 contendit.

Aquilegia.

Legati heduorum
 ad cesarem.

recipiunt: & demonstrant sibi præter agrisolum nihil esse reliquum. Quibus rebus adductus cesar non expectandū sibi statuit: dum omnibus fortunis sociorum consumptis, in santones heluetij peruenirent. Flumen est Arar quæ p̄ fines heduorum & sequanorū in rhodanum influit incredibili lenitate ita, ut oculis in utram partem fluat, iudicari nō possit. Id heluetij ratibus, ac lyntribus iunctis transibant. Vbi per exploratores cesar certior factus est, tres iam partes copiarum heluetios id flumen transduxisse: quartam ferè partem citra flumen ararim reliquam esse. de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit: quæ non dū flumen transierat. eos impeditos, & inopinantes aggressus, magnam partem eorum concidit. Reliqui se se fugæ mandarunt: atq; in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur tigurinus: nam omnis ciuitas heluetia in quattuor pagos diuisa ē. Hic pagus unus eum cum domo exisset: patrum nostrorum memoria Lucium cassum consulem interfecerat: & eius exercitum subiugum miserat. Ita siue casu siue consilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis heluetiæ insignem calamitatem populo romano intulerat, ea princeps penas persoluit. Quia in re cesar non solum publicas sed & priuatas iniurias ultus est: quod eius soceri L. pisonis auū L. pisonem legatum & tigurini eodem in prælio quo cassum interfecerant. Hoc prælio facto reliquas copias heluetiorum ut consequi posset: pontem in arare faciendum curat: atq; ita exercitū traducit. Heluetij repente eius aduentu commoti, cum id quod ipsi diebus uiginti egerime confecerant: ut flumen transiret: illū uno die fecisse intelligerent. Legatos ad eum mittunt:

Fortunies.
Arar
Arar flum.

Cesar magnā partem
heluetioꝝ cōcidit.

Fit pons in Arare.

Legatio secūda heluetioꝝ
ad cesarem.

Cuius legationis diuico princeps fuit: qui bello cassiano dux
 heluetiorum fuerat. ita cum cesare egit. Si pacem popu-
 lus ro. cum heluetijs faceret: in eam partem ituros, atque
 ibi futuros heluetios: ubi cesar constituisset: atque esse uo-
 luisset. Sin bello persequi perseveraret: reminisceretur et
 ueteris incommodi populi ro. & pristinae uirtutis helue-
 tiorum. Quod improuiso unum pagum adortus esset: cu-
 i qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent:
 ne obeam rem, aut suae magnopere uirtuti tribueret: aut
 ipsos despiceret. se ita a patribus maioribusque suis didicisse:
 ut magis uirtute, quam dolo contenderent: aut insidijs ni-
 terentur. Quare ne committeret: ut is locus ubi co-
 stitissent, ex calamitate populi ro. & intermissione exer-
 citus, nomen caperet: aut memoriam proderet. Iis cesar
 ita respondit: eo sibi minus dubitationis dari: quo eas res
 quas legati heluetij commemorassent, memoria teneret:
 atque eo grauius ferre: quo minus merito populo ro. accidis-
 sent. Qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset non fuis-
 se difficile cauere: sed eo deceptum: quod neque commissum
 a se intelligeret: quare timeret: neque sine causa timendum
 putaret. Quod si ueteris contumeliae obliuisci uellet:
 num etiam recentium iniuriarum: quod eo inuito iter
 per prouinciam per uim temptassent. Quod heduos. Quod
 ambaros. Quod allobroges uexassent memoria deponere
 posse: Quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur: atque
 tam diu impune iniurias tulisse admirarentur: eodem
 pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo grauius
 homines ex commutatione rerum doleant: quos pro sce-
 lere eorum ulcisci uelint: ijs secundiores interdum res
 & diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita

Intermitio

Responsio. C.

Non simile Valeriane
 illi sententiae. Lato
 enim gradu scilicet

sunt tamen si obsides dentur: uti ea que polliceantur facturos intelligat. & si heduis de iniurijs quas ipsis socijsq; eorum intulerunt. Item si allobrogibus satisfaciat. sese cum ijs pacem esse facturum. Divico respondit ita heluetios a maioribus suis institutos esse: uti obsides accipere non dare consueverunt. eius rei populum ro. esse teste. Hoc responso dato discessit. Postero die castra ex eo loco mouet. Idem facit cesar: equitatuq; omnem ad numerum quattuor milium quem ex omni prouincia, & heduis atq; eor socijs coactum habebat, premitit / quas in partes hostes iter faciant. Qui cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum equitatu heluetiorum prelium committunt: & pauci de nostris cadunt. Quo prelio sublatis heluetijs quod quingentis equitibus tanta multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere nonnumquam ex nouissimo agmine prelio nostros laceffere coeperunt. Cesar suos a prelio continebat: ac satis habebat in presentia hostem rapinis, populatio nibusq; prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt: uti inter nouissimum hostium agmen, & nostrum primum non amplius quinque, aut senis milibus passuum interesset. Interim quotidie cesar ab heduis frumentum quod esset publice polliciti, flagitare: nam propter frigora, qd gallia subseptentrionibus (ut antedictum est) posita est, non modo frumenta in agris matura non erant: sed pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo aut frumento quod flumine arare nauibus subuexerat: propterea uti minus poterat: qd iter ab arare heluetijs auerterant: a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere hedui conferri comportari adesse ducer. Vbi

Responso Diuico
magnanimo

/qui uideat:

ine

se diutius duci intellexit: & diem instare quo die frum-
 tum militibus metiri oporteret: conuocatis eorum princi-
 pibus, quorum magnam copiam castris habebat: in iis di-
 uiatico & lisco qui summo magistratui praeerant: quem
 uergobretum appellant hedui: qui creatur annuus: & uite
 necisque in suos habet potestatem: grauius eos accusat quod
 cum neque emi neque ex agris sumi posset: tam necessario te-
 pore tam propinquis hostibus, ab iis non subleuetur: pre-
 sertim cum magna ex parte eorum precibus adductus
 bellum susceperit: multo etiam grauius quod sit destitu-
 tus queritur. Tum demum liscus oratione cesariis
 adductus quod ante tacuerat, proponit esse non nullos
 quorum auctoritas apud plebem plurimum ualeat: quod
 priuatim plus possent: quam ipsi magistratus: hos seditiosa
 atque improba oratione multitudinem detertere: ne
 frumentum conferant: quod prestare debeant: Si iam prin-
 cipatum gallie obtinere non possent: gallosum, quam roma-
 norum imperia uelle perferre: neque dubitare debeant:
 quin si heluetios superauerit romani: una cum reliqua
 gallia heduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra
 consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enuntiari:
 hos a se coerceri non posse. Quin etiam quod necessa-
 riam rem coactus cesari enuntiari, intelligere se se quod
 to id cum periculo fecerit: & obeam causam quam diu po-
 tuerit tacuisse. Caesar hac oratione lisci dūnorigem
 diuiatici fratrem designari sentiebat: sed quod pluri-
 bus presentibus eas res iactari nolebat: celeriter conci-
 lium dimittit. Liscum retinet. Querit ex solo ea quae
 inconuentu dixerat. Dicit liberius, atque audacius.
 Eadem in secreto ab alijs querit: reperit esse uera. Ipse

No

Accusatur
 dūnorige.

Cesaris prudentia

esse dūnorigem summa audacia magna apud plebem ꝑ liberalitatem gratia cupidum rerum nouarum compluris annos portoria reliquaꝑ omnia heduorū uectigalia paruo pretio redempta habere: propterea qđ illo dicente, contradicere audeat nemo. His rebus & suam rem familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerū equitatus suo sumptu semp alere: & circum se habere: neꝑ solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiri posse: atꝑ huius potentie causa matrem in biturigibus homini illic nobilissimo, ac potentissimo collocasse: ipsum ex heluetijs uxorem habere: sororem ex matre & propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere, & cupere heluetijs propter eam affinitatē: odisse etiam suo nomine cesarem, & romanos: qđ eorū aduentu potentia eius diminuta: & diuisticus frater in antiquum locum gratie, atꝑ honoris sit restitutus: si qđ accidat romanis, summam insper per heluetios regni obtinendi euenire. Imperio populi ro. non modo de regno, sed & de ea quam habebat gratia desperare. Reperiebat etiam inquerendo cesar: quod prelium equestre aduersū paucis ante diebus factum: esse & initium eius fuge factum a dūnorige, atꝑ eius equitibus (nam equitatus quē auxilio cesari hedui miserant, dūnorix præerat) eorum fuga reliquum etiā equitatum pterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspensiones certissima res accederet: qđ per fines sequanorū heluetios transfduxisset: qđ obsides inter eos dandos curasset: quod ea omnia nō modo in iussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod a magistratu heduorū accusaretur: satis esse cause arbitrabatur: quare in eum, aut ipse animad-

Portoria

atq; inquerendo

Laus Diuiatici

uerteret: aut ciuitati animaduvertere iuberet. His omni-
 bus rebus unum repugnabat: quod diuiatici fratris summum
 in populum Romanorum studium: summam in se uoluntatem: egregiam
 fidem: iustitiam: temperantiam cognouerat. Nam ne eius
 supplicio diuiatici animum offenderet: uerebatur. Itaque
 priusquam quicquam conaretur diuiaticum ad se uocari iubet:
 et quotidianis interpretibus remotis per C. ualerium
 atracillum principem gallie prouincie, familiare suum,
 cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo
 colloquitur: simul commonefacit: que ipso presente in
 concilio galloꝝ de dunorige sint dicta: et ostendit: quod
 separatim quisque de eo apud se dixerit. petit: atquehorta-
 tur: ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo cau-
 sa cognita statuatur: uel ciuitatem statuere iubeat.
 Diuiaticus multis cum lacrimis cesarem complexus ob-
 secrare coepit: ne quid grauius in fratrem statueret.
 scire se illa esse uera: nec quenquam ex eo plusquam se doloris
 capere: propterea quod cum ipse gratia plurimum do-
 mi, atque in reliqua gallia: ille minimum propter ado-
 lescentiam posset: percreuisset. Quibus opibus ac
 neruis non solum ad minuendam gratiam: sed pe-
 ne ad perniciem suam uteretur: sed se tamen et amore
 fraterno, et existimatione uulgi commoueri. Quod si quod
 ei a cesare grauius accidisset: cum ipse eum locum ami-
 citie apud eum teneret: neminem extimaturum non
 sua uoluntate factum. Qua ex re futurum, ut totius
 gallie animi a se auerterentur. Hac cum pluribus
 uerbis flens a cesare peteret: cesar eius dexteram
 prehendit. consolatus rogat: finem orandi faciat.
 Tanti eius apud se gratiam esse ostendit: uti et re ipse.

ats per se

Summa Cesaris hu-
manitas et misericordia

iniuriam & suum dolorem eius uoluntati, ac precibus
 condonet. Dūnorigem ad se uocat. fratrem adhibet. que
 in eo reprehendat, ostendit. que ipse intelligat. quae
 ciuitas queratur, proponit. monet. ut in reliquum
 tempus omnes suspensiones iuet. preterita se diuati-
 co fratri condonare dicit. Dūnorigi custodes ponit. ut
 que agat. quibus cum loquatur, scire possit. Eodē die
 ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte cōse-
 disse milia passuum ab ipsius castris octo. Qualis esset na-
 tura montis: & qualis incircuitu ascensus: qui cognosce-
 rent: misit. Renuntiatum est facilem esse. De tertia
 uigilia Titum Labienum legatum propraetorem cum
 duabus legionibus, & ijs ducibus qui iter cognouerāt,
 summū iugum montis ascendere iubet. quid sui con-
 siliij sit: ostendit. Ipse de quarta uigilia eodem itinere
 quo hostes ierant, ad eos contendit: equitatuq; om̄em
 ante se mittit. Confidius qui rei militaris peritissimus
 habebatur. & in exercitu L. Silly, & postea in M. cras-
 si fuerat, cum exploratoribus praemittitur. Prima
 luce cum summus mons a Tito Labieno teneretur:
 ipseq; ab hostium castris non longius mille ex quingē-
 tis passibus abesset: neq; ut postea ex captiuis compit,
 aut ipsius aduentus, aut Labienum cognitus esset: con-
 fidius equo admissio ad eum accurrit: dicit motē
 quem a Labieno occupari uoluerit ab hostibus tene-
 ri: id se ex gallicis armis atq; insignibus cognouisse.
 Caesar suas copias in proximū collem subducit. acie in-
 struit. Labienus ut erat ei preceptum a Cesare: ne
 praelium committeret nisi ipsius copie prope hostium
 castra uisae essent: ut undiq; uno tpe in hostes impetus

Confidius.

fieret. mōte occupato nostros expectabat. preliq; abstinebat. Multo deniq; die per exploratores cesar cognouit, & montē a suis teneri: & heluetios castra mouisse: & confiduum timore perterritum (quod non uidisset) prouiso sibi renuntiasse. Eodem quo consueuerat interuallo hostes sequitur: & milia passuum tria ab eorum castris, castra ponit. post die eius diei, quo biduum supererat, cum exercitui frumentum meturi oporteret: & quod a bibratte hoppido heduorum longe maximo & copiosissimo non amplius milibus passuum xviii aberat, rei frumentarię prospiciēdum existimauit: & iter abheluetijs auertit: ac bibratte ire cōtendit. Ea res per fugitiuos. L. emilij decurionis eqtuz gallorum hostibus nunciatur. Heluetij seu qđ timore perterritos romanos discedere a se existimarent eoc. magis quod pridie superioribus locis occupatis preliū non commisissē: siue eo qđ re frumentaria intercludi posse confiderent: commutato consilio, atq; itinere cōuerso, nostros a nouissimo agmine insequi, ac laceffere coeperunt. Postq; id animaduertit: copias suas cesar in proximum collem subducit: equitatuq; qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit, legionum quattuor ueteranorum. Itaq; supra se in summo iugo duas legiones quas in gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia collocari iubet: ac totum montem hominibus compleri: & interea sarcinas in unum locum conferri: & eum ab ijs qui in superiori acie constiterant muniri iussit. Heluetij cum omnibus suis carris secuti, impedimentum in unum locum contulerant. Ipsi confertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta sub primam nostrā

Cesar heluetiq;
parat ad pluū.

Prudentes & aetose
factum cesaris

Præliū cōmittitur.

aciem successerunt. Cesar primū suo, deinde omnium ex
conspectu remotis equis, ut equato omniū periculo, spem
fuge tollens, cohortatus suos prælium commisit. Milites
e loco superiore pilis missis, facile hostium phalanges per-
fecerunt. Ea disiecta gladijs districtis in eos impetum
fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimēto:
quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfi-
xis, colligatis, cum ferrum se inflexisset: neq̄ euellere, neq̄
sinistra impedita satis cōmode pugnare poterāt: multi
(ut diu iactato brachio præoptarent scutum manu emit-
tere, & nudo corpore pugnare) Tandem uulneribus de-
fessi, & pedem referre: & q̄t mons suberat circiter mille-
passuum, eo se recipere cœperunt. Capto monte, & succe-
dentibus nostris, boii & tulingi qui hominum milibus cir-
citer xv. hostium agmen claudebant: & nouissimis præ-
sidio erant exitinere nostros latere aperto, aggressi circū-
uenere: & id conspicati heluetij qui in montem sese re-
ceperant, rursus instare, & prælium reintegrare cœperūt.
Romani conuersa signa tripartito intulerunt: prima et
secunda acies ut uictis ac submotis resisteret: tertia ut
uenientes substineret. Ita ancipiti prælio diu atq̄ acri-
ter pugnatum est. Diutius cum sustinere nostrorum
impetus non possēt: alteri se (ut cœperāt) in montem re-
ceperunt: alteri ad impedimenta & carros suos se cōtu-
lerunt. Nam hoc cum toto prælio cum ab hora septima
ad uesperum pugnatum sit: auersum hostem uidere ne-
mo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta
pugnatū est: propterea q̄d pro uallo cāros obiecerant: &
e loco superiore in nostros uenientes tela conijciebant:
& non nulli inter carros, rotasq̄ mataras ac traqulas

Matara &
Traquila

*Victoria cesaris de
heluetijs.*

*Tertia legatio ad
cesarem pro de-
dicatione heluetioꝝ*

/ flores

purgati

L. 1.
subijciebant: nostrosq; uulnerabant. Diu cum esset pu-
gnatum impedimentis, castrisq; nostri potiti sunt. Ibi or-
gentorigis filius, atque unus ex filijs captus est. Ex eo prelio
circiter hominum milia cxxx. superfuerunt: eaq; tota
nocte cotinenter ierunt, nulla parte noctis itinere inter-
misso. In fines lingonũ die quarto peruenerũt. Cum &
propter uulnera militum, & propter sepulturam occisorũ
nostri tridũ remorati, eos sequi non potuissent. Cesar ad
lingones litteras, nunciosq; misit: ne eos feumento ne ue-
alia re iuuarent. Qui si iuuisset. se eodem loco quo hel-
uetios habiturum. Ipse triduo intermisso, cum om̃ibus
copijs eos sequi coepit. Heluetij omnium rerum inopia
adducti, legatos de deditioe ad eum miserunt: q; cũ
eum in itinere conuenissent: seq; ad pedes proiecissent:
suppliciterq; locuti pacem petissent: atque eos in eo
loco quo tum essent, suum aduentũ expectare iussis-
set, paruenerũt. Eo postq; cesar peruenit obsides, arma,
seruos qui ad eos perfugisset, poposcit. Dumq; ea con-
quiruntur: & conferuntur nocte intermissa, circi-
ter hominum milia sex eius pagi qui uerbigenus
appellatur: siue timore perterriti, ne armis tradi-
tis supplicio afficerentur: siue spe salutis inducti, qd
intanta multitudine deditoꝝ suam fugam aut
occultari, aut omnino ignorari posse existimarent:
prima nocte e castris heluetioꝝ egressi, ad rhenũ, finesq;
germanorum contenderunt. Quod ubi cesar resciauit
quorum per fines ierant: his uti conquireret si sibi
purgati esse uellent: & reduceret: imperauit. Reduc-
tos in hostiũ numero habuit. Reliquos omnes obsidi-
bus armis perfugis traditis in deditioem accepit.

Heluetios tulingos latobriges in fines suos unde erant profecti reuerti iussit. Et quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat: quo famem tollerarent: Allobrogibus imperauit: ut his frumenti copiam facerent. Ipsos oppida, uicosque quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit: quod noluit eum locum unde heluetij discesserant, uacare: ne propter bonitatem agrorum, germani qui trans rhenum incolunt, a suis finibus in heluetiorum fines transirent: & finitimi gallie prouincie, allobrogibusque essent. Boios petentibus heduis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocaret, concessit. Quibus illi agros dederunt: eosque postea in partem iuris libertatisque conditione, atque ipsi erant, receperunt. In castris heluetiorum tabule reperte sunt litteris graecis confectae, & ad caesarem relatae: quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat: qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent: & item separatim senes, mulieres, puerique. Quarum omnium rerum summa erat capitum heluetiorum .cc. lxxij. Tulingorum milia xxxvi. Latobrigorum xxij. Rauracorum xxxij. Boiorum xxxij. Ex his qui arma ferre possent ad milia xcij. Summa omnium fuerunt ad milia ccc. lxxvij. Eorum qui domum redierunt censu habito (ut caesar imperauerat) repertus est numerus milium .c. & xx. Bello heluetiorum confecto totius fere gallie legati principes ciuitatum ad caesarem gratulatum conuenerunt. Intelligere sese iam & si pro ueteribus heluetiorum iniurijs populus rom. ab his penas repetisset: tamen eam rem non minus ex usu terre gallie, quam populus rom. accidisse: propterea quod

Heluetios caesar in de-
dicatione accipit

Nominatim ratio
confecta est

Nunus heluetiorum

Censu habito

Legati totius fere
gallie ad caesarem

in bello

eo consilio florentissimis rebus domos suas heluctij re-
 liquissent: uti toti galliæ bellum inferret: imperioque
 potirentur: locumq; domicilio ex magna copia de-
 ligerent: quem ex omni gallia oportunitissimū atque
 fructuosissimum iudicassent: reliquasq; ciuitates
 stipendiarias haberent. Petierunt uti sibi concilium
 totius galliæ in diem certam indicere: idq; uoluntate
 cesaris liceret sese habere qualdam res: quas ex comu-
 ni consensu ab eo petere uellent. Ea re permissa diem
 concilio statuerunt: & iureiurando ne quis enuncia-
 ret: nisi quibus comuni consilio mandatum esset: inter
 se sanxerunt. Eo concilio dimisso iidem principes ciui-
 tatum qui ante fuerant ad cesarem reuerterunt: pe-
 tieruntq; uti sibi secreto in occulto de sua omniumq;
 salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata sese
 omnes flentes cesari ad pedes proiecerunt. Non mi-
 nus id se contendere, & laborare: ne ea que dixisset,
 enunciarentur: q; uti ea que uellent, impetrarent:
 propterea quod si enunciatum esset: summū in crucia-
 tum se uenturos uiderent. Locutus est pro his diuaticus
 heduus galliæ totius factiones esse duas. Harum alteriq;
 principatum tenere heduos: alterius aruernos. Hi cum
 tantopere de potentatu inter se multos annos contēde-
 rent: factum esse: uti aruernis sequanisq; germani mer-
 cede accesserentur. Horum primo circiter milia xv. rhe-
 num transisse. Postea q; agros & cultum, & copias gallo-
 rum homines feri, ac barbari adamassent: traductos
 plures: nunc esse in gallia ad c. et xx. milium numerū.
 Cum his heduos eorumq; ditionis homines semel atque
 iterum armis contendisse: magnam calamitatē pulsos

Galliæ factiones
 duæ

Germani^{ab}

Eorū ditionis
 homines

D. B. G.

accepisse: omnem nobilitatem, omnem senatū, omnem equitatum amisisse. Quibus prelijs calamitatibusque fractos qui ex sua uirtute, & lo. ro. hospitio, atq; amicitia plurimum ante in gallia potuissent: coactos esse sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis: & iureiurando ciuitatem obstringere. se se neq; obsides repetituros: neq; auxilium a populo ro. imploratueros: neq; recusaturos: quo minus perpetuo sub illorum ditione, atq; imperio essent. Vnum se esse ex omni ciuitate heduorum: q ad duci non potuerit: ut iuraret: aut suos liberos obsides daret. Obeam rem se ex ciuitate profugisse: & romāni ad senatum uenisse auxilium postulatum: qd solus neq; iureiurando, neq; obsidibus teneretur. Sed peius uictoribus sequanis, q heduis uictis accidisse: propterea qd arioiustus Rex germanorum in eorū finibus consedisset: tertiāq; partem agri sequani, qui esse optimus totius gallie, occupasset. Et nunc de altera parte tertia sequanos decedere iuberet: propterea quod paucis mensibus ante harudum milia hominum xxvii^{or} ad eū uenissent: quibus locus ac sedes pareretur: futurū esse paucis annis: uti omnes ex gallie finibus pellerentur: atq; omnes germani rhenum transiret. Neq; enim esse conferendum gallicum cum germanorū agro: neq; hanc consuetudinem uictus, cum illa comparandam.

Arioustum autem ut semel galloꝝ copias prelio uicerit: qd prelium factum sit ad magetobrie, superbe & crudeliter imperare: obsides nobilissimi cuiusq; liberos poscere: & in eos omnia exempla, cruciatuq; edere: si qua res nō ad nutum aut ad uoluntatē eius facta sit. Hominem esse barbarū, iracundum,

Ariouustus Rex
germanorum

Exempla cruciatuq;
Ad nutū & uoluntatē.

temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in cesare, populoque ro. sit auxilij: omnibus gallis idem esse faciendum: quod heluetij fecerunt: ut domo emigrent: aliud domicilium: alias sedes remotas a germanis petant: fortunamque (quae cumq; accidat) experiantur. Hec si enuntiata arriouisto sint: non dubitare: quin de omnibus obsidibus qui apud eum sunt grauissimum supplicium sumat. Cesarem uel auctoritate sua, atque exercitus, uel recenti uictoria, uel nomine populi ro. deterere posse: ne maior multitudo germanorum rhenum traducatur: galliamque omnem ab arriouisti iniuria possit defendere. Hac oratione ab diuatico habita, omnes qui aderant, magno fletu auxilium a cesare petere ceperunt. Animaduertit cesar unus ex omnibus sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri fecissent: sed tristes capite demisso terram intueri. Eius rei quae causa esset miratus, ex ipsis quaesuit. Nihil sequani respondere: sed in eadem tristitia taciti permanere. Cum ab his sepius quaereret: nec ullam omnino uocem exprimere possent. Idem diuaticus heduus respondit: hoc esse grauiorem, miserioremque fortunam sequanorum: quam reliquorum: quod soli ne in occulto quidem quaeri, neque auxilium implorare auderent: absentisque arriouisti crudelitatem uelut si coram adesset, horerent: propterea quod reliquis tantum fugae facultas daretur: sequanis uero qui intra fines suos arriouistum recepissent: quorumque oppida omnia in potestate eius essent: omnes cruciatus essent perferendi. His rebus cognitis cesar gallorum animos uerbis confirmauit: pollicitusque est: eam rem curae sibi futurae: magnam se habere spem, & beneficio suo, & auctoritate

Cesar gallorum animos
uerbis confirmauit.

. D . B . C .

Cesaris deliberatio.
/super

adductum arioiustum finem iniurijs facturū. Hac oratione habita concilium dimisit: & eo multę res eum hortabantur: quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret. Imprimis quod heduos fratres consanguineosq; sepe numero a senatu appellatos in seruitute atq; ditio-
 ne uidebat germanorum teneri. Eorūq; obsides esse apud arioiustum, ac sequanos intelligebat: qđ in tāto imperio populi ro. turpissimum sibi & rei p. esse arbitra-
 retur. Paulatim autem germanos consuescere rhenum transire: & in galliam magnam eorum multitudinem uenire pō. ro. periculosum uidebat: neq; sibi homines feros ac barbaros obtemperaturos existimabat: quin cum omnem galliam occupassent: ut ante cimbrī, teutoniq; fecisset: in prouinciam exirent: atq; inde in italiam contenderēt: presertim cum sequanos a prouincia nostra rhodanus diuideret. Quibus rebus q̄ maturime occurrendum putabat. Ipse autem arioiustus tantos sibi spiritus tantā arrogantiam sumpserat: ut ferendus non uideretur. Quam obrem placuit ei: ut ad Arioiustum legatos mitteret: qui ab eo postularent: uti aliquem locum mediū utriusq; colloquio deligeret: uelle sese de re. p. summis utriusq; rebus cum eo agere. Ei legationi Arioiustus respondit. Siquid ipsi a cesare opus esset, sese ad eum uenturum fuisse. Siquid ille a se uelit: illum ad se uenire oportere. Praeterea se neq; sine exercitu in eas partes gallie uenire audere quas cesar possideret: neq; exercitū sine magno commeatu, atq; emolumento in unū locum contrahere posse: sibi autem mirum uideri quid in sua gallia quam bello uicisset, aut cesari, aut omnino populo ro. negotij esset. His responsis ad cesarem redeuntib; legatis;

Eligit. C. legatos ad Arioiustū mittere:

Respo Arioiusti arrogans

iterum ad eum cesar legatos cum his mandatis mittit. Quoniam tanto suo populiq; ro. beneficio affectus, cum in consolat^u suo, Rex atq; amicus a senatu appellatus esse: hanc sibi, populoq; ro. gratiam referret: ut in colloquio venire inuitatus grauarietur. Neq; de communi re dicendum sibi, & cognoscendum putaret: hęc esse que ab eo postularet. Primum ne quam multitudinem hominum amplius traduceret, rhenum in galliam. Deinde obsides quos haberet ab heduis redderet: sequentibusq; permitteret: ut quos illi haberent, uoluntate eius reddere eis liceret: ne ue heduos iniuria laceceret: ne ue his, socijsq; eorum bellum inferret. Si id ita fecisset: sibi populoq; ro. perpetuam gratiam, atq; amicitiam cum eo futuram. Si non impetrasset: ^{sele} quoniam M. messala L. pilone consulibus senatus censuisset: uti quicumq; galliam prouinciam obtineret: quod commodo reip. facere possent: heduos, ceterosq; amicos po. ro. defenderet, se heduorum iniurias ^{no} neglecturum. Adhęc Arrius respondit. Ius esse belli: ut qui uicisset, quemadmodum uellent imperarent. Item po. ro. uictis non ad alterius prescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo ro. ^{no} prescriberet: quemadmodum ipse suo iure uteretur: non oportere se a populo ro. in suo iure impediri. Heduos sibi quoniam belli fortunam tetasset: & armis congressi, ac superati essent: stipendiarios esse factos: magnam cesarem iniurias facere, qui suo aduentu uectigalia sibi deteriora faceret. Heduis se obsides redditurum non esse: neq; iis neq; eorum socijs iniuria bellum illaturum: si in eo manerent, quod conuenisset: stipendiumq; quot annis penderent. Si id non fe-

Gratiam referre

Ratio Arrii ad Cesar
Legationem cesaris super
his quos uicisset.

Quot annis

trans

D. B. G.

cissent: longe ab his fraternum nomen abfuturum populi ro. Quod si cesar denunciaret se heduorum iniurias non neglecturum: neminem secum sine sua pernicie contendisse: cum uellet: congregaretur. Intellecturus quid inuisti germani, exercitatissimi in armis qui intra annos xiiij. tectum non subiissent: uirtute possent. Hec autem eodem tempore cesari mandata referebantur: & legati ab heduis, & a treueris ueniebant. Hedui questum: quod arudes trigali qui nuper in galliam transportati essent fines eorum popularentur: sese non obsidibus quidem datis pacem ariouisti redimere potuisse. Treueri uero: pagos. c. sueuorum ad ripas rheni consedisse: q̄ rhenū transire conarentur. His preesse nasuam & cimberium fratres. Quibus rebus cesar uehementer commotus maturandum sibi existimauit: ne si noua manus sueuorum cum ueteribus copijs ariouisti sese coniunxissent: min⁹ facile resisti posset. Itaq; re frumentaria q̄ celerime potuit comparata, magnis itineribus ad ariouistum contendit. Cum tridui uiam processisset: nunciatum est ei ariouistum cum suis copijs omnibus ad occupandum uesontionem, quod est oppidum maximum sequanorum, contendere: triduiq; uiam a suis finibus processisse. Id ne accideret: magnopere sibi precauendum cesar existimabat. Namq; omnium rerum que ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido difficultas. Idq; natura loci sic munuebatur: ut magnam adducendū bellū daret facultatem: propterea qd̄ flumen alduas dubis ut circino, circūductum pene totum oppidū cingit. Reliquum spacium quod est non amplius pedum sexcentos: qua flumen intermittit mōs continet magna altitudie.

Concilium optimū

Vesontio oppidum maximum sequanorum

*Ferocitas germanorum**In armis ee**Maximus timor in exercitu cesaris exortus.**ate statum*

ita ut radices eius montis, ex utraque parte ripae fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit: & cum oppido coniungit. Huc cesar magnis nocturnis, diurnisque itineribus contendit: Occupatoque oppido ibi presidium collocat. Dum paucos dies ad uersionem rei fumetariæ, com meatibusque causa moratur: ex percontatione nostrorum, uocibusque gallosum, atque mercatorum qui ingenti magnitudine corporum germanos incredibili uirtute, atque exercitatione predicabant: & sepe numero sese cum his congressos ne uultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse: tantus subito timor omnem exercitum occupauit: ut non mediocriter omnium mentes, animosque perturbaret. Hic primum ortus est timor a tribunis militum, ac prefectis, reliquisque qui ex urbe amicitiae causa cesarem secuti sunt: non magnum periculum miserabantur: quod non magnum in re militari usum habebant. Quorum alius alia causa allata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat: ut eius uoluntate discedere liceret. Nonnulli pudore adducti ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. Hi neque uultum fingere: neque interdum lachrimas tenere poterant abditim in tabernaculis: aut suum fatum querebantur: aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: uulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum uocibus ac timore, paulatim etiam hi qui magnum in castris usum habebant milites, centurionesque, qui equitatu preerant perturbabantur. qui se ex his minus timidos existimari uolebant: non se hostem uereri, sed angustias locorum, & magnitudinem siluarum, que inter eos atque aruistum intercederent:

D. B. G.

aut rem frumentariam: ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam cesari renunciabant: cum castra moueri, ac signa ferri iussisset: non fore dicto audientes milites: neq; propter timorem signa laturos. Hæc cum animaduertisset cesar, conuocato concilio, omniumq; ordinum ad concilium adhibitis centurionibus, uehementer eos inculcauit. Primum quod, aut quã in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi querendum aut cogitandum putarent: Arrioustum se consule cupidissime populi romani amicitiam appetisse. Cur igitur hunc tam temere quisq; ab officio discessurum iudicaret? Sibi quidem persuaderi cognitis suis postulatis, atq; equitate & conditione perspecta, eum neq; suam, neq; populi ro. gratiam repudiaturum. Quod si furore atq; amētia impulsus bellum intulisset: quid tandem uererentur: aut quid de sua uirtute: aut de ipsius diligentia desperarent? propter factum eius hostis periculum, patrum nostrorum memoria cum cimbris & teutonis a. c. mario pulsus non minorem laudem exercitus, q̃ ipse imperator meritus esse uidebatur. propter factum etiam nuper in italia seruilem tumultum, licet aliquid usu ac disciplina q̃ a nobis accepissent, subleuarent? Ex quo iudicari posset quantum haberet in se boni constantia: propterea quod quos aliquãdiu inermes sine causa timuissent: hos postea armatos & uictores superasset. Deniq; germanos hos eosdem esse scirent illos cum quibus sepe nũo heluetij congressi, non solum in suis sedibus, sed etiam in illorum finibus plerũq; superarint: qui tamen pares nostro exercitui esse non potuerint. Si quos aduersum prelium, & fuga gallorum commoueret: hos si quererent

Oratio cesaris ad centuriones efficiens id omniumq; animos reuocans atq; adhortans

postulatis

Constantie laus.

repperiri posse diuturnitate belli de fatigatis gallis, ari-
 uustum cum multos menses castris se ac paludibus tenuis-
 set. neq; sui potestatem feciss&: desperantes iam de pugna,
 ut dispersos subito adortum magis ratione & consilio,
 q̄ uirtute uicisse. Cui quidem rationi contra homines
 barbaros atq; imperitos locus fuiss&: ac ne ipsum qdē
 sperare nostros exercitus capi posse: qui suum timorem
 rei frumentarię simulationem, angustiasq; itinerum
 conferret, facere arroganter: cum aut de officio desperare:
 aut prescribere auderet. Hęc sibi esse curę: frumentum
 sequanos, Leucos, Lingones sumministrare: itaq; esse ī agris
 frumenta matura. De itinere, ipsos breui tempore iudica-
 turos. quod non fore dicto audientes. neq; signalaturi di-
 cant: nihil se ea re commoueri. Scire enim quibuscunq;
 exercitus dicto audiens non fuerit. aut male re gesta
 fortunam defuisse. aut aliquo facinore comperto aua-
 ritiam esse coniunctam: suam innocentiam perpetua uite
 felicitate. heluetiorum bello esse perspectam. Itaq; se qd
 in longiorem diem collaturus fuiss&: representaturum
 esse: & proxima nocte de quarta uigilia castra motu-
 rum: utq; primum intelligere poss&: utrum apud eos pu-
 dor, atq; officium: an timor plus ualeret. Quod si pre-
 terea nemo sequatur: tamen se cum sola decima legione
 iturum, de qua non dubitaret: sibiq; eam pretoriam cohor-
 tem futuram. Huic legioni cesar & indulserat precipue:
 & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione
 habita mirum in modum conuersę sunt omnium men-
 tes: summaq; alacritas ac cupiditas belli gerendi inna-
 ta est. Princepsq; decimę legio^{nis} per tribunos militum
 ei gratias egit: quod de se optimum iudicium fecisset:

Impatoris

Representatur

Egit gratias

seq̄ esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit.
 Idem reliquas legiones per tribunos militum, & primorum
 ordinum centuriones egerunt: uti per eos cesari satisfaceret:
 se neq̄ unquam dubitasse: neq̄ timuisse: neq̄ de summa
 belli suum iudicium, sed imperatoris esse, existimauisse. Co-
 rum satisfactione accepta, & itinere exquisito, per diuia-
 ticum quod ex alijs ei maximam fidem habebat: ut mili-
 um amplius .L. circuitu locis apertis exercitum duceret.
 De quarta uigilia ut dixerat profectus est. Septimo die cū
 iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus
 est, arioniusti copias a nostris milibus passuum quattu-
 or & xx. abesse. Cognito cesaris aduentu arioniustus le-
 gatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset:
 id per se fieri licere: quoniam propius accessisset: seq̄ sine
 piculo id facere posse existimaret. Non respuit conditionē
 cesar: lamq̄ eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur: cū
 id q̄d antea petenti denegasset: ultro polliceretur: ma-
 gnāq̄ in spem ueniebat pro suis tantis, populiq̄ ro. in eum
 beneficijs, cognitis suis postulatis fore: uti pertinacia desiste-
 ret. Dies colloquio dictus est. ex eo die, dies quintus. In-
 terim sepe ultro, citroq̄ cum legati inter eos mitterentur.
 Arioniustus postulauit: ne quem pedite ad colloquium cesar
 adduceret: uereri se ne per insidias ab eo circūueniret:
 uterq̄ cum equitatu ueniret. alia ratione se se nō esse
 venturū. Cesar quod neq̄ colloquium interpolita cau-
 sa tolli uolebat: neq̄ salutem suam gallorum equita-
 tui cōmittere audebat: commodissimum esse statuit
 omnibus equis gallis equitibus detractis, in eos legio-
 narios decime legionis milites cui q̄ maxime confi-
 debat, imponere: ut presidium q̄ amicissimū si quid

Arioniustus legatos
ad cesarē mittit.

Utro

Facete dictum

et nunc

Loci descriptio

Cesaris & Ariouisti
colloquium

opus facto esset, haberet. Quod cum fieret non irridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit: plusquam pollicitus esset, cesarem facere: pollicitum esse in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum, ad equum rescribere. Planities erat magna, et in ea tumulus terreus satis grandis. Hic locus quo fere spacio ab castris ariouisti & cesaris aberat. Eo (ut erat conuentum) ad colloquium uenerunt. Legationem cesar quam equis deuexerat passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariouisti pari intervallo constiterunt. Ariouistus ex equis ut colloqueretur, & praeter se denos, ut ad colloquium adducerent, postulauit. Vbi eo uentum est. Cesar initio orationis, sua senatusque in eum beneficia commemorauit: quod rex appellatus esset a senatu: quod amicus: quod munera amplissima missa. Quam rem & pacis contigisse, & a romanis proximis pro magnis hominum officijs consueuisse tribui docebat. Illum quando neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea premia consecutum. Docebat etiam queteres, quamquam iuste cause necessitudinis ipsis cum heduis intercederent: quae s. c. quotiens quamque honorifica in eo facta essent: ut omni tempore totius galliae principatum hedui tenuissent: prius etiam quam nostram amicitiam appetissent. Populi ro. hanc esse consuetudinem: ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctores uelit esse. Quod uero ad amicitiam populi ro. attulissent: id is eripi, quis pati posset? postulauit deinde eadem quae legatis in mandatis dederat: ne aut heduis, aut eorum socijs bellum inferret: obsides redderet. Si nullam

partem germanorū domum remittere poss& at ne quos
 amplius transire permetteret. Arriustus ad postula-
 ta cesaris pa^{ca} respondit. De suis uirtutibus multa
 predicauit: transisse rhenum sese non sua sponte, sed
 rogatum & accersitum a gallis non sine magna spe,
 magnisq; premijs domū, propinquosq; reliquisse. Se-
 des habere in gallia ab ipsis concessas: obsides ipsorum
 uoluntate datos: stipendium capere iure belli: qđ uicto-
 res uictis imponere consueuerūt: non se se gallis, sed
 gallos sibi bellum intulisse: omnes gallie ciuitates ad se
 oppugnandum uenisse: ac contra se castra habuisse: eas ois
 copias a se pulsas uno prelio, ac superatas esse. Si iterum
 experiri uelint: se iterum paratum esse decertare. Si pa-
 ce uti uelint: iniquum de stipendio recusare: quod sua
 uoluntate ad id tempus pependerit: amicitia populi
 ro. sibi ornamento, & presidio, non detrimento esse oportere.
 Idq; se ea spe petisse. Si p. populum ro. stipendiu remit-
 tatur: & de ditij subtrahantur: non minus libenter
 sese recusaturū populo ro. amicitia, qđ appetierit. Quod
 multitudinē germanorū in galliam traducat: id se
 sui muniendi non gallie impugnande causa facere.
 Eius rei testimonio esse: qđ nisi rogatus non uenerit:
 et qđ bellum non intulerit: sed defenderit: se prius
 in galliam uenisse, qđ po. ro. Nunq̄ ante hoc tempus
 exercitum ro. po. gallie prouincie fines ingressum. Quid
 sibi uellet: cur in suas possessiones ueniret: prouincia sua
 hanc esse galliam: sicut illam nostra: ut sibi concedi nō
 oportere& si in nostros fines impetum faceret: sic item
 nos esse iniquos: qđ in suo iure se interpellaremus. Qđ
 fratres a se, & amicos heduos appellatos diceret: non se

rhenum)

Ratio Arriusti teme-
raria & inconsulta

Interpellare

tam barbarum tamq̄ imperitum esse rerum: ut nō sciret,
 neq̄ bello allobrogū proximo, heduos romanis auxilium
 tulisse: neq̄ ipsos in his contentionibus quas hedui secum,
 & cum sequanis habuissent, auxilio po. ro. ulos esse debere.
 se suspicari simulatam cesarem amicitia, quod exercitū
 in gallia habeat, sui opprimendi causa habere: qui nisi
 decedat atq̄ exercitum deducat ex his regionibus se se
 illum non pro amico, sed pro hoste habiturū. Quod si
 eum interfecerit multis sese nobilibus, principibusq̄ po.
 ro. gratū esse facturū. Id se ab ipsis per eorum nuntios
 compertum habere: quorū omnium gratia, atq̄ amici-
 tiam eius morte redimere posset. Quod si discessisset: et
 liberam possessionem gallie sibi tradidisset: magno se il-
 lum premio remuneraturū: & quęcūq̄ bella geri uelle
 sine ullo eius labore, & periculo confecturū. Multa a
 cesare in eam sententiam dicta sunt. Quare negotio
 desistere non posset: et neq̄ suā, neq̄ populi ro. consuetu-
 dinem pati: uti optime meritos socios desereret: neq̄ se
 iudicare galliam potius esse Ariouisti, q̄ po. ro. bello su-
 peratos esse auernos, et rutenos, a. Q. Fabio maximo:
 quibus po. ro. ignouisset: neq̄ in prouinciā rede-gisset:
 neq̄ stipendiū imposuisset. Quod si antiquissimū q̄q̄
 tempus spectari oporteret: po. ro. iustissimum esse in
 gallia imperiū: si iudiciū senatus obseruari oportet:
 liberam debere esse galliam: q̄ bello uictam suis
 legibus uti uoluisset. Dum hæc in colloquio gerūtur:
 cesari nuciatum est equites ariouisti propius tumu-
 lum accedere: & ad nostros ad equitare: lapides, te-
 laq̄ in mōs conijcere. Cesar loquendi finem fecit:
 seq̄ ad suos recepit: suisq̄ imperauit: ne qd̄ omino

Colloquij finis.

telum in hostes reijcerent. Nam & si sine ullo periculo legionis delecte commissum cum equitatu prelium fore uidebat: tamen committendum non putabat: ut pulsus hostibus dici posset, eos ab se perfidem in colloquio circumuentos. Postea q̄ in uulgis militum delatum est: qua arrogātia in colloquio usus esset: omni gallia romanis interdixisset: impetūq; in nostros eius equites fecissent: eaq; res colloquium uti diremisset: multo maior alacritas, studiūq; pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post ariouistq; ad cesarem legatos mittit, uelle se de his rebus que inter eos agi cepte, nec perfecte essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret: aut si id minus uellent e suis legatis unum ad se mitteret. Colloquendi cesari causa uisa non est: & eo magis q̄ pridie eius diei germani retineri non potuerint: quin in nostros tela conijcerent. Legatūq; e suis sese magno cum periculo ad eum missurū: et hominibus feris obiecturum existimabat. Commodissimū uisum est. C. ualerium procillum. C. ualerij caburi filium summa uirtute & humanitate adolescentem, cuius pater a. C. ualerio Flacco ciuitate donatus erat, & propter fidem, et propter lingue gallicę scientiam, qua multa iam ariouistus longinqua consuetudine utebatur: et quod in eo peccandi germanis causa non esset, ad eum mittere: & Marium titium qui hospicio ariouisti utebatur. His mandauit: ut que diceret ariouistus, cognoscerent: & ad se referrent. Quos cum apud se in castris ariouistus conspexisset, exercitu suo presente conclamauit: quid ad se ueniret: an speculari causa, causam conantes dicere prohibuit: & in cathenas coniecit. Eodē

ats ne
Probe & sapienter
a cesare factum

Lingue gallicę scia

Inique ab Ariouisto
factum

preter iux
ut ultra

Cesar & Ariouustus
ad bellum paratur

die castra promouit. & milibus passuum sex a cesaris castris
sub monte conseruit. post die eius diei preter castra
cesaris suas copias traduxit. et milibus passuum duobus
ultra eum castra fecit eo consilio, ut frumento, comēatūq;
qui ex sequanis, & heduis supportaretur, cesarem inter-
cluderet. Ex eodie dies continuos quinq; pro castris ce-
sar suas copias produxit. & aciem instructā habuit:
ut si uellet ariouustus prelio contendere. ei potestas nō
de esset. Ariouustus his omnibus diebus exercitū castris
continuit. equestri prelio quotidie contendit. Genus
hoc erat pugne. quo se germani exercuerant. Equitum
milia erant sex. totidem numero pedites uelocissimi,
ac fortissimi. quos ex omni copia singuli singulos sue
salutis causa delegerant. Cum his in prelijs uersaban-
tur. ad eos se equites recipiebant. Hi si quid erat du-
rius occurrebant. si qui grauiore uulnere accepto equo
deciderāt, circūstebant. Si quo erat longius prodeū-
dum, aut celerius recipiendū: tanta erat horum exē-
citatione celeritas: ut iubis equorū subleuati cur-
sum adsequarent. Vbi eum castris sese tenere cesar
intellexit: ne diuinus comēatu prohiberetur: ultra
eum locum, quo in loco germani confederāt, circiter
passus sexcentos ab his castris idoneum locū dele-
git: acieq; triplici instructa ad eum locum uenit.
primam & secundam aciem in armis esse. tertiā cas-
tra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus
sexcentos (uti dictum est) aberat. Eo circiter hominū
numero xvi^m expedita, cum omni equitatu ariouustū
misit: quę copie nostros perterrerēt: & munitionez
prohiberent. Nihilominus cesar (ut ante constitue-

rat) duas acies hostes propulsare: tertiam opus perficere iussit. munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum. Quattuor reliquas legiones in castra maiora reduxit. Proximo die instituto suo cesar & castris utriusque copias suas eduxit: paululumque & maioribus castris progressus aciem instruxit: hostibusque pugnandi potestatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire intellexit: circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Arrius partem suarum copiarum que castra minora oppugnaret, misit. Acriter utriusque usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Arrius multis & illatis & acceptis uulneribus in castra reduxit. Cum ex captiuis quereretur cesar: quam ob rem Arrius prelio non decertaret. Hanc reperiebat causam: quod apud Germanos ea consuetudo esset: ut matres familias eorum sortibus & uaticinationibus declararent: utrum prelium committi ex usu esset: nec ne. Eas ita dicere non posse phas Germanos superare: si ante nouam lunam prelio contendissent. post die eius diei cesar presidio utriusque castris (quod satis est uisum) relicto, omnis Alaricos in conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quo minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat: ut ad speciem Alaricis uteretur: ipse triplici instructa acie usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas copias & castris eduxerunt: generatimque instituerunt. Paribus intervallis Harudes, Marcomannos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnemque aciem suam Rhedis & Caris circumdederunt: ne qua spes infuga relinqueretur. Et mulieres imposuerunt: que in prelium proficiscentes milites passis criminibus flentes implorabant: ne se in seruitute

Instituto suo

Fatua opinio & stulta Germanorum consuetudo

Alaric

Elegans a cesare factu

*Comittitur preliuz
iter. Ce. & arioustu.*

*Strenue factu a mi-
litibus cesaris.*

*Victoria. C. de ariousto
& germanis*

*Due uxores ariousti
periere*

In fuga

romanis tradderent. Cesar singulis legionibus singulos lega-
 tos & questorem prefecit uti eos testes sue quisq; uirtutis
 haberet. Ipse a dextro cornu qd eam partem minime fir-
 mam hostium esse animaduertat, prelium comisit. Ita
 nostri acriter in hostes signo dato impetum fecerunt. Itaq;
 hostes repete, celeriterq; procurunt: ut spatium pila conijci-
 di non daretur. relictis pilis cominus gladijs pugnatum
 est. At germani celeriter ex consuetudine sue phalange
 facta, impetum gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures
 nostri milites qui in phalangem insilirent: & scuta manibus
 reuellerent: & desuper uulnerarent. Cum hostium acies
 a sinistro cornu pulsa atq; infugam conuersa esset: a dex-
 tro cornu uehementer multitudine suorum nostram
 aciem premebant. Id cum animaduertisset p. crassus
 adolescens qui equitatu preerat: quod expeditior erat:
 q; hi qui intra aciem uersabantur, tertiam partem la-
 borantibus nostris subsidio misit. Ita prelium restitutum
 est: atq; omnes hostes terga uerterunt: nec prius fugere
 destiterunt: q; ad flumen rhenum milia passuum ex
 eo loco circiter quinque peruenerunt. Ibi perpauci aut
 uiribus confisi tranare contenderunt, aut lintibus
 inuentis sibi salutem repererunt. In his fuit ariouustus
 qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit.
 Reliquos omnes equitatu cosecuti nostri interfecerunt. Dux
 fuerunt ariouusto uxores. vna sueua natione qua do-
 mo secum eduxerat. Altera norica Regis boacionis soror
 quam in galliam duxerat, a fratre missam: utraq; in ea
 fuga perierunt. Dux filie harum altera occisa: altera
 capta est. C. ualerius procillus cum a custodibus ternis
 cathenis uinctus traheretur: in ipsum cesarem hostium

ats trim

equitatum persequentem incidit. Que quidem res non
 minorem cesari, q̄ ipsa uictoria uoluptatem attulit. qd̄
 hominem honestissimum prouincie gallie, familiarem
 suum & hospitem ceptum ē manibus hostiū sibi restitutum
 uidebat. neq; eius calamitate de tanta uoluptate
 & gratulatione quicq; fortuna diminuerat. Ipse se presen-
 te de se ter sortibus consultum dicebat: utrum igni statim
 necaretur: an in aliud tempus reseruaretur. Sortiū bene-
 ficio se esse incolumem. Item M. titius repertus, & ad eū
 reductus est. Hoc prelio trans rhenum nunciato sueui q̄
 ad ripas rheni uenerant domum reuerti ceperūt. Quos
 ubiq; qui proximi rhenum incolunt perterritos senserūt,
 insecuti magnum ex eis numerum occiderūt. Cesar una
 estate duobus maximis bellis confectis, maturius paulo
 q̄ tempus anni postulabat in hiberna insequanos exerci-
 tum deduxit. Hibernis labienum preposuit. Ipse ī cite-
 riorem galliam, ad conuētus agendos profectus est.

COMMENTARIORUM. C. IULII CESARIS DE BELLO
 GALLICO LIBER SECVNDVS INCIPIT. IULIVS CELSVS
 CONSTANTINVS VIR CLARVS EMENDAVIT.

VM ESSET CAESAR IN CITERIORE GALLIA
 in hibernis ita uti supra demonstrauiimus: cre-
 bri rumores ad eum afferebantur: litterisq; itē
 labieni certior fiebat: omnes belgas quam tertiam esse
 partem gallie dixeramus contra populum romanum
 coniuurare, obsidesq; intra se dare. Coniurandi has esse
 causas. Primum quod uererentur ne omni pacata gal-
 lia ad eos exercitus noster adduceretur. Deinde q̄
 a nonnullis gallis sollicitarentur partim qui ^{not} germa-
 nos diutius in gallia uersari noluerant: ita populi ro.

exercitum hiemare atq; inueterascere in gallia moleste ferebant. partim qui mobilitate & leuitate animi nouis imperijs studebant. a nonnullis etiam qd in gallia a potentioribus atq; his qui ad conducendos homines facultates habebant. uulgo regna occupabantur qui minus facile eam rem in imperio consequi poterant. His nuntijs litterisq; commotus cesar duas legiones in citeriore gallia nouas conscripsit. & ineunte estate in interiorem galliam qui deduceret. Q. pedium legatum misit. Ipse cum primū pabuli copia esse inciperet ad exercitum uenit dat negotium senonibus reliquisq; gallis qui finitimi belgis erant uti ea que apud eos gerantur cognoscant seq; de his rebus certiozem faciant. Hi constanter omnes nunciauerunt manus cogi exercitusq; in unum locum conduci.

Cesar belgis obuiait. Tum uero dubitandum non existimauit quin ad eos .xij. die proficisceretur. Re frumentaria comparata castra mouet diebusq; circiter .xv. ad fines belgarum peruenit. Eo cum de improviso celeriusq; omni opinione uenisset remi qui proximi gallie ex belgis sunt ad eum legatos locum & andocuburium primos sue ciuitatis miserunt. qui diceret se suaq; omnia in fidem atq; potestatem populi ro. permittere neq; se cu belgis reliquis consensisse neq; contra populum ro. coniurasse paratosq; esse obsides dare & imperata facere. & oppidis recipere & frumento ceterisq; rebus iuuare. Reliquos omnes belgas in armis esse germanosq; qui cis rhenum incolunt se se cum his coniunxisse tantūq; esse eorum omnium furorem ut ne suessiones quidem fratres consanguineosq; suos qui eode iure & hisdem legibus utantur. & unū imperiū unūq;

Legati remorum ad caesarem.

magistratum cum ipsis habeant deterrere potuerint quoniam
 cum his consentirent. Cum ab his quereret quae ciuita-
 tes quantaeque in armis essent & quid in bello possent sic
 reperiebat plerosque belgas esse ortos ab germanis rhenūque
 antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi conse-
 disse gallosque qui ea loca incoherent expulisse solosque esse
 qui patrum nostrorum memoria omni gallia uexata teu-
 tonos: cimberos intra fines suos ingredi prohibuerint.
 Qua ex re fieri uti earum rerum memoria magnam sibi
 auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent.
 De numero eorum remi omnia se habere explorata dice-
 bant: propterea quod propinquitatibus affinitatibusque
 coniuncti quantam quisque multitudinem in belgarum
 communi concilio ad id bellum pollicitus sit cognoue-
 rint plurimum inter eos bellouagos & uirtute & aucto-
 ritate & hominum numero ualere. Hos posse confi-
 cere armata milia centum. pollicitos etiam ex eo numero
 electa milia sexaginta totiusque belli imperium sibi pos-
 tulare. Suesiones suos esse finitimos finesque latissimos
 feracissimos agros possidere. Apud eos fuisse regem et
 nostra memoria. Diuiaticum totius galliae potentissi-
 mum qui cum magne partis harum regionum tum et
 britaniae imperium obtinuerit nunc esse regem galbarum.
 Adhuc propter iustitiam prudentiamque suam totius belli
 summam omnium uoluntate deferri. Oppida habere nu-
 mero duodecim polliceri milia armata quinquaginta
 totidem neruios qui maxime inter ipsos ferri habeban-
 tur longissimeque absint. Quindecim milia atrebates.
 Ambianos x milia: morinos xxv milia: Menapios sep-
 tem milia: Caleros x milia: velocasses & ueromanduos

Belgarum origo

Bellouagi

Suesiones

Diuiaticus olim Rex

Galba Rex

Neruij

Atrebates

Ambiani

Morini

Menapij

Calerj

velocasses

ueromandui

Catuati
Condrusi
Eburones
Ceraesi
paemani

obfides

Ad diem

totidem: Catuatos. xvuy. milia: Condrusos: Eburones: Ceraeos: paemanos qui uno nomine germani appellatur ad .xl. milia arbitrari. Cesar remos cohortatus liberaliterq; oratione prosecutus omem senatum ad se conuenire principuq; liberos ad se adduci iussit. Quae oia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse diuiaticum heduu magnopere cohortatus docet quantopere rei publice communisq; salutis intersit manus hostium distineri nec cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit. Id fieri posse si suas copias hedui i fines bellouagorum introduxerint & eorum agros populari ceperint. His mandatis eum ad se dimittit. Postq; omnes belgarum copias in unu locum coactas ad se uenire uidit neq; iam longe abesse ab his quos miserat exploratoribus & ab remis cognouit ad flumen axonam quod est in extremis remoru finibus exercitum traducere maturauit atq; ibi castra posuit. Quae res & latus unum castrorum ripis fluminis munitabat & post eum quae essent tuta ab hostibus reddebat & commeatus ab remis reliquisq; ciuitatibus ut sine periculo ad eum portari possent efficiebat. In eo flumine pons erat ubi presidium ponit. & in altera parte fluminis. Q. titurium sabinum legatum cum sex cohontibus relinquit. Castra in altitudine pedum .xij. uallo fossaq; duo de .xx. pedum munire iubet. Ab his castris oppidum remorum nomine bibrax aberat passuum milia octo. Id ex itinere magno impetu belge oppugnare ceperunt. egre eo die sustentatum est: gallo ru eadeq; belgarum oppugnatio est. At ubi circuecta multitudie hominum totis moenibus undiq; in murum lapideas

Axonam fl.

Duo de uiginti

Bibrax oppidu oppugnatur a belgis.

iaci cepti sunt: murusq; defensoribus nudatus est: testudi-
 ne facta portas succendunt: murumq; subruunt qd̄ tum
 facile fiebat. Nam cum tanta multitudo lapides ac tela
 conijcerent: in muro consistendi potestas erat nulli. Cū
 finem oppugnandi nox fecisset. loctius remus summano-
 bilitate & gratia inter suos qui tum oppido presuerat u-
 num ex his qui legati ad cesarem uenerant nuntium ad
 eum mittit nisi subsidium sibi submittatur sese diutius
 sustinere non posse. Eo de media nocte cesar hisdem
 ducibus usus qui nuntij ab ioctio uenerant numidas
 & cretas sagittarios & funditores balearesq; subsidio
 oppidanis mittit. Quorum aduentu et remus cum spe
 defensionis studium propugnandi accessit. & hostibus
 eadem de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaq; pau-
 lisper apud oppidum morati agrosq; remorū depopula-
 ti omnibus uicis edificijsq; quot adire poterant incē-
 sis ad castra cesaris omnibus copijs contenderūt: & a mi-
 libus passuum minus duobus castra posuerūt: que cas-
 tra ut fumo & lignibus significabatur amplius milibus
 passuum octo in latitudinem patebant. Cesar primo
 & propter multitudinem hostium & propter eximiam
 opinionem uirtutis prelio supersedere statuit. Quoti-
 die tamen equestribus prelijs quid hostis uirtute posset
 & quid nostri auderent periclitabatur. Vbi nostros nō
 esse inferiores intellexit: Loco pro castris ad aciem in-
 struendam natura opportuno atq; idoneo quod is
 collis ubi castra posita erant paululū explanitie edi-
 tus tantum aduersus in latitudinem patebat quā-
 tum loci acies instructa occupare poterat atq; ex u-
 traq; parte lateris deiectus habebat: & in frontem

f. de pace

Aduentus belgarū
ad castra cesaris

/sollitationibus exquirebat

leniter castigatus

leniter castigatus paulatim ad planiciem redibat ab utroq; latere eius collis transversam fossam obduxit circiter passuum quadringentorū & ad extremas fossas castella constituit. Ibiq; tormenta collocavit ne cū acie instruxisset hostes qui tantum multitudine poterāt a lateribus pugnantes pugnantes suos circūvenire possent. Hoc facto duabus Legionibus quas proxime conscripserat in castris relictis ut si quo opus esset subsidio dici possent reliquas sex legiones pro castris i acie constituit. Hostes item copias suas e castris eductas instruxerant. Palus erat non magna inter nostrū atq; hostium exercitum hanc si nostri transirent hostes expectabant nostri autem si ab illis initium transeundi fieret ut impeditos aggredierentur parati in armis erant. Interim p̄lio equestri inter duas acies contendebatur. Vbi neutri transeundi initium faciunt secundiore p̄lio equitum nostrorū cesar suos inreduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen axonam contenderunt quod esse post castra nostra demonstratum est. Ibi uadis repertis partem suarū copiarum traducere conati sunt eo consilio ut si possēt castellum cui p̄gerat. Q. titurius legatus expugnare & pontemq; interscinderēt si minus possent agros remorum popularentur. qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant commeatūq; nostros prohiberēt. Caesar certior factus ab titurio omnem equitatū & leuis armaturę numidas funditores sagittariosq; pontem traducit atq; ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum numerum eorum occiderūt pereorum

N^o3

/castra

Leuis armaturę

Acris p̄liatio

/reliquos

corpora / audacissime transire conantes multitudine te-
 lorum reppulerunt. Primos qui transierant equitatu cir-
 cūuentos interfecerunt. Hostes ubi & de expugnando op-
 pido & de flumine transeundo spem se fefellisse intelle-
 xerūt neq; nostros in locum iniquiorem progredi pu-
 gnandi causa uiderunt: atq; eis res frumētaria defi-
 cere ceperint consilio conuocato constituerunt optimū
 esse domum suam quēq; reuerti. & quorum in fines
 primum Romani exercitum intraduxissent ad eos de-
 fendendos ūdiq; conuenirent ut potius in suis q̄ in alie-
 nis finibus decertarent & domesticis copijs rei frumē-
 tariae uterentur. Ad eam sententiam cum reliquis cau-
 sis hęc quāq; atq; heduos finibus bellouagorū appropin-
 quare cognouerant. His persuaderi ut diutius mora-
 rentur neq; suis auxilium ferrent non poterat. Ea re
 constituta secunda uigilia magno cum strepitu ac tumul-
 tu castris egressi nullo certo ordine atq; imperio cū sibi
 quisq; itineris primū locum peteret & domum prope-
 raret fecerunt ut consimilis fugę profectio uideretur.
 Hac re cesar statim per speculatores cognita insidias ue-
 ritus quod qua de causa discederent non dum prospe-
 xerat exercitum equitatūq; castris continuit. Prima
 luce confirmata re ab exploratoribus omnem equita-
 tum qui nouissimum agmen moraretur premisit ei q;
 Q. pedium & L. aurunculeium Cottam legatos prefe-
 cit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus subse-
 qui iussit. Hi nouissimos adorti & multa milia passuū
 profecti magnam multitudinem eorum fugientiu;
 con ciderunt. Cum ab extremo agmine ad quos uen-
 tum erat consisterent. Fortiterq; impetum nostrorum

/ratio eos deduxit quod diuiciā q;

Belgarum fugientiu;
magna strages

militum sustinerent prioresque quod abesse periculo uiderentur neque ulla necessitate neque imperio continerentur ex audito clamore & perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi presidium posuerunt. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt quantum fuit diei spatium. Sub occasumque solis sequi destiterunt leges in castra ut erat imperatum receperunt. Post die eius diei cesar priusque se hostes ex terrore ac fuga reciperent in fines susionum qui proximi remis erant exercitum duxit & magno itinere confecto ad oppidum nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus est quod uacuum a defensoribus esse audiebat propter latitudinem fossae murique altitudinem paucis defendentibus expugnare non potuit. Castris munitis uineas agere queque ad oppugnandum usui erant comparare cepit. Interim omnis ex fuga susionum multitudo in oppidum proxima nocte conuenit celeriterque uineis ad oppidum actis aggere iacto turribusque constitutis magnitudine operum que neque uiderant ante galli neque audierant et celeritate romanorum permoti legatos ad cesarem de ditione mittunt & petentibus remis ut conseruarentur impetrant. Cesari obsidibus acceptis primis ciuitatis atque ipsius galbe regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis in ditionem susiones accepit exercitumque in bellouagos ducit. Qui cum se suaque omnia in oppidum bratuspantium contulisset atque ab eo oppido cesar cum exercitu circiter milia passuum .V. abesset omnes maiores natu ex oppido egressi manus ad cesarem tendere & uoce significare ce-

Vineas

perunt se se in eius fidem ac potestatem uenire neq̄ cō-
 tra po. ro. armis contendere. Item cum ad oppidum ac-
 cessisset castraq̄ ibi poneret pueri mulieresq̄ ex muro ex-
 passis manibus suo more pacem a romanis petierunt.
 prohis diuiaticus (Nam post discessum belgarum dimissis
 heduorum copijs ad eum reuerterat) facit uerba. Bello-
 uagos omni tempore infide atq̄ amicitia ciuitatis he-
 duae fuisse impulsos absuis principibus qui diceret he-
 duos a cesare in seruitutem redactos omnes indigni-
 tates contumeliasq̄ perferre & ab heduis defecisse et
 populo ro. bellum intulisse. Qui huiusmodi consilij prin-
 cipes fuissent quod intelligerent quantam calamitatē ciui-
 tati intulissent in britaniam profugisse. petere non so-
 lum bellouagos sed & prohis heduos ut sua clementia
 ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit heduo-
 rum auctoritatem apud omnes belgas amplificaturū
 quorum auxilijs atq̄ opibus si qua bella inciderit sub-
 stentare consueuerint. Cesar honoris diuiatici atq̄ he-
 duorum causa se se eos infidem recepturum & conserua-
 turum dixit. Sed quod erat ciuitas magna inter belgas
 auctoritate atq̄ multitudine prestabat sexcentos obsi-
 des poposcit. His traditis omnibusq̄ armis ex oppido
 collatis ab eo loco usq̄ in fines ambianorū peruenit:
 qui se suaq̄ omnia sine mora dediderunt eorūmq̄
 fines neruij attingebant quorum de natura mori-
 busq̄ cesar cum quereret sic reperiebat nullum adi-
 tum esse ad eos mercatoribus nihil pati uini reliqua-
 rumq̄ rerum ad luxuriam ptinentium inferri qd̄
 his rebus relanguescere animos eorūmq̄ remitti uir-
 tutem existimarent esse homines ferros magneque

Diuiaticus p̄ bello-
 uagos ad .C. uerba
 facit.

/hominum

De natura & moribz
 neruorum

Remittitur uirtus

uirtutis inceptare atq; inculcare reliquos belgas q; se-
 po. ro. dedissent patriamq; uirtutem proiecissent confir-
 mare sese neq; legatos missuros neq; ullam conditione
 pacis accepturos. Cum per eorum fines triduum iter fe-
 cisset inueniebat ex captiuis eorum sabini flumen ab
 castris suis non amplius milia passuum .x. abesse trans
 id flumen omnes neuos consedissee aduentumq; ibi
 romanorum expectare una cum atrebatibus & uero-
 manduis finitimis suis. Nam his utrisq; persuaserat
 uti eandem belli fortunam experirentur expectari et
 ab his aduatucorum copias atq; esse in itinere mu-
 lieres quiq; per statem ad pugnam inutiles esse uide-
 rentur in eum locum conuenisse quo propter paludes
 exercitui aditus ^{no} esset. His rebus cognitis exploratores
 centurionesq; premitit qui locum idoneum castris de-
 ligat. Cumq; ex dedititijs belgis reliquisq; gallis com-
 plures cesarem secuti una iter facerent quidam ex
 his ut postea ex captiuis cognitum est eorum dierum
 consuetudine itineris nostri exercitus perspecta noc-
 te ad neuos peruenerunt atq; his demonstrarunt
 inter singulas legiones impedimentorum magnu
 numerum intercedere neq; esse quicq; negotij cum pri-
 ma legio in castra uenisset reliquisq; legiones per ma-
 gnum spatium abessent: hanc subsarcinis adoriri
 posse qua pulsa impedimentisq; direptis futurum ut
 relique contra consistere non auderent. Adiuuabat
 etiam eorum consilium qui rem deferrebant quod ner-
 uij antiquitus cum equitatu nihil possent neq; em
 ad hoc tempus ei rei student: sed quicquid possunt
 pedestribus ualent copijs quo facilius finitimorum

Antiquitus

.D. .B. .G.

equitatum si predandi causa ad eos uerissent impedirent teneris arboribus incisis atq; inflexis crebrisq; in altitudinem ramis enatis & rubis sentibusq; interiectis effecerat ut instar muri hę sepes munimenta preberent quo nō modo non intrari sed ne perspici quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur non obmittendū sibi consilium neruij ^{xi} estimauerunt. Loci natura erat hęc quem nostri castris delegerant collis ab summo equaliter decliuus ad flumen sabini quod supra nominauimus uergebat. Ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur aduersus huic & contrarius passus circiter ducentos infimus apertus a superiore parte siluestris ut nō facile introrsus perspici posset. Itra eas siluas hostes in occulto sese continebant. In aperto loco secundum flumen pauce stationes equitum uidebantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium. Cesar equitatu premisso subsequebatur omnibus copijs. Sed ratio ordog; agminis aliter se habebat ac belge ad neruios detulerant. Nam quoad hostis appropinquabat consuetudine sua cesar sex legiones expeditas ducebat post eas totius exercitus impedimenta collocarat. Inde duę legiones quę proxime conscriptę erant totum agmen claudebant presidioq; impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittarijsq; flumen transgressi cum hostium equitatu prelium comiserunt. Cum se illi idētidem in siluas ad suos reciperent ac rursus ē siluis in nostros impetum facerent nec nostri in longius q; quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant cedentes insequi auderent. Interim legiones sex quę primę uenerant opere dimenso castra mu-

Loci descriptio

Secundum

Ratio ordog; agmīs

Idētidem

nire ceperunt. Vbi prima impedimenta nostri exercitus ab his qui in siluas latebant uisa sunt quod tempus ante eos committendi prelij conuenerat ita ut intra siluas aciem ordinēsque constituerant atque ipsi sese confirmauerant subito omnibus copijs prouolauerunt impetūque in nostros equites fecerunt. His facile pulsatis atque perturbatis incredibili celeritate ad flumen decurrerunt ut penē uno tempore & ad siluas & in flumen etiam in manibus nostris hostes uiderentur. Eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra atque eos qui in opere occupati erant contenderunt. Cesari omnia uno tempore erant agenda uexillum proponendū quod erat insigne cum ad arma concurrere oporteret. Signū tuba dandum ab opere reuocandi milites qui paulo longius aggeris petendi causa processerant accessendi acies instruenda milites cohortandi signum dandum quarum rerum magnam partem temporis breuitas & successus & incurfus hostium impediēbat. In his difficultatibus duę res erant subsidio scientia atque usus militum quod superioribus prelijs exercitati quid fieri oporteret & non minus commode ipsi sibi prescribere quā ab alijs doceri poterant & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos cesar discedere nisi munitis castris uetuerat. hi propter propinquitatem et celeritatem hostium nihil iam cesaris imperium expectabant sed per se que uidebantur administrabant. Cesari necessarijs rebus imperatis ad cohortandos milites quam in partem fors obtulit decurrit & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione cohortatus est quā uti pristinae uirtutis sue me-

Bellum magnum &
periculosum inter ner-
uios & romanos.

Hortatus est suos
cesar

moriam retinerent neu perturbarentur animo hosti-
 umq; impetum fortiter substinerent & quia non lon-
 gius hostes abierant q̄ quo telum adici posset prelij
 comittendi signum dedit atq; in alteram partē item
 cohortandi causa profectus pugnantis occurrat.
 Temporis tanta fuit exiguitas hostiumq; tam paratus
 ad pugnandum animus ut non modo ad insignia
 accommodanda sed etiam ad galeas induendas scu-
 tisq; tegumenta detrahenda tempus defuerit quam
 quisq; in partem ab opere casu deuenit queq; prima
 signa conspexit adhuc constitit ne in querendis suis
 pugnandi tempus dimitteret. Instructo exercitu ma-
 gis ut loci natura delectusq; collis & necessitas tempo-
 ris q̄ ut rei militaris ratio atq; ordo postulabat cū
 diuersis legionibus alij alia in parte hostibus resisterent se-
 pibusq; densissimis ut ante demonstrauius interiec-
 tis prospectus impediretur neq; certa subsidia colloca-
 ri neq; quid in quaq; parte opus esset prouideri neq; ab
 uno omnia imperia administrari poterant. Itaq; in tā-
 ta rerum iniquitate fortune quoq; euentus uarij seque-
 bantur. Legionis nonę & decime milites ut sinistra
 parte aciei constiterant pilis emissis cursu ac lassitu-
 dine exanimatos/confectos atrebates. Nam his ea
 pars obuenerat celeriterq; ex loco superiore in flumē
 compulerunt & transire conantes insecuti gladijs
 magnam partem eorum impeditam interfecerunt.
 Ipsi transire flumen non dubitauerūt. & in locū ini-
 quum progressi rursus regressos ac resistentes hostes
 reinteegrato prelio in fugam coniecerunt. Item alia
 in parte duę legiones diuersę xi^a & octaua pfligatis

/uulneribusq;

ueromanduis quibus cum erant congressi ex loco superiore in ipsis fluminis ripis preliabantur. Attonitis fere a fronte & ab sinistra parte nudatis castris quod in dextro cornu legio duodecima & non magno ab eo interuallo septima constitisset omnes neruij confertissimo agmine duce boduagrato qui summam Imperij tenebat ad eum locum contenderunt.

Boduagratus dux

Quorum pars aperto latere legiones circumuenire pars summum castrorum locum petere cepit. Eodem tempore equites nostri leuisque armature pedites que cum his una fuerant quos primo impetu hostium pulsos dixeram cum se in castra reciperent aduersis hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant. Et calones qui ab decumana porta summo iugo collis nostros uictores flumen transire conspexerant predandi causa egressi cum respexissent & hostes in nostris castris uersari uidissent precipites fuge sese mandabant simul eorum qui cum impedimentis ueniebant clamor fremitusque oriebatur alijque aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites treueri quorum inter gallos uirtutis opinio est singularis qui auxilij causa ab ciuitate ad cesarem missi aduenerant cum multitudine hostium castra nostra compleri nostras legiones premi & pene circumuentas teneri calones equites funditores numidas diuersos dissipatosque in omnes partes fugere uidissent desperatis nostris rebus domum contenderunt. Romanos pulsos superatosque castris impedimentisque eorum, potitos ciuitati renunciauerunt. Cesar ab decime legionis

Turpis fuga galloy equitum

Ab hostes

cohortatione ad dextrum cornu profectus ubi suos urge-
 ri signisq; in unum locum collocatis duodecime legiois
 confectos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedime-
 to uidit quartę cohortis omnibus centurionibus oc-
 cisis signiferoq; interfecto signo amisso reliquarum
 cohortium omnibus fere centurionibus aut uul-
 neratis aut occisis in his primipilo .P. sexto bibacu-
 lo fortissimo uiro multisq; grauib; uulneribus con-
 fecto ut iam sese sustinere non posset reliquos esse
 tardiores & nonnullos ab nouissimis desertos prelio
 excedere ac tela uitare hostes neq; a fronte ex infe-
 riore loco subeuntes intermittere & ab utroq; latere
 instare & rem esse in angusto uidit neq; ullum esse
 subsidium quod submitti poss& scuto ab nouissimis
 uni militum detracto quod ipse eo sine scuto uene-
 rat in primam aciem processit centurionibusq; no-
 minatim appellatis reliquosq; cohortatus milites signa
 inferre & manipulos laxare iussit quo facilius gladijs
 uti possent. Cuius aduentu spe illata militibus ac re-
 integrato animo cum pro se quisq; in conspectu impa-
 toris etiam extremis suis rebus operam nauare cu-
 per& paulum hostium impetus retardatus est. Cesar
 cum septimam legionem que iuxta constiterat ite-
 urgeri ab hoste uidisset tribunos militum monuit
 ut paulatim sese legiones coniungerent & couer-
 sa signa in hostes inferrent. Quo facto cum alij
 alij subsidium ferrent neq; timerent ne auer-
 si ab hoste circuuenirentur audatius resistere ac
 fortius pugnare ceperunt. Interim milites legionu
 duarum que innouissimo agmine presidio im-

Primipilus

Mirifica .c. uirtus
& fortitudo.

nauare

pedimentis fuerat prelio nunciato cursu incitato in summo colle ab hostibus conspiciantur. Et T. Labienus castris hostium potitus & ex loco superiore que res in nostris castris gererentur conspiciatus decimam legionem subsidio nostris misit qui cum ex equitum & calonum fuga quo in loco res esset quantoque in periculo & castra & legiones & imperator uersaretur cognouissent nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum commutatio est facta ut nostri & qui uulneribus confecti procubuissent scutis innixi prelium reintegrarent. Tum calones perterritos hostes conspicati etiam inermes armatis occurrerunt. Equites uero ut turpitudinem fuge uirtute delecent omnibus in locis pugnabant quo se legionarijs militibus preferrent. At hostes etiam in extrema spe salutis tantam uirtutem prestiterunt ut cum primi eorum cecidissent proximi iacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pugnarent. His deiectis & coaceruatis cadaueribus qui superessent ut extumulo tela in nostros conijcerent & pila intercepta remitterent ut non ne quicquam tantę uirtutis homines iudicari deberent ausos se se transire latissimum flumen ascendere altissimas ripas subire iniquissimum locum que facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. Hoc prelio facto & prope ad internitionem gente ac nomine neruiorum redacto maiores natu quos una cum pueris mulieribusque in estuaria ac paludes collectos dixeramus hac pugna nunciata cum uictoribus nihil impeditum uictis nihil tutum arbitarentur. omnium qui supererant consensu legatos

ad cesarem miserunt seq̄ ei dediderunt. Et incōmemo-
 randa ciuitatis calamitate ex sexcentis ad tres senatores
 ex hominum milibus sexaginta uix ad quingentos qui
 arma ferre possent sese redactos esse dixerunt. Quos
 cesar ut in miseros ac supplices usus misericordia uide-
 retur diligentissime conseruauit suisq̄ finibus atq̄ op-
 pidis uti iussit & finitimis imperauit ut ab iniuria ma-
 leficiq̄ se suosq̄ prohiberent. Aduatici de quibus supra
 scripsimus cum omnibus copijs auxilio neruijs ueniret.
 hac pugna nunciata exitinere domum reuerterunt
 cunctisq̄ oppidis castellis destitutis sua omnia in unū
 oppidum egregie natura munitum contulerunt. qd̄
 cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas ripas
 despectusq̄ haberet una ex parte leuiter accliuus adi-
 tus in altitudinem non amplius ducentorum pedū
 relinquebatur quem locum duplici altissimo muro
 munierant. Tum magni ponderis saxa & præacutas
 trabes in muro collocabant. Ipsi erant ex cimbris teu-
 tonisq̄ prognati qui cum iter per prouinciam nostrā
 atq̄ italiā facerent his impedimentis quæ secū
 agere ac portare non poterant citra flumen rhe-
 num depositis custodijs ex suis ac presidio sex milia ho-
 minum una reliquerant. Hi post eorum obitum
 multos annos a finitimis exagitati cum alias bellū
 inferrent alias illatum defenderent consensu eorū
 omnium pace facta hūc sibi domicilio locum delege-
 runt. Ac primo aduentu exercitus nostri crebras ex
 oppido excursions faciebant paruulisq̄ prælijs cum
 nostris contendebant. Postea uallo pedum xij. ī cir-
 cuitu xv. milium crebrisq̄ castellis circummuniti op-

Ingenſ & pene in
 credibilis occiſio
 neruorum.

paruulis prælijs

pido sese continebant. Vbi uineis factis aggere extructo
 turrim procul constitui uiderunt primum irridere ex
 muro atq; incepitare uocibus quod tanta machinatio
 ab tanto spatio instrueretur. Quibus nam manibus
 aut quibus uiribus presertim homines tantule stature
 nam plerumq; hominibus gallis pre magnitudine cor-
 porum suorum breuitas nostra contentui est tanti o-
 neris turrim in muros sese collocare consideret. Vbi
 uero moueri & appropinquare moenibus uiderunt
 noua atq; inusitata specie commoti legatos ad cesarem
 de pace miserunt. Qui ad hunc modum locuti. Non se
 existimare romanos sine ope diuina bellum gerere
 qui tante altitudinis machinationes tanta celerita-
 te promouere & expropinquitate pugnare possent se
 suaq; omnia eorum potestati permittere dixerunt. Vnu
 petere ac deprecari si forte pro sua clementia ac man-
 suetudine quam ipsi ab alijs audissent statuisset adua-
 cuos esse conseruandos ne se armis dispoliaret sibi om-
 nes fere finitimos esse inimicos ac sue uirtuti inuide-
 re a quibus se defendere traditis armis non possent
 sibi prestare si eum casum deducerentur quamuis for-
 tunam a populo ro. pati quam ab his qui per cruciatum
 interfici inter quos dominari consuessent. quibus ad hec
 cesar respondit se magis consuetudine sua quam merito
 eorum ciuitatem conseruaturum si priusq; aries mu-
 rum attigisset se dedidissent. Sed deditiois nullam
 esse conditionem nisi armis traditis se id quod in ner-
 uos fecisset facturum finitimisq; imperaturum ne
 quam deditionis populi ro. iniuriam inferrent. Re nu-
 ciata ad suos que imperarentur facere se dixerunt

NL2

Aduatucor. lega-
rio de pace

Deprecor

Benigna responsio
Caesaris

armorum magna multitudine de muro in fossam que
 erat ante oppidum iacta sic ut prope summam muri ag-
 gerisq; altitudinem acerui armorum ad equarent. &
 tamen circiter parte tertia ut postea perspectum est
 celata atque in oppido retenta portis patefactis eo die
 pace usi sunt. Subvesperum cesar portas claudi mili-
 tesq; ex oppido ire iussit ne quam noctu oppidani a mi-
 litibus iniuriam reciperent. Illi autem inuito ut intellec-
 tum est consilio qd de ditione facta nostros presidia
 non inducturos aut deniq; indiligentius seruatu-
 ros crediderant partim cum his que retinuerant ac ce-
 lauerant armis partim scutis ex cortice factis aut
 uiminibus intextis que subito ut temporis exiguitas
 postulabat pellibus incluserant tertia uigilia qua
 minime arduus ad nostras munitiones ascensus ui-
 debatur omnibus copiis repente ex oppido eruptione
 fecerunt. Celeriter ut ante cesar imperauerat igni-
 bus significatione facta ex proximis castellis eo con-
 cursum est pugnatumq; ab hostibus ita acriter est
 ut a uiris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco
 contra eos qui ex alto turribusq; tela iacerent pugna-
 ri debuit cum in una uirtute omnis spes salutis con-
 sisteret occisis ad hominum milibus quattuor reliqui
 in oppidum reiecti sunt. Postridie eius diei re-
 fractis portis cum iam defenderet captum oppidum nemo
 atq; intronissis militibus nostris sectionem eius op-
 pidi uniuersam cesar uendidit. Ab his qui emerant capitum
 numerus ad eum Relatus est milium. Luy. Eodem
 tempore a. p. crasso quem cum legione una miserat
 cesar aduenetos: vnellos: osismos: curiosolitas: sesu-

Sectionem

uios: aulertos: rhedones: que sunt maritimę ciuitatis
 oceanumq; attingunt certior factus est omnes eas
 ciuitates in deditiōem potestatemq; po. ro. esse re-
 ductas. His rebus gestis omniq; gallia pacata tāta
 huius belli ad barbaros opinio perlata est ut ab his
 nationibus que trans rhenum incolerent mitteren-
 tur legati ad cesarem que se obsides daturas impa-
 ta facturas pollicerentur. Quas legationes cesar qđ
 in italiam illyricumq; properabat in ita proxima es-
 tate ad se reuerti iussit. Ipse in carnutes: andes: tu-
 ronēsq; que ciuitates propinque his locis erant ubi
 bellum gesserat legionibus in hiberna deductis in ita-
 liam profectus est. Obeasq; res ex litteris cesaris dies
 xv. supplicatio decreta est. qđ an id tempus cōtigit nulli;

COMMENTARIORVM · C · IULII CAESARIS DE BELLO GALLICO
 LIBER TERTIVS INCIPIT · IVLIVS CELSVS CONSTANTINVS
 VIR CLARVS EMENDAVIT

CVM IN ITALIAM PROFICISCERETVR CESAR SERVIVS
 galbam cum legione xij^a. & parte equitatus in
 antuates: ueragros: sedunosq; misit qui ab fi-
 nibus allobrogum & lacu lemanno & flumine rhoda-
 no ad summās alpes pertinet. Causa mittendi fuit qđ
 iter per alpes quo magno cum periculo magnisq; cum
 portorijs mercatores ire consueuerant patefieri uole-
 bat. Hūc permisit si opus esse arbitraretur ut in his
 locis legionem hiemandi causa collocaret. Galba secū-
 dis aliquot prelijs factis castellisq; compluribus eorū
 expugnatis missis ad eum undiq; legatis obsidibusque
 datis & pace facta constituit cohortes duas in antua-
 tibus collocare. & ipse cum reliquis eius legionis cohor-

portorijs

tibus in uico ueragrorum qui appellatur octodorus hiema-
 re. Qui uico positus in ualle non magna adiecta pla-
 nitie altissimis montibus undiq; continetur. Cum hic
 in duas partes flumine diuideretur alteram partem
 eius uici gallis ad hiemandum concessit altera ua-
 cuam ab illis relictam cohortibus attribuit. Eum
 locum uallo fossaq; muniiuit. Cum dies hibernoru
 complures transissent frumentumq; eo comporta-
 ri iussisset subito per exploratores certior factus est
 ex ea parte uici quam gallis concesserat omnes noctu
 discessisse montesq; qui impenderent a maxima mt-
 titudine sedunorum & ueragrorum teneri. Id ali-
 quibus de causis acciderat ut subito galli belli reno-
 uandi Legionisq; oprimende consilium caperet. Pri-
 mum quod legionem neq; tam plenissimam de tract-
 tis cohortibus duabus & compluribus sigillatim qui
 commeatus petendi causa missi erant absentibus
 propter paucitatem despiciebant tum etiam quod
 propter iniquitatem loci cum ipsi ex montibus i ual-
 lem decurrerent & tela conijcerent ne primum qui-
 dem posse impetum suum sustinere existimabant.
 Accedebat quod suos absce liberos abstractos obsidum no-
 mine dolebant & romanos non solum itineris cau-
 sa sed etiam perpetue possessionis culmina apium oc-
 cupare conari & ea loca finitimę prouincię adiunge-
 re sibi persuasum habebant. His nuncijs acceptis galba
 cum neq; opus hibernorum munitionesq; plene esset
 perfecte neq; de frumento reliquaq; commeatu satis ee
 prouisum q; deditioe facta obsidibusq; acceptis nihil
 de bello timendum existimauerat consilio celeriter

Nuncijs.

Galba in re tam du-
bia suorum sententias
exquirere.

aduocato sententias exquirere cepit. Quo in consilio cum ta-
tum repentini periculi præter opinionem accidisset ac
iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum
completa conspicerentur neque subsidio ueniri neque comea-
tus supportari interclusis itineribus possent prope iam des-
perata salute nonnullæ huiusmodi sententiæ dicebantur
ut impedimentis relictis eruptione facta iisdem itineribus
quibus eo uenissent ad salutem contenderent. Maiori ta-
men parti placuit hoc reseruato ad extremum consilio in-
terim rei euenturum experiri & castra defendere. Breui
spatio interiecto uix ut omnibus rebus quas constituisset
collocandis atque administrandis tempus daretur hostes
ex omnibus partibus signo dato decurrere lapides telaque
in uallum conijcere. Nostri primo integris uiribus fortiter
repugnare neque ullum frustra telum ex loco superiore mit-
tere ut quæque pars castrorum nudata defensoribus pre-
mi uidebatur eo occurrere & auxilium ferre. Sed hoc
superari quod diuturnitate pugne hostes defessi prelio
excedebant alij integris uiribus succedebant quarum
rerum a nostris propter paucitatem fieri nihil poterat.
Ac non modo defesso expugna excedendi sed ne sautio qui-
dem eius loci ubi constiterat relinquendi ac sui recipien-
di facultas dabatur. Cum iam amplius horis sex continen-
ter pugnaretur ac non solum uires sed etiam nostris te-
la deficerent atque hostes acrius instarent languidiori-
busque nostris uallum scindere & fossas complere cepisset
resque etiam iam ad extremum deducta casum P. sextius
bibaculus primipili centurio quem neruico prelio com-
pluribus confectum uulneribus diximus & item C. uo-
lusenus tribunus militum uir & consilij magni & uir-

at huius

Castra. 6. oppugnatur.

P. Sextij & C. uoluseni
prudencia & animi
magnitudo ingens.

tutis ad galbam accurrunt atque unam esse spem salutis docent
 si eruptione facta extremum auxilium experirentur. Itaque
 conuocatis centurionibus celeriter milites certiores facit
 paulisper intermitterent prelium ac tantummodo tela missa
 exciperent sequi ex labore reficerent. post signo dato ex cas-
 tris erumperent atque omnem spem salutis in uirtute po-
 nerent. Quod iussi sunt faciunt ac subito omnibus
 portis eruptione facta neque cognoscendi quid fieret neque
 sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Itaque com-
 mutata fortuna eos qui in spem potiundorum castro-
 rum uenerant undique circumuentos interficiunt & ex
 milibus hominum amplius triginta quem numerum
 barbarorum ad castra uenisse constabat plus tertia
 parte interfecta reliquos perterritos in fugam conijciunt
 ac ne in locis quidem superioribus consistere patiun-
 tur. Sic omnibus hostium copijs fuis armisque exutis
 se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prelio
 facto quod sepius fortunam temptare galba nolebat
 atque alio sese in hiberna consilio uenisse meminerat
 alijs occurrisse rebus uiderat maxime frumenti com-
 meatibusque inopia permotus. Postero die omnibus eius
 uicis edificisque incensis in prouinciam reuerti conten-
 dit. Ac nullo hoste prohibente aut iter demorante
 incolumem legionem in antuates inde in allobroges
 perduxit ibique hiemauit. His rebus gestis cum omni-
 bus de causis cesar pacatam galliam existimaret supra-
 tis belgis expulsis germanis uictis in alpiibus sedibus
 atque ita in ita hieme in illyricum profectus esset quod
 eas quoque nationes adire & regiones recognoscere uo-
 lebat subitum bellum in gallia cohortum est. Eius

No 3

Numerus interfecto

Iterum exoritur bellum
in gallia

belli hęc fuit causa. P. crassus adolescens cum legione septima proximus mari oceano in andibus hiemabat. Is qđ in locis inopia frumenti erat prefectos tribunosq; militū complures infinitimas ciuitates frumenti causa dimisit quo in numero est. T. terrasidius missus in eusubios. M. trebium gallus in curiosolitas. Q. uelanius cum T. silio in uenetos. Huius est ciuitatis longe amplissima auctoritas omnis orę maritimę regionum earum quod & naues habent ueneti plurimas quibus in britaniā nauigare consueuerūt & scientia atq; usu nauticarū rerum reliquos antecedunt & in magno impetu maris atq; aperto paucis portibus interiectis quos tenent ipsi omnes ferē qui eo mari uti consuerunt habent uectigales. Ab his fuit initium retinendi siliij atq; uellaniij quod per eos suos sese obsides quos crasso dedissent recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti ut sunt galloꝝ subita & repentina consilia eadem de causa trebium terrasidiumq; retinēt & celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant nihil nisi communi consilio acturos eundēq; fortunę exitum esse laturos reliquasq; ciuitates sollicitant ut in ea libertate quam a maioribus acceperant permanere q̄ romanorum seruitutem perferre malent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiā perducta communem legationem ad P. crassū mittunt. Si uelit suos recipere obsides sibi remittat. Quib; de rebus cesar ab crasso certior factus quod ipse aberat longius naues interim longas edificari in flumine ligeri qđ influit in oceanum remiges exprouicia institui nautas gubernatoresq; comparari iubet.

Veneti in parte gallicę populi potentissimi.

Subita & repentina galloꝝ consilia.

His rebus celeriter administratis ipse cum primum per
 anni tempus potuit ad exercitum contendit. Veneti re-
 liquaeq; ciuitates cognito cesaris aduentu certiores facti si-
 mul quod quantum in se facinus admisissent intellige-
 bant legatos quod nomen ad omnes nationes sanctū
 inuiolatūq; semper fuisset retentos a se & inuincula
 coniectos ab se pro magnitudine periculi bellum parare
 & maxime ea que ad usum nauium pertinent prou-
 dere instituit. Hoc maiore spe quod multum natura
 loci confidebant pedestria esse itinera conscisa estuariis
 nauigationem impeditam propter inscientiam locorū
 paucitatemq; portuum sciebant neq; nostros exercitus
 propter frumenti inopiam diutius apud se morari pos-
 se confidebant. Ac iam ut omnia contra opinionem
 acciderant tamen se plurimum nauibus posse q̄ roma-
 nos neq; ullam facultatem habere nauium neq; eorum
 locorum ubi bellum gesturi essent uada portus insu-
 lasq; nouisse ac longe aliam esse nauigationem in con-
 cluso mari atq; in uastissimo atq; apertissimo oceano
 prospiciebant. His initis consilijs oppida muniunt feu-
 menta ex agris in oppida comportant naues in uene-
 tiam ubi cesarem primum bellum esse gesturum con-
 stabat quā plurimas possunt cogunt socios sibi ad id
 bellum osismos. lexobios. nammentes. ambiliatos. mori-
 nos. diablintres. menapios adsciscunt auxilia ex bri-
 tania que contra eas regiones posita est accersunt.
 Erant he difficultates belligerendi quas supra ostendi-
 mus sed multa tamen cesarem ad id bellum incitabat
 iniurię retentorum equitum romanorum rebellio fac-
 ta post deditiōē defectio datis obsidibus tot ciuitatū

Estuarijs.

Venetia in gallia

Coniuratio quarūda
gallis ciuitatum.

coniuratio. Imprimis ne hac parte neglecta reliquæ nationes idem sibi licere arbitrarentur. Itaque cum intelligeret omnes fere gallos nouis rebus studere & ad bellum mobiliter celeriterque excitari. Omnes autem homines natura libertati studere & conditionem seruitutis odisse prorsus plures ciuitates conspirarent partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putauit. Itaque T. Labienum legatum in treueros qui proximi rheno flumini sunt cum equitatu mittit. Huic mandat remos reliquosque belgas arceat atque in officio contineat germanosque quia in auxilio a belgis accersiti dicebantur si per uim nauibus flumen transire conentur prohibeat. P. crassum cum cohortibus legionarijs xij. & magno numero equitatus in aquitaniam proficisci iubet ne ex his nationibus auxilia in galliam mittantur ac tantæ nationes coniungantur. Q. titurium sabinum legatum cum legionibus tribus in unellos. curiosolites. Lexobiosque mittit qui copiam nauium distinendam curet. Decimum brutum adolescentem classi nauibus quas expeditionibus santonisque & reliquis pacatis regionibus conuenire iusserat prefecit. Et cum primum posset in uenetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus copijs contedit. Erant eiusmodi fere situs oppidorum ut posita in extremis linguis promontorijsque neque pedibus aditum haberent cum ex alto se aestus maris incitasset quod his accidit semper horarum omni. xij. spacio neque nauibus quod rursus minuente aestu naues in uadis afflictarentur. Ita utraq; re oppidorum oppugnatio impediabatur ac si quando magnitudine operis forte superati extruso mari aggere ac mo-

I
Na

ats eam manū
gallicisq;

pedibus.

ats bis

libus atq; his oppidi moenibus adaequatis suis fortunis
 desperare ceperant. magno numero nauium appulso
 cuius rei summam facultatem habebant sua deporta-
 bant omnia seq; in proxima oppida recipiebant. Ibi
 se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebat hoc
 eo facilius magna parte estatis faciebant quod nre
 naues tempestatibus detinebantur sumaq; erat
 uasto atq; aperto mari magnis estibus raris ac pro-
 pe nullis portibus difficultas nauigandi naq; ipsor;
 naues ad hunc modum facte armateq; erant. Carine
 aliquanto planiores q; nostrarum nauium quo facili-
 us uada ac decessum extus excipere possent prora
 admodum erecte atq; ita puppes ad magnitudinē
 fluctuum tempestatumq; accommodate. Naues tote
 facte ex robore ad quamuis uim & contumeliā per-
 ferendam transtra pedibus in altitudinem trabi-
 bus confixa clauis ferreis digiti pollicis crassitudine.
 Anchore pro funibus cathenis ferreis reuincte pelles
 pro uelis aluteq; tenuiter confecte. Hec faciebant siue
 propter lini inopiam atq; eius usus inscientiam siue
 eo qd est magis uerisimile qd tantas tempestates ocea-
 ni tantosq; impetus uenatorum substernere ac tanta
 onera nauium regi uelis non satis commode posse
 arbitrabantur. Cum his nauibus nostre classi eius-
 modi congressus erat ut una celeritate & pulsu re-
 morum prestaret. Reliqua pro loci natura pro ui
 tempestatum illis essent aptiora & accommodatio-
 ra. Neq; enim his nostre rostro nocere poterant tā-
 ta in his erat firmitudo neq; propter altitudinem
 facile telum adijciebatur. & eadem de causa minus

Na

commode scopulis continebantur. Accedebat ut cum se-
uire uentus cepisset se uento dedissent & tempestate
ferrent facilius & in uadis consisterent tutius & ab estu
derelictis nihil saxa & cautes timerent. Quarum rerum
omnium nostris nauibus casus erat extimescendus.
Compluribus expugnatis oppidis cesar ubi intellexit
frustra tantum laborem sumi neque hostium fugam cap-
tis oppidis reprimi neque his noceri posse statuit expectan-
dam classem. Quae ubi conuenit ac primum ab hos-
tibus uisa est circiter ducentis xx. naues eorum para-
tissime atque omni genere armorum ornatissime
profectae ex portu nostris aduersae constiterunt neque
satis bruto qui classi praerant uel tribunis militum
centurionibusque quibus singulae naues erant attri-
bute constabat quid agerent aut qua ratione
pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse
cognouerant turribus autem excitatis tantum has
altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat ut
neque ex inferiore loco satis commode tela addici pos-
sent & missa ab gallis grauius accederent. Vna erat
magno usui res preparata a nostris falces praecutae
insertae affixaeque longuris non absimili forma mura-
lium falcium. His cum funes qui Antennas ad ma-
los detinebant comprehensi adductique erant na-
uigio remis incitato praerumpentibus. Quibus
abscisae Antennae necessario concidebant ut cum omnis
gallicis nauibus spes in uelis armamentisque consisteret.
his ereptis omnis usus nauium omni tempore eripere-
tur. Reliquum erat certamen positum in uirtute qua
nostri milites facile superabant atque eo magis quod

in conspectu cesaris atq; omnis exercitus res gerebatur
 ut nullum paulo fortius factum latere posset. Omnes
 enim colles ac loca superiora unde erat propinquus des-
 pectus in mare ab exercitu tenebantur. Disiectis ut
 diximus antennis cum singulas binę ac ternę na-
 ues circūsteterant milites summa ui transcendere in
 hostium naues contendebant. Quod postq; barbari fie-
 ri animaduertere expugnatis cōpluribus nauibus cū
 ei rei nullum reperiretur auxilium fuga saltem pe-
 tere contenderunt ac iam conuersis in eam partem
 nauibus quo uentus ferebat tanta subito mallachia
 & tranquillitas extitit ut se ex loco mouere non pos-
 sent. Quę quidem res ad negocium conficiendū ma-
 xime fuit opportuna. Nam singulas nostri consecrati
 ita expugnauerunt ut perpauce ex omni numero
 noctis interuentu ad terram peruenerint cum ab
 hora ferē quarta usq; ad solis occasum pugnaretur.
 Quo prelio bellum uenetorum totiusq; maritime con-
 fectum est. Nam cum omnis iuuentus omnes etiā gra-
 uioris etatis in quibus aliquid consilij aut dignitatis
 fuit eo conuenerant tum nauium quod ubiq; fuerat
 in unum locum coegerant. Quibus amissis reliqui neq;
 quo se reciperent neq; quēadmodum oppida defenderēt
 habebant. Itaq; se suaq; omnia cesari dediderunt. Inq;
 eo grauius cesar uindicandum statuit qđ diligentius
 in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conserua-
 retur. Itaq; omni senatu necato reliquos sub corona uen-
 didit. Dum hec in uenetis geruntur. Q. titurius sabi-
 nus cum his copijs quas a cesare acceperat in fines unel-
 lorum peruenit. His preerat uiridonix ac summaz imperij

Malachia.

*Finitus bellum Vene-
 torum.*

tenebat earum omnium ciuitatum que defecerant ex-
 bus exercitum magnasq; copias coegerat. Atq; his paucis
 diebus aulerci: aburonices: loxoniq; senatu interfecto
 quod auctores belli esse nolebant portas clauerunt seq;
 cum uiridonice coniunxerunt. Magnaq; preterea
 multitudo undiq; ex gallia perditorum hominum la-
 tronumq; conuenerat quos spes predandi studiumq;
 bellandi ab agricultura & quotidiano labore reuoca-
 bat. Sabinus ideo omnibus rebus loco castris sese te-
 nebat cum uiridonix contra eum duum milium spa-
 tio consedisset quotidieq; productis copijs pugnandi po-
 testatem faceret ut iam non solum hostibus in contem-
 tionem sabinus ueniret sed etiam nostrorum militum
 uocibus non nihil carperetur tantamq; opinionem ti-
 moris prebuit ut ad iam ad uallum castrorum hostes
 accedere auderent. Ideo de causa faciebat quod cum
 tanta multitudine hostium presertim eo absente q; sum-
 mam imperij teneret nisi equo loco aut opportunitate
 aliqua data legatos dimicandum non existimabat. Ac
 confirmata opinione timoris idoneum quendam ho-
 minem & callidum delegit gallum ex his quos secum au-
 xilij causa habeat. huic magnis premijs pollicitationibusq;
 persuadet uti ad hostes transeat & quid fieri uelit edo-
 cet. Qui ubi pro fuga ad eos uenit timorem romano-
 rum proponit quibus angustijs ipse cesar a uenietis pre-
 matur docet neq; longius abesse cum proxima nocte sa-
 binus clam e castris exercitum educat & ad cesarem
 ferendi auxilij causa proficiscatur. Quod ubi auditum
 est conclamant omnes occasionem negocij benege-
 rendi amittendam non esse ad castra iri oportere.

multitudo

ambrosius

ambrosius

D. B. G.

Multę res ad hoc consilium gallos hortabatur. Superiorum dierum sabini cunctatio perfuge confirmatio inopia cibarium cui rei parum diligenter ab his erat prouisum. Spes ueneticı belli & quod ferę libenter id quod uolunt homines credunt. His rebus adducti non prius iuridonicem reliquosq; duces ex concilio dimittunt q̄ ab his concessum arma ut capiat & ad castra contendant. Qua re cōcessa leti uelut explorata uictoria sarmentis uirgultisq; collectis quibus fossas romanorū compleant ad castra pergunt. Locus erat castrorum editus & paulatim ab uno accliuıs circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt ut q̄ minimum spatij ad se colligendos armandosq; romanis daretur exanimatiq; peruenirent. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat impeditis hostibus propterea que que ferebant onera subito duabus portis eruptionem fieri iubet. Factū est opportunitate loci hostium inscientia ac defatigatione uirtute militum & superiorum pugnarum exercitatione ut ne unum quidem nostrorum impetum ferret ac statim terga uerterent. Quos impeditos integris uiribus milites nostri consecuti magnum numerum eorum occiderunt. Reliquos equites consecrati paucos qui ex fuga euaserant reliquerunt. Sic uno tempore & de nauali pugna sabinus & de sabini uictoria cesar certior factus est ciuitatesq; omnes se statim titurio dediderunt. Nam ut ad bella suscipienda gallo- rum alacer & promptus est animus sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est. Eodem ferę tempore .p. crassus cum in agtanium peruenisset que pars ut ante dictum est &

J

Eruptio Romanorū in gallos.

Magna strages galloꝝ

Nō ex iis cesaris xbis audaces esse gallos nō fortes

regionum latitudine & multitudine hominum ex tertia parte galliæ est estimanda cum intelligeret sibi in his locis bellum gerendum ubi paucis ante annis L. ualerius preconius legatus exercitu pulso interfectus esset atq; unde L. mallius proconsul impedimentis amissis profugisset non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaq; re frumentaria prouisa auxilijs equitatu comparato multis præterea uiris fortibus à tolosa & narbona quæ sunt ciuitates galliæ prouinciæ finitimæ ex his regionibus nominatim euocatis in sonciatum fines exercitum introducit cuius aduentu cognito sonciates magnis copijs coactis equitatuq; quo plurimum ualebant in itinere agmen nostrum ad orti primum equestre prælium comiserunt. Deinde equitatu suo pulso atq; insequentibus nostris subito pedestres copias quas in conualle in insidijs collocauerat ostenderunt. Hi nostros disiectos ad orti prælium renouarunt. Pugnatum est diu atq; acriter cum sonciates superioribus uictorijs freti in sua uirtute totius aquitanis salutem positam putarent. Nostri autem quid sine imperatore & sine reliquis legionibus adolescentulo duce efficere possent perspicere cuperent. Tamen confecti uulneribus hostes terga uertere. Quorum magno numero interfecto crassus exitinere oppidum sonciatum oppugnare cepit quibus fortiter resistentibus uineas turresq; egit. Illi alias eruptione tentata alias cuniculis ad aggerem uineasq; actis cuius rei sunt longe peritissimi aquitani propterea quod multis locis apud eos erariæ secturæq; sunt ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profi-

Tolosæ & Narbona.

Fugantur Aquitani.

Peritia Aquitanorum in erarijs & secturis.

cisci posse intellexerunt. Legatos ad crassum mittunt
 seq̄ ut in deditioem recipiat petunt. Qua re impetra-
 ta arma tradere iussi faciunt atq; in ea re omnium
 nostrorum intentis animis alia ex parte oppidi adia-
 tumus qui summam imperij tenebat cum sexcentis
 deuotis quos illi solidurios appellant quorum hec est
 conditio ut omnibus in uita commodis una cum his
 fruantur quorum se amicitie dediderint si quid his
 per uim accidat aut eundem casum una ferant aut
 sibi mortem consciscant. Neq; adhuc hominum memo-
 ria repertus est quisq; qui eo interfecto cuius se amici-
 tie deuouisset mori recusaret. Cum his adiatumus
 eruptionem facere conatus clamore ab ea parte mu-
 nitionis sublato cum ad arma milites concurrissent
 uehementer ibi pugnatum esset repulsus in oppidum
 est. Vti tamen eadem deditioem conditione uteretur
 ab crasso impetrauit. Armis obsidibusq; acceptis crassus
 in fines uocaturū & carusatum profectus est. Tum uero
 barbari commoti quod oppidum & natura loci & māu
 munitum paucis diebus quibus eo uentum fuerat
 expugnatum cognouerant. Legatos quoque uersum
 dimittere coniurare obsides inter se dare copias para-
 re ceperunt. Mittuntur & ad eas ciuitates legati
 que sunt citerioris hispanie finitime aquitanie. Inde
 auxilia ducesq; arcessuntur. Quorum aduentu ma-
 gna cum auctoritate & magna cum hominum mit-
 titudine bellum gerere conantur. Duces uero inde
 deliguntur qui omnes una cum Q. sertorio omnes
 annos fuerant summamq; rei militaris habere
 existimabantur. Hi consuetudine populi romani

T
N

Ref memorata digna.

loca capere castra munire com meatibusq; nostros intercludere instituunt. Quod ubi crassus animaduertit copias suas propter exiguitatem non facile deduci hostem & uagari & uias obsidere & castris satis presidij relinquere ob eam causam minus comode frumentum com eatumq; sibi subportari. In diesq; hostium numerum augeri non cunctandum existimauit quin pugna decertaret. Hac re ad consilium delata ubi omnes idem sentire intellexit. posterum diem pugnae constituit. Prima luce productis omnibus copijs duplici acie instructa auxilijsq; in mediam aciem collocatis quid hostes consilij caperent expectabat. Illi & si ppr multitudinem & ueterem belli gloriam paucitatemq; nostrorum se tuto dimicaturos existimabant tam tutius esse arbitrabantur obsessis uijs com meatibusq; intercluso sine ullo uulnere uictoria potiri. Et si ppr inopiam rei frumentarijs romani sese recipere cepissent impeditos in agmine & subsarcinis infirmioraq; animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato a ducibus productis romanorum copijs sese castris tenebant. Hac re perspecta crassus cum sua cunctatione ac opinione timidiores hostes nostrosq; milites alacriores ad pugnandum effecisset atq; omnium uoces audirentur expectare diutius non oportere quoniam ad castra iretur cohortatus suos omnibus cupientibus ad hostium castra contendit. Ibi cum alij fossas complerent alij multis telis comectis defesiores uallo munitionibusq; depellerent auxiliareq; quibus ad pugnam non multum crassus confidebat. Lapidibus telisq; subministrandis & ad aggerem cesp-

Romani ad castra
Aquitanorum oppugnanda contendunt.

tibus comportandis speciem atq; opinionem pugnantium
 preberent. Cum item ab hostibus constanter & non timi-
 de pugnaretur telasq; ex loco superiore missa non frustra
 acciderent equites circumitis hostium castris crasso re-
 nunciauerunt non eadem esse diligentia ab decuma-
 na porta castra munita facilemque aditum habere.
 Crassus equitum prefectos cohortatus ut magnis premijs
 pollicitationibusque suos excitarent quid fieri uelit oste-
 dit. Illi ut erat imperatum eductis his cohortibus que
 presidio castris relictis interritis ab labore erant &
 longiore itinere circumductis ne ex hostium castris
 conspici possent omniumque oculis mentibusque ad
 pugnam intentis celeriter ad eas quas diximus
 munitiones peruenerunt atque his proruptis pri-
 us in hostium castris constiterunt: quod plane ab
 his uideri aut quid rei gereretur cognosci posse.
 Tum uero clamore ab ea parte audito nostri reintegratis ui-
 ribus quod plerumque in spe uictoris accidere consuevit
 accius impugnare ceperunt hostes undique circumuen-
 ti desperatis omnibus rebus sese per munitiones deice-
 re & fuga salutem petere contenderunt. Quos equi-
 tatus apertissimis campis confectatus ex milium L.
 numero quem ex aquitania cantabrisque conuenisse
 constabat uix quarta parte relicta multa nocte se-
 in castra recepit. Hac audita pugna maxima pars
 aquitanie sese crasso dedit obsidesque ultro misit.
 Quo in numero fuerunt tarbelli bigerriones: prociani:
 uocates: trausates: flustates: garites: ausci: garrummi:
 sicutates: concosatesque pauce ultime nationes anni
 tempore confise quod hiemis suberat hoc facere ne-

His occisorum.

Cesar exercitū in mure-
nos & menapios ducit.

glexerunt. Eodem fere tempore cesar & si prope exacta iam estas erat tamen quod omni gallia pacata morini menapiq; supererant qui in armis essent neq; ad eum unq; legatos de pace misissent arbitratus id bellum celeriter confici posse eo exercitum adduxit qui longe alia ratione ac reliqui galli bellum gerere ceperunt. Nam quod intelligebant maximas nationes que prelio contendissent pulsas superatasq; esse continenteq; siluas ac paludes habebant eos se suaq; omnia contulerunt ad quarum initium siluarum cum cesar peruenisset castraq; munire instituisset neq; hostis interim uisus esset dispersis in opere nostris subito ex omnibus partibus silue euolauerunt & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt eosq; in siluas repulerunt & compluribus interfectis longius in peditionibus locis secuti paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus cesar siluas cedere instituit & ne quis inermibus imprudentibusq; militibus ab latere impetus fieri posset omne eam materiam que erat cesa conuersam ad hostem collocabat & prouallo ad utrumq; latus extruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto cum iam pecus atq; extrema impedimenta ab nostris tenerentur ipsiq; densiores siluas peterent eiusmodi sunt tempestates consecute uti opus necessario intermitteretur & continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque uastatis omnibus eorum agris uicis edificijsque incensis cesar exercitum eduxit et in aulertis Lexobijsque reliquisque item ciuitatibus que maxime bellum fecerant in hibernis collocauit.

COMMENTARIORVM · C · IVLII CAESARIS DE BELLO
GALLICO LIBER QVARTVS INCIPIT · IVLVS ELSVS
CONSTANTINVS VIR CLARVS EMENDAVIT ·

A QVE SECVTA EST HIEME QVI FVIT ANNVS

· CN · pompeio · M · crasso consulibus usipethes ger-

mani & item tenocheri magna cum multitudi-

ne hominum flumen rhenum transierunt non longe

a mari quod rhenus influit. causa transeundi fuit quod a sue-

uis complures annos exagitati bello premebantur et a-

gricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe ma-

xima & bellicosissima germanorum omnium. Hi centuz

pagos habere dicuntur ex quibus quot annis quot

milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt.

Reliqui qui domi manserint se atq; illos alunt. Hi rur-

sus inuicem anno post in armis sunt illi domi rema-

nent. Sic neq; agricultura nec ratio atq; usus belli inter-

mittitur sed priuati ac seperti agri apud eos nihil e. Nec

longius anno/ullo in loco incolendi causa licet neque

multum frumento sed maximam partem lacte atq;

pecore uiuunt multumq; sunt in uenationibus. Que

res & cibi genere & quotidiana exercitatione & liberta-

te uite quod a pueris nullo officio aut disciplina assue-

facti nihil omnino contra uoluntatem faciant & uires

alut & immanni corporum magnitudine homines effi-

cit atq; meam se consuetudinem adduxerunt ut locis

frigidissimis neq; uestitus preter pelles haberent quicq;

quarum propter exiguitatem magna pars est corporis

aperta & lauantur in fluminibus. Mercatoribus

est ad eos aditus magis eo ut que bello ceperint qui-

bus uendant habeant quam quo ullam rem ad se

De vita & moribus Sue-
uorum.

at singula

/ remanere

importari desiderent. Quin etiam iumentis quibus maxime galli delectantur quæq; impenso parant precio germani importatis his non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata praua atq; deformia hæc quotidiana exercitatione sumi ut sint laboris efficiunt. Equestribus prælijs sepe ex equis desiliunt ac pedibus præliantur. equosq; eodem remanere uestigio assuefecerunt ad quos se celeriter cum usus est recipiunt. Neq; eorum moribus turpius quicq; aut inertius habetur q̄ ephippijs uti. Itaq; ad quemuis numerum ephippiatorum equitum quauis pauci adire audent. Vinum ad se importari omnino non sinunt quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atq; effeminari arbitrantur. Publice maximam esse putant laudem q̄ latissime a finibus suis uacant agros. Hac re significari magnum numerum ciuitatū suā uim sustinere non posse. Itaq; una ex parte a sueuis circiter milia passuum sexcenta agri uacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt ubij quorum fuit ciuitas ampla atq; florens ut est captus germanorum qui paulo sunt eiusdem gentis etiā ceteris humaniores propterea quod rhenum attingunt multumq; ad eos mercatores uentitant & ipsi propter propinquitatem quod gallicis sunt moribus assuefacti. Hos cum sueui multis sepe bellis experti propter amplitudinem grauitatemq; ciuitatis finibus expellere non potuissent tamen uestigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresq; redegerunt. In eadem causa fuerunt usipetes & tenocheri quos supra diximus qui cō-

ephippijs

plures annos sueuorum uim sustinuerunt ad extremū
 tamen agris expulsi & multis germanis locis trienni-
 um uagati ad rhenum peruenerunt quas regiones me-
 napij incolebant & ad utramq; partem fluminis a-
 gros & edificia uicosq; habebant. Sed tantę multitudis
 aduentu perterriti ex his edificijs que trans flumē ha-
 bebant demigrauerunt & cis rhenum dispositis presi-
 dijs germanos transire prohibebant. Illi omnia exper-
 ti cum neq; ui contendere propter inopiam nauium
 neq; clam transire propter custodias menapiorum
 possent reuerti se in suas sedes regionesq; simulaue-
 runt. & tridui uiam progressi rursus reuerterunt
 atq; omni hoc itinere una nocte equitatu confecto
 inscios inopinantesq; menapios oppresserunt qui de
 germanorum discessu per exploratores certiores facti
 sine metu trans rhenum in suos uicos remigraue-
 rant. His interfectis nauibusq; eorum occupatis
 priusq; ea pars menapiorum que citra rhenum e-
 rat certior fieret flumen transiuerunt atq; omni-
 bus eorum edificijs occupatis reliquam partem hie-
 mis se eorum copijs aluerunt. His de rebus cesar
 certior factus & infirmitatem galloꝝ ueritus qđ
 sunt in consilijs capiendis mobiles & nouis rebus
 plerumq; student nihil his comittendum existi-
 mauit. Est autem hoc gallice consuetudinis uti
 uatores etiam inuitos consistere cogant & qđ qđq;
 eorum de quaq; re audierit aut cognouerit querat
 & mercatores in oppidis uulgus circūstet quibus-
 cūq; ex regionibus ueniant quasq; ibi res cognoue-
 rint pronunciare cogant. His rebus atq; auditiōib;

*Infirmi sunt galli &
 mobiles.*

audia-

lats e

permoti de summis sepe rebus consilia ineunt quorum
 eos inuestigio poenitere necesse est cum incertis rumo-
 ribus seruiant & pleriq; ad uoluntatem eorum ficta
 respondeant. Qua consuetudine cognita cesar ne gra-
 uiori bello occurreret maturius q̄ consueuerat ad exer-
 citum proficiscitur. Eo cum uenisset ea que fore suspi-
 catus erat facta cognouit missas legiones a nonnullis
 ciuitatibus ad germanos inuitatosq; eos uti ab rheno
 discederent omnia queque postulassent ab se fore
 parata. Qua spe adducti germani latius uagaban-
 tur & in fines eburonum & condrusonum qui sunt
 treuerorum clientes peruenerant. Principibus gal-
 lię uocatis cesar ea que cognouerat dissimulanda
 sibi existimauit eorumq; animis permulsis & con-
 firmatis equitatuq; imperato bellum cum germanis
 gerere constituit. Re frumentaria comparata equi-
 tibusq; delectis iter in ea loca facere cepit quibus
 in locis esse germanos audiebat a quibus cum pauco-
 rum dierum iter abesse & legati ad eum uenerunt quo-
 rum hec fuit oratio. Germanos neq; priores populo
 ro bellum inferre neq; tamen recusare si lacessantur
 quin armis contendant quod germanorum cosuetu-
 do hec sit a maioribus tradita qui eis bellum inferant
 resistere neq; deprecari. Hec tamen dicere uenisse
 inuitos eiectosq; domo si suam gratiam romani ue-
 lint posse his utiles esse amicos uel si agros attribuāt
 uel patiantur eos tenere quos armis possiderint sese
 unis sueuis concedere quibus ne dii quidem imor-
 tales esse pares possint. Reliquum quidem esse inter
 ris neminem quem non superare possint. Ad hec que

Oratio germanorū ad
 cesarem.

Deprecor.

Responsio. C.

/ato equum

uisum est cesar respondit. Sed exitus fuit orationis sibi nullam cum his amicitiam esse posse si in gallia remanerent neque uerum esse cum suos fines tueri non potuerint alienos occupare neque ullos in gallia uacare agros quin dari tante presertim multitudini sine iniuria possint. Sed licere si uelint in umbrorum finibus consedere quorum sint legati apud se & suuorum iniurijs querantur & auxilium a se petant hoc suuis imperaturum legati hec ad suos se relaturos dixerunt & re deliberata post diem tertium ad cesarem reuersuros. Interea ne propius se castra mouerent petierunt. Ne id quidem cesar ab se impetrari posse dixit. Cognouerat enim magnam partem equitatus ab his aliquot diebus ante predandi frumentandique causa ad ambiaritos trans mosam missam. hos expectari equites atque eius rei causa moram interponi arbitrabantur. Mosa profluit ex monte uesego qui est in finibus lingonum & parte quadam ex rheno recepta que appellatur uulgo uualis insulamque efficit batavorum que uulgo dicitur batua in oceanumque influit neque longius ab oceano milibus passuum Lxxx. in rhenum influit. Rhenus autem oritur ex leponijs qui alpes incolunt & longo spacio per fines uantantium. heluetiorum. sequanorum. mediomatricum. tribucorum. treuerorumque citatus fertur. Et ubi oceano appropinquat in plures defluit partes multis ingentibusque insulis effectis quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur. Ex quibus sunt qui piscibus atque auium ouis uiuere existimantur multisque capitibus in oceanum influit.

T
N
L

Cæsar cum ab hoste non amplius passuum xij. milia abesset
 ut erat constitutum ad eum legati reuertuntur qui in iti-
 nere congressi magnopere ne longius progredieretur ora-
 bant cum id non impetrassent petebant uti ad eos equi-
 tes qui agmen antecessissent premitteret eosque pugna pro-
 hiberet sibi que ut potestatem faceret in ubios mittendi.
 Quorum si principes ac senatus sibi iureiurando fidem fe-
 cisset ea conditione que a Cæsare ferretur se usuros
 ostendebant. Ad has res conficiendas sibi tridui spa-
 tium daret. Hec omnia Cæsar eodem illo pertinere
 arbitrabatur ut tridui mora interposita equitatus
 eorum qui abesset reuertetetur. Tamen sese non lon-
 gius milibus passuum quattuor a quationis causa
 processurum eo die dixit. Huc postero die que frequen-
 tissimi conuenirent ut de eorum postulatis cognoscerent.
 Interim ad prefectos qui cum omni equitatu antecesserant
 mittit qui nunciarent ne hostes prelio lacesserent
 & si ipsi lacesserentur sustinerent quoad ipse cum exer-
 citu propius accessisset. At hostes ubi primum nostris
 equites conspexerunt quorum erat quinque milium
 numerus cum ipsi non amplius octingentos equi-
 tes haberent quod hi qui frumentandi causa ierant
 trans mosam nondum redierant nihil nostris time-
 tibus quod legati eorum paulo ante a Cæsare discessisset
 atque his dies indutijs dictus erat ab his petitus impe-
 tu facto celeriter nostros perturbauerunt rursus re-
 sistentibus nostris consuetudine sua ad pedes desili-
 erunt suffossisque equis compluribusque nostris deiectis
 reliquos infugam coniecerunt atque perterritos ege-
 runt ut non prius fuga desisterent quam in conspectu

/ Legatos

/ & si

agminis nostri uenissent. In eo prelio ex equitibus nris
interficiuntur quattuor & septuaginta. In his uir fortis-
simus piso aquitanus amplissimo genere natus cu-
ius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat ami-
cus a senatu nostro appellatus. Hic cum fratri interclu-
so ab hostibus auxilium illum ex periculo eripuit. Ipse equo
uulnerato deiectus quoad potuit fortissime restitit cu
circumuentus a multis uulneribus acceptis cecidisset
atq; id frater qui iam prelio excesserat procul animad-
uertisset incitato equo se hostibus obtulit atq; interfec-
tus est. Hoc prelio facto cesar neq; iam sibi legatos au-
diendos neq; condiciones accipiendas arbitrabatur ab
his qui per dolum atq; insidias petita pace ultro bel-
lum intulissent. Expectare uero dum hostium copie
augerentur equitatusq; reuerteretur summe demen-
tie esse iudicabat. Et cognita gallosum infirmitate
quantum iam apud eos hostes uno prelio auctorita-
tis essent consecuti sentiebat. Quibus ad consilia ca-
pienda nihil spatij dandum existimabat. His con-
stitutis rebus & consilio cum legatis & questorib; co-
munitato ne quem diem pugne intermitteret oppor-
tunissime res accidit quod postridie eius diei ma-
ne eadem & perfidia & simulatione usi germani
frequentes omnibus principibus maioribusq; na-
tu adhibitis ad eum in castra uenerunt simul ut di-
cebatur sui purgandi causa quod contra atq; esse die-
tum & ipsi petissent prelium pridie commisissent
simul ut siquid possent de inducijs fallendo impetra-
rent. Quos sibi cesar oblatos grauius retineri iussit.
Ipse omnes copias castris eduxit equitatumq; quod

Pisonis aquitani mori

Egregia fortitudo & caritas
duorum fratrum
fecit

recenti prelio perterritum esse existimabat agmen subsequi iussit acie triplici instructa & celeriter octo milium itinere confecto prius ad hostium castra peruenit quod quid ageretur germani sentire possent. Qui omnibus rebus subito perterriti & celeritate aduentus nostri & discessu suorum neque consilij habendi neque arma capiendi spacio dato perturbantur copias ne aduersum hostem ducere an castra defendere an fuga salutem petere prestaret. Quorum timor cum fremitu & concursu significaretur milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra irruerunt. Quo loco qui celeriter arma capere potuerunt paulisper nostris restiterunt atque inter carros impedimentaque prelium commiserunt. At reliqua multitudo puerorum mulierumque nam cum omnibus suis domo excesserant rhenumque transierant passim fugere cepit ad quos consectandos cesar equitatum misit. Germani post tergum clamore audito cum suos interfici uiderent armis abiectis signisque militaribus relictis se ex castris eiecerunt & cum ad confluentem mosam & rheni peruenisset reliqua fuga desperata magno numero interfecto reliqui se in flumen precipitauerunt atque ibi timore lassitudine & ui fluminis oppressi perierunt. Nostri autem ad unum omnes incolumes per paucis uulneratis extanti belli timore cum hostium numerus capitum cccc. xxx. milium fuisset se in castra receperunt. Caesar his quos in castris retinuerat discedendi potestatem fecit. Illi supplicia cruciatumque gallo- rum ueriti quorum agros uexauerant remanere se apud eum uelle dixerunt. His cesar libertatem concessit.

*Incipit prelium
cum germanis.*

Na

*Incredibilis pene nūq̄
germanorum.*

Germanico bello confecto multis de causis cesar statuit
 sibi rhenum esse transeundum quarum illa fuit ius-
 tissima qđ cum uideret germanos tam facile impelli
 ut in galliam uenirent suis quoq; rebus eos timere uo-
 luit cum intelligerent & posse & audere po. ro. exer-
 citum rhenum transire. Accessit etiam quod illa pars
 equitatus usipetum & tenocherorum quam supra cō-
 memorauī predandi frumentandiq; causa mosam
 trāsire neq; prelio interfuisse post fugam suorum se
 trans rhenum in fines sicambrorum receperat seq;
 cum his coniunxerat ad quos cum cesar nuncios mi-
 sisset qui postularent eos qui sibi galliæ bellum intulis-
 sent uti sibi dederent. Responderunt populi romani
 imperium rhenum finire si se inuito germanos in gal-
 liam transire non equum existimaret cur sui quicquā
 esse imperij aut potestatis trans rhenum postularet.
 Vbi autem qui uni ex transrhenanis ad cesarem legatos
 miserant amicitiam fecerant obsides dederant magno-
 pere orabant ut sibi auxilium ferret quod grauiter a sue-
 uis premerentur uel si id facere occupationibus populi
 ro. prohiberetur exercitum modo trans rhenum transpor-
 taret. Id sibi auxilium spemq; reliqui temporis satis fu-
 turum tantum esse nomen atq; opinionem eius exer-
 citus. Arriousto pulso & hoc nouissimo prelio facto etiā
 ad ultimas germanorum nationes uti opinione et
 amicitia populi ro. tuti esse possent nauium copiā ma-
 gnā ad transportandum exercitum pollicebantur.
 Cesar his de causis quas commemorauī rhenum transi-
 re decreuerat. Sed nauibus transire neq; satis tutum
 arbitrabatur neq; sue neq; populi ro. dignitatis esse sta-

tuebat. Itaq; & si summa difficultas belli faciendi pontis pro-
 ponebatur propter latitudinem rapiditatem altitudinēq;
 fluminis tamen id sibi contendendum aut aliter non
 traducendum exercitum existimabat. Rationem pontis
 igitur hanc instituit. Tigna bina sexquipedalia paulum
 ab imo præacuta dimensa ad altitudinem fluminis inter-
 uallo pedum duorum inter se iungebant. Hæc cum machi-
 nationibus imissa in flumen defixerat fistulicq; adege-
 rat non sublice modo directa ad perpendiculum sed
 prona ad fastigiata ut secundum naturam fluminis
 procumberent. His item contraria duo ad eundē mo-
 dum iuncta interuallo pedum quadragenū ab inferio-
 re parte contra uim atq; impetum fluminis conuersa
 statuebat. Hæc utraq; insuper bipedalibus trabibus im-
 missis quantum eorum tignorum iunctura distabat
 binis utrimq; fibulis ab extrema parte detinebantur.
 Quibus disclusis atq; in contrariam partem reiuinctis tā-
 ta erat operis firmitudo atq; earum uis aque in se
 concitasset hoc arctius illigata tenerentur. Hæc direc-
 ta materia iniecta contexebantur ac longurijs trabibq;
 consternebantur ac nihilo segnijs sublices & ad inferio-
 rem partem fluminis oblique agebantur que pro arie-
 te subiecte & cum omni parte coniuncte uim fluminis
 exciperent & alijs item supra pontem mediocri spacio ut
 si arborum trunci siue naues deiiciendi operis causa
 essent a barbaris missis his defensoribus earum uis mi-
 nueretur ne ponti nocerent. Diebus decem quibus
 materia cepta erat comportari omni opere effecto exer-
 citus transducitur. Cæsar ad utraq; partem pontis
 firmo presidio relicto in fines sycambrorum contēdit.

Cæsar pontem in rhe-
 no curat faciendū
 quo exercitū tradu-
 cat in germaniā

atq; cratibus

Interim a compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt. Quibus pacem amicitiamque petentibus liberaliter respondit obsidesque ad se adduci iubet. Sycambri ex eo tempore quo pons institui ceptus est fuga compata hortantibus his quos ex tenocheris atque usipetibus apud se habebant finibus suis excesserant suaque omnia exportauerant seque insolitudine ac siluas abdiderant. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus omnibus uicis edificiisque incensis frumentisque succensis se in fines ubiorum recepit atque his auxilium pollicitus suum si absueuis premerentur hec ab his cognouit. Sueuos postquam per exploratores pontem fieri comperissent more suo consilio habito nuncios in omnes partes misisse uti de oppidis demigrarent liberos uxores suaque omnia in siluis deponerent atque omnes qui arma ferre possent in unum locum conuenirent. Hunc esse delectum medium fere regionum earum quas sueui obtinerent hic romanorum aduentum expectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi cesar comperit omnibus his rebus confectis quarum rerum causa traducere exercitum constituerat ut germanis metum inieceret ut sicambros ulcisceretur ut ubios obsidione liberaret diebus omnino decem & octo transrhenum consumptis satis & ad laudem & ad utilitatem profectum arbitratus se in galliam recepit pontemque rescindit. Exigua parte estatis reliqua cesar & si in his locis quod omnis gallia in septentrionem uergit mature sint hiemes tamen in britaniam proficisci contendit quod omnibus fere gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat.

Mos Sueuorum.

De bello Britanico.

& si tempus anni ad bellum gerendum deficeret tamē ma-
 gno sibi usui fore arbitrabatur si modo insulam adisset
 & genus hominum perspexisset & loca portus aditusque
 cognouisset. Quae omnia fere gallis erant incognita.
 Neque enim temere praeter mercatores illo adiit quisquam. Neque
 his ipsis praeter quae oram maritimam atque eas regiones
 quae sunt contra gallias notum est. Itaque uocatis ad
 se undique mercatoribus neque quanta esset insulae ma-
 gnitudo neque aut quante nationes incolerent neque
 quem usum belli haberent aut quibus institutis
 uterentur neque qui essent ad maiorum nauium
 multitudinem idonei portus reperire poterant. Ad haec
 cognoscenda priusquam periculum faceret periculum idone-
 um esse arbitratus. C. uolusenum cum nauis longa pre-
 mittit. Huic mandat ut exploratis omnibus rebus ad
 se quam primum reuertatur. Ipse cum omnibus copiis in
 morinos proficiscitur quod inde erat breuissimus in
 britaniam traiectus. Huc naues undique ex finitimis
 regionibus & quam superiore estate ad uenetium bel-
 lum effecerat classem iubet conuenire. Interim con-
 silio eius cognito & per mercatores perlato ad brita-
 nos a compluribus insulae ciuitatibus ad eum lega-
 ti ueniunt qui polliceantur obsides dare atque im-
 perio populi romani obtemperare. Quibus auditis libe-
 raliter pollicitus hortatusque ut in ea sententia permane-
 rent eos domum remittit & cum his una comium quem
 ipse atrebatibus superatis regem ibi constituerat. Cuius
 & uirtutem & etiam consilium probabat & quem sibi
 fidelem esse arbitrabatur cuiusque auctoritas in his
 regionibus magni habebatur mittit. Huic imperat

Prudenter.

Nauis longa.

quas possit adeat ciuitates horteturque populi ro. fide sequantur seq̄ celeriter eo uenturum nunciet. Volens per spectus regiones omnes quantum ei facultas dari potuit qui naui egredi ac se barbaris committere non auderet quinto die ad cesarem reuertitur que que ibi perspexisset renunciat. Dum in iis locis caesar nauium parandarum causa moratur: ex magna parte morinorum ad eum legati ueniunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent: quod homines barbari & nostre consuetudinis imperiti: bellum populo ro. fecissent: seq̄ ea que impetrasse esse facturos pollicerentur. Hec sibi cesar satis opportune accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere uolebat: neque belligerendi propter anni tempus facultatem habebat: neque has tantarum rerum occupationes britanni anteponendas iudicabat, magni ijs numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos infidem recepit: nauibus circiter octingentis octuaginta onerarijs coactis contractisque quod satis est ad duas transportandas legiones existimabat: quod preterea nauium longarum habebat, questori legatis prefectisque distribuit. Huc accedebant xviii onerarijs naues que ex eo loco milibus passuum octo uento tenebantur: quo minus in eundem portum possent uenire. has equitibus distribuit. Reliquum exercitum Quinto titurio sabino & Lucio aurunculeio Cottae legatis in menapios atque in eos pagos morinorum a quibus ad eum legati non uenerat ducendum dedit. Publium sulpicium rufum legatum cum eo presidio quod satis esse arbitrabantur:

J
No

Transitus. C. Britannia.

portum tenere iussit. His constitutis rebus nactus idoneam ad nauigandum tepestatem: tertia fere uigilia soluit equitesq; in ulteriorem portum progredi, & naues conscendere, & se sequi iussit. A quibus cum paulo tardius esset administratum: ipse hora circiter diei quarta, cum primis nauibus britanniam attigit: atq; ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit: cuius loci hec erat natura: atque ita montibus angustis mare continebatur: uti ex locis superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus: dum reliquae naues eo conuenirent ad horam nonam in anchoris expectauit. Interim legatis tribunisque militum conuocatis: & quae ex uoluseno cognosset: & quae fieri uellet ostendit: monuitq; ut rei militaris ratio maxime ut maritime res postularent: ut quam celerem atq; instabilem motum haberent: ad nutum & ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis & uentum & estum uno tempore nactus secundum dato signo & sublati anchoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus: ac plano litore naues constituit.

*Britanni ut phibet. C.
milites in litus exponi.*

At barbari consilio romanorum cognito: premisso equitatu & essedarijs quo plerumque genere in prelijs uti consueverunt. Reliquis copijs subsecuti: nostros nauibus egredi prohibebant. Erat ad has causas summa difficultas: quod naues propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant. Militibus autem ignotis locis impeditis manibus magno & graui onere armorum oppressis simul & de nauibus desiliere

dum: & in fluctibus consistendum: & cum hostibus erat
 pugnandum. Cum illi aut ex arido aut paulum in
 aqua progressi omnibus membris expediti notissis
 locis audacter tela conicerent: & equos insuetos
 incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius
 omnino generis pugne imperiti non eadem alacri-
 tate ac studio quo pedestribus uti preliis consue-
 rant utebantur. Quod ubi cesar animaduertit, naues
 longas: quarum & species barbaris inusitatiores & mo-
 tus ad usum expeditior: paulum remoueri ab one-
 rarijs nauibus & remis incitari & ad latus apertum
 hostium constitui: atque inde fundis: sagittis: tormen-
 tis hostes propelli ac summoueri iussit. Quae res ma-
 gno usui nostris fuit: nam & nauium figura & re-
 morum motu & inusitato genere tormentorum
 permoti barbari constiterunt: ac paulum modo pede
 retulerunt: atque nostris militibus cunctantibus prop-
 ter altitudinem maris maxime qui decime legionis
 aquilam ferebat contestatus deos ut ea res legioni fe-
 liciter eueniret. Desilite inquit milites: nisi uultis
 aquilam hostibus prodere. Ego certe meum rei publi-
 ce atque imperatori officium prestitero. Hoc cum uoce
 magna dixisset: se ex nauis proiecit: atque in hostes aq-
 lam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se ne
 tantum dedecus admitteretur: uniuersi ex nauis de-
 silierunt. Hos item ex proximis primis nauibus cum
 conspexissent subsequuti hostibus appropinquant. Pu-
 gnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen quia neque
 ordines seruare: neque firmiter insistere: neque signa
 subsequi poterant: atque alius alia ex nauis quibuscumque

Fortiter & aurose factum

Vere magna

lignis occurrerat, se aggregabat: magnopere perturbabantur. Hostes uero notis omnibus uadis, ubi ex litore aliquos singulares ex nauis egredientes conspexerant: incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos circūstebāt. Alij a latere aperto in uniuersos tela conijciebant. Quod cum animaduertisset cesar, scapas longarum nauium: utē speculatoria nauigia militibus compleri iussit & quos laborantes conspexerat: ijs subsidia summittebat.

Aridum.

Hostri simul in arido constiterunt: suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt: atq; eos in fugam dederunt. Neq; eos longius prosequi potuerūt: quod equites cursum tenere: atq; insulam capere non potuerunt. Hoc unum ad pristinam fortunam cesari defuit.

Fugantur Britanni.

Hostes prelio superati simul atq; se ex fuga receperunt: statim ad cesarem legatos de pace miserunt, obsides daturus & quęq; imperasset facturus esse polliciti sunt. Vna cum ijs legatis Comius atrebas uenit: quem supra demonstraueram a cesare in britaniam premissum. Hunc illi ē nauis egressum cum ad eos oratoris modo cesaris mandata deferret, comprehenderant: atq; in uincula coniecerant: tum prelio facto remisertunt. In petenda pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt: & per imprudentiam ut ignosceretur petierunt.

Legati eorūdem ad C.

In continentem.

Caesar questus quod cum ultero in continentem legatis missis pacem a se petissent: bellum sine causa intulissent: ignoscere imprudentię dixit, obsidesq; imperauit. Quorum illi partem statim dederunt: partem ex longinquiore locis accersitā

paucis diebus sese duros dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque undique conuenire: & se ciuitatesque suas cesari commendare ceperunt. His rebus pace confirmata: post diem quartum quod est in britaniam uentum naues xvij de quibus supra demonstratum est: quae equites substulerant ex superiore portu leni uento soluerunt quae cum appropinquarent britaniam ex castrisque uiderentur: tanta tempestas subito coorta est: ut nulla earum cursum tenere posse: sed aliae eodem unde erant profecte referentur aliae ad inferiorem partem insulae quae est propius solis occasum magno sui cum periculo deicerentur. Quae tamen anchoris iactis cum fluctibus complecterentur: necessario aduersa nocte in altum prouectae continentem petierunt. Eadem nocte accidit: ut esset luna plena qui dies maritimos extus maximos in oceano efficere consuevit: nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore & longas naues quibus cesar exercitum transportandum curauerat quasque in aridum subduxerat: estus compleuerat: & onerarias quae ad ancoras erant deligatae tempestas afflictabat: neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus nauibus contractis: reliquae cum essent funibus: anchoris: reliquisque armamentis amissis ad nauigandum inutiles: magna id quod necesse erat accidere totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erant aliae quibus reportari possent: & omnia deerant quae ad reficiendas naues erant usui: & quod omnibus constabat hiemare in gallia oportere frumē-

Continentem.

T
No

Aridum

tumq; in iis locis in hiemem prouisum non erat. Quibus rebus cognitis principes britaniz qui post prelium ad cesarem conuenerant: inter se collocti: cū equites & naues & frumentum romanis deesse intelligerent: & paucitatem militum & castrorum exiguitate cognoscerent: que hoc erant etiam angustiora: quod sine impedimentis cesar legiones transportauerat, optimum factu esse duxerunt: rebellionē facta, frumento, commeatuq; nostros prohibere & rem in hiemem producere: quod iis superatis, aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in britaniam transiturum confidebat. Itaq; rursus coniuratione facta paulatim ex castris discedere aut suos clam ex agris deducere cœperunt. At cesar & si non dum eorum consilia cognouerat: tam & ex euentu nauium suarum & ex eo qd̄ obsides dare intermiserant fore id quod accidit suspicabat. Itaq; ad omnes casus subsidia comparabat: nam & frumentum ex agris quotidie in castra cōferebat: & que grauissima erant afflicte naues: earum materia atq; ere ad reliquas reficiendas utebatur: & que ad eas res erant usui: ex continenti comportari iubebat. Itaq; cum id summo studio a militibus administraretur xij nauibus amissis: reliquis ut nauigari commode posset effecit. Dum ea geruntur legione ex consuetudine una frumentatum missa que appellabatur septima: neq; ulla ad id tempus belli suspitione interposita: cum pars hominum in agris remaneret: pars etiam in castra uentitans: ij qui pro portis in statione castrorum erant: cesari

Rebellio facta.

ere.

nunciauerunt puluerem maiorem q̄ consuetudo
ferret in ea parte uideri: quam in partem legio it̄
fecisset. Cesar id quod erat suspicatus aliquid noui
a barbaris initum consilij. Cohortes que in stationib9
erant: secum in eam partem proficisci: ex reliquis du-
as in stationem cohortes succedere: Reliquos arma-
ri: & confestim sese subsequi iussit. Cum paulo longi-
us a castris processisset: & suos ab hostibus premi: atq̄
egre sustinere: & confecta legione ex omnibus pa-
rtibus tela conijci animaduertit. Nam quod om̄i ex
reliquis partibus demesso frumento: pars una erat
reliqua suspicati hostes huc nostros esse uenturos noc-
tu in siluis delituerant. Tum dispersos depositis armis
inmetendo occupatos subito adhorti paucis interfec-
tis: reliquos in certis ordinibus perturbauerant: si-
mul equitatu atq̄ essedis circūdederāt. Genus hoc
est essedis pugne. Primo per omnes partes perequi-
tant: & tela conijciunt: atq̄ ipso terrore equorum:
& strepitu rotarum ordines plerumq̄ perturbant &
cum se inter equitum turmas insinuauerint esse-
dis desiliunt & pedibus preliantur: audige inte-
rim paulatim ex prelio excedunt: atq̄ ita currus
collocant: ut si illi a multitudine hostium preman-
tur: expeditum ad suos receptum habeant. Ita mo-
bilitatem equitum: stabilitatem peditum prelijs pre-
stant: ac tantum usu quotidiano & exercitatione
efficiunt: uti in decliui ac precipiti loco incitato
equos sustinere & breui moderari ac flectere et
per temonem percurrere: & in iugo insistere: & se-
inde in currus recipere citissime consuerint. Quibus

Delituerant.

Esseda.

Mobilitas.

rebus perturbatis nostris nouitate pugnae tempore opportunissimo cesar auxilium tulit: namque eius aduentu hostes constiterunt: nostri se ex timore receperunt. Quo facto ad lacessendum & ad committendum praelium alienum esse tempus arbitratu suos e loco continuit: & breui tempore intermisso: in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur nostris omnibus occupatis qui erant in agris: reliqui discesserunt. secuta sunt continuos plures dies tempestates quae & nostros in castris continerent: & hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt: paucitatemque nostrorum militum suis predicauerunt: & quanta praede faciende atque imperpetuum sui liberandi facultas daretur: si romanos castris expulissent demonstrauerunt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatusque coactas ad castra uenerunt. Cesar & si idem quod superioribus diebus acciderat fore uidebat & si essent hostes pulsi: celeritate periculum effugerent: tamen nactus equites circiter .xxx. quos comius atrebas de quo antedictum est secum transportauerat legiones in acie pro castris constituit. Commisso praelio: diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt: ac terga uerterunt. Quos tanto spatio secuti quantum cursu & uiribus efficere potuerunt: complures ex iis occiderunt. Deinde omnibus longe lateque edificijs incensis se in castra receperunt. Eodem die legati ab hostibus missi ad caesarem de pace uenerunt. Iis cesar numerum obsidu

Iterum committitur plus
cum Britannis & iterum
fugantur.

Secunda Legatio.
De pace.

quem ante imperauerat duplicauit: eosque in continentem adduci iussit: quod propinqua die equinoctij infirmis nauibus hiemi nauigationem subiiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo post mediam noctem naues soluit. Quae omnes incolumes ad continentem peruenerunt. Sed ex ijs onerariis duae eisdem quos reliqui portus capere non potuerunt: & paulo infra delatae sunt. Quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter trecenti atque in castra contenderent: morini quos caesar in britaniam proficiscens pacatos reliquerat: spe praesens adducti primo non ita magno suorum numero circumsteterunt: ac si sese interfici nolent arma ponere iusserunt. Cum illi orbe facto sese defenderent: celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex conuenerunt. Qua re nuciata caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt: atque amplius horis quattuor fortissime pugnauerunt: & paucis uulneribus acceptis, complures ex ijs occiderunt. Postea uero quae equitatus noster in conspectum uenit: hostes abiectis armis terga uerterunt: magnusque eorum numerus est occisus. Caesar postero die Titum labienum legatum cum ijs legionibus quas ex britania reduxit in morinos qui rebellionem fecerant misit. Qui cum propter siccitates paludum quo se reciperent non haberent quo superiore anno perfuerant usi: omnes fere in potestatem labieni peruenerunt. At Quintus titurius & lucius cotta legati: qui in menapiosque fines

Egregiam & memorabilem virtutem militum istorum.

Succisus.

Supplicatio.

legiones deduxerant omnibus eorum agris uastatis: frumentis succisus edificijsq; incensis quod menapij omnes in densissimas siluas abdiderant se ad caesarem receperunt. Caesar in belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo die omnino ciuitates ex britania obsides miserunt: relique neglexerunt. His rebus gestis ex litteris caesaris dierum uiginti supplicatio a senatu decreta est;

COMMENTARIORVM · C · IULII CAESARIS DE BELLO GAL-
LICO LIBER QUINTVS INCIPIT · IULIVS CELSVS CONSTA-
TINVS VIR CLARVS EMENDAVIT

OMITIO APPIO CLAUDIO CONSVLIBVS DISCEDENS ab hibernis caesar in Italiam ut quot annis facere consueuerat. Legatis imperat quos legionibus praefecerat: uti q; plurimas possent hieme naues edificandas ueteresq; reficiendas curaret. Earum modum formamq; demonstrat ad celeritate onerandi: subductiores pauloq; facit humiliores. q; quibus in nostro mari uti consueuimus: atq; ideo magis quod propter crebras mutationes aestuum minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera & ad multitudinem iumentorum transportandum paulo latiores q; quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes actuaras imperat fieri: quam ad rem multum humilitas adiuuat. Ea que sunt ad armandas naues ex hispania apportari iubet. Ipse conuentibus gallie citerio-peractis in illyricum proficiscitur: quod a pirustis finitimam partem prouinciae incursionibus uastari audiebat. Eo cum uenisset: ciuitatibus milites imperat: certumq; in locum conuenire iubet. Qua re nunciata

pirustae legatos ad eum mittunt: qui doceant nihil eorum rerum publico factum consilio: seseq; paratos esse demonstrat: omnibus rationibus de iniurijs satisfacere. Precepta oratione eorum: cesar obsides imperat: eosq; ad certum diem adduci iubet: nisi ita fecerint: sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat. His addiē adductis ut imperauerat: arbitros inter ciuitates dat: qui litem existiment pœnamq; constituant. His confectis rebus: conuentibusq; peractis: in citeriorem galliam reuertitur: atq; inde ad exercitum profiscitur. Eo cum uenisset: circuitis omnibus hibernis singulari militū studio in summa omnium rerum inopia circiter sexcentas eius generis cuius supra demonstrauius naues & longas uiginti octo muenit constructas: neq; multum abesse ab eo quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus atq; ijs qui negotio profuerant: quid fieri uelit ostendit. Atq; omnes ad portum Itium conuenire iubet. Quo ex portu commodissimum in britaniam traiectum cognouerat circiter milium passuum xxx. transmissum a continenti. Huic rei quod satis esse uisum est militum relinquit. Ipse cum legionibus expeditis quattuor & equitibus dcc in fines tereuerorum profiscitur: quod ij neq; ad concilia ueniebant: neq; imperio parebant: germanosq; transrhennos sollicitare dicebantur. Hæc ciuitas longe plurimū totius galliæ equitatu ualens: magnasq; habet copias peditum: rhenumq; ut supra demonstrauius tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant. Indiciomarus & cingentorix e quibus alter simul atq; de cesaris legionūmq; aduentu cognitum est: ad eum

atq; educi

Comodissimus traiectus in britaniam.

Ad Concilia.

Silua Arduēna.

uenit: se suosq; omnes in officio futuros: neq; ab amicitia populi. ro. defecturos confirmauit: queq; in treueris gererentur ostendit. At indiciomarus equitatum pedatimq; cogere: illq; qui per etatem in armis esse nō poterant: in siluam arduennam abditis: que ingēti magnitudine per medios fines treuerorum a flumine rheno ad initium remorum pertinet, bellum parare instituit. Sed postea q̄ nonnulli principes ea ex ciuitate & familiaritate Cingetorigis adducti: & aduentu nostri exercitus perterriti ad cesarem uenerunt: & de suis priuatim rebus ab eo petere ceperunt: quoniam ciuitati consulere non posset: ueritus ne ab omnibus desereretur: Indiciomarus legatos ad cesarem mittit sese idcirco absuis discedere ac ad eum venire uoluisse: quo facilius ciuitatem in officio contineret: ne omnis nobilitatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur. Itaq; esse ciuitatem in sua potestate sese si cesar permitteret ad eum in castra uenturum suas ciuitatisq; fortunas eius fidei permissurum. Cesari & si intelligebat qua de causa ea dicerentur: que eū res ab instituto consilio deterreret: tamen ne etatem in treueris consumere cogeretur omnibus ad britanicum bellum rebus comparatis: Indutiomarum ad se cum ducentis obsidibus uenire iube. si adductis in ijs filio propinquisq; eius omnibus quos nominatim euocauerat: consolatus Indutiomarum hortatusq; est: uti in officio maneret. Nihil tamen secius principibus treuerorum ad se conuocatis hos sigillatim cingetorigi conciliauit. Quod cum merito eius a se fieri intelligebat: tum magni interesse arbitrabatur eius

auctoritatem inter suos quae plurimum ualere: cuius tam
 egregiam in se uoluntatem perspexisset. Id tulit factum
 grauius induciomarus suam gratiam inter suos mi-
 nui: ut qui iam ante inimico in nos animo fuisset: mit-
 to grauius hoc dolore exarsit. His rebus constitutis
 cesar ad portum Itium cum legionibus peruenit. Ibi
 cognoscit Lx naues quae in belgis factae erant tempesta-
 te reiectas cursum tenere non potuisse: atque eodem
 unde erant profectae reuertisse. Reliquas paratas
 ad nauigandum: atque omnibus rebus instructas
 inuenit. Eodem equitatus totius galliae conuenit
 numero milium quattuor principesque ex omnibus
 ciuitatibus: ex quibus per paucos quorum in se fide
 perspexerat relinquere in gallia reliquos obsidum
 loco secum ducere decreuerat. Quod cum ipse abes-
 set: motum galliae uerebatur. Erat una cum ceteris
 dummorix heduus de quo nobis ante dictum est hunc
 secum habere imprimis constituerat: quod cum
 cupidum rerum nouarum imperij: magni animi ma-
 gne inter gallos auctoritatis agnouerat. Accedebat
 huc quod in concilio heduorum dummorix dixerat sibi
 a cesare regnum ciuitatis deferri. Quod dictum he-
 dui grauius ferebant: neque recusandi aut deprecandi
 causa legatos ad cesarem mittere audebant. Id factum
 ex suis hospitiibus cesar cognouerat. Ille omni-
 bus primo precibus petere contendit ut in gallia
 relinqueretur partim quod insuetus nauigandi
 mare timeret: partim quod religionibus impedi-
 ri sese diceret. Postea quod id obstinate sibi negari ui-
 dit omni spe impetrandi adempta principes galliae

Portus Itius.

Agnouerat.

sollicitare reuocare singulos hortariq; coepit: uti in co-
 tinenti remanerent metu territate non sine causa
 fieri: ut gallia omni nobilitate spoliaretur id esse con-
 silium cesaris ut quos in conspectu gallie interficere
 ueretur: hos omnes in britaniam traductos neca-
 ret fidem reliquis interponere: iusiurandum posce-
 re: ut quod esset exusu gallie intellexissent commu-
 ni consilio administrarent. Hec a compluribus ad
 cesarem deferbantur. Qua re cognita cesar: quod
 tantum ciuitati hedue dignitatis tribuebat coercen-
 dum atq; deterrendum quibuscunq; rebus posse du-
 norigem statuebat: quod longius eius amentiam
 progredi uidebat perspicendum: ne quid sibi ac rei
 pub. nocere posset. Itaq; circiter xxv. dies in eo loco
 commoratus: quod chorus uentus nauigatione
 impediabat qui magnam partem omnis tempo-
 ris in iis flare consuerat dabat operam in officio
 dumorigem continere. Nihil tamen secius omnia
 qui consilia cognoscere. Tandem idoneam nactus
 tempestatem: milites equitesq; conscendere in na-
 ues iube. Atq; omnium impeditis animis: dun-
 norix cum equitibus heduor; a castris insciente
 cesare domum discedere coepit. Qua re nuicia-
 ta cesar intermissa profectio: atq; omnibus re-
 bus pospositis magnam partem equitatus ad eum
 insequendum mittit: retrahiq; imperat si uim fa-
 ciat neq; pareat interfici iube. Nihil huc se absen-
 te pro sano facturum arbitratus: qui presentis im-
 perium neglexisset. Ille enim reuocatus resistere:
 ac se manu defendere suorumq; fidem implorare

Dunnorix a.C. fugit.

als profanum

coepit. sepe clamitans liberum se. liberęq; ciuitatis.
 Illi ut erat imperatum circūstunt hominem atq;
 interficiunt. Atq; equites hedui ad caesarem omnes
 reuertuntur. His rebus gestis: Labieno in continēte
 cum tribus legionibus & equitum milibus duobus
 relicto ut portus tueretur: & rem frumentariā pro-
 uideret quęq; in gallia gererentur gnoscere: consi-
 liumq; pro tempore & pro re caperet. Ipse cum qnq;
 legionibus & pari numero equitum quem in continēti
 reliquerat ad solis occasum naues soluit: & leni afri-
 co prouectus mediam circiter noctem uento intēmis-
 so cursum non tenuit: & longius delatus est. orta
 luce sinistra britanniam relictam conspexit. Tum
 rursus estus commutationem secutus remis con-
 tendit: ut eam partem insule caperet: qua opti-
 mum esse egressum superiore estate cognouerat. Iua
 in re admodum fuit militum uirtus laudanda. q;
 vectorijs grauib; nauigijs non intermisso nauigā-
 di labore logarum nauium cursum ad equarunt. Ac-
 cessum est ad britanniam omnibus rebus meridiano
 ferē tempore: neq; in eo loco hostis est uisus: sed
 ut postea cesar ex captiuis cognouit: cum magne
 manus eo conuenissent multitudine nauium per-
 territę. quę cum publicis priuatisq; quas sui quisque
 commodi fecerat amplius octingente uno erant
 uise tempore a litore discesserunt: ac se in superiora
 loca abdiderant. Cesari exercitu exposito & loco cas-
 tris idoneo capto: ibi ex captiuis cognouit: quo in lo-
 co hostium copie consederant: cohortibus decem ad
 mare relictis & equitibus trecentis qui presidio na-

Dunorum interficitur.

*Transit iterum cesar
in Britanniam.*

Vectoris naues.

*reliquas naues
in littore*

uibus esset de tertia uigilia ad hostes contendit eo minus
 ueritus nauibus quod in litore molli atque aperto deliga-
 tas ad anchoram relinquebat & presidio nauibus. Quo-
 atrium profecit. Ipse noctu progressus milia passuum cir-
 citer duodecim: hostium copias conspicatus est. Illi equi-
 tati atque essedis ad flumen progressi ex loco superiore
 nostris prohibere & praelium committere coeperunt.
 Repulsi ab equitatu se in siluas abdiderunt locum nac-
 ti egregie & natura & opere munitum: quem dome-
 stici belli ut uidebatur causa iam ante preparauerat.
 Nam crebris arboribus succisis omnes introitus erant
 preclusi. Ipsi ex siluis rari propugnabant: nostrosque intra
 mutationes ingredi prohibebant. At milites legionis
 septime testudine facta & aggere ad munitiones
 adiecto locum coeperunt eosque ex siluis expulerunt pau-
 cis uulneribus acceptis: sed eos fugientes longius cae-
 sar prosequi uetuit: & quod loci naturam ignorabat:
 & quod magna parte diei consumpta munitioni cas-
 trorum tempus relinquere uolebat. Postridie eius diei
 mane tripartito milites equitesque in expeditionem mi-
 sit: ut eos qui fugerent persequerentur. His aliquam
 tulum itineris progressis cum iam extremi essent in
 prospectu equites a Quinto atrio ad caesarem uenerunt:
 qui nunciarent superiore nocte maxima cohorta tem-
 pestate prope omnes naues afflictas atque in litore
 derectas esse: quod neque anchorae funesque sustine-
 rent: neque nauae gubernatoresque uim tempestatis
 pati possent. Itaque ex hoc concursu nauium magnam
 esse incommodum acceptum. His rebus cognitis ce-
 sar legiones equitatumque reuocari atque in itinere re-

Naues. c. tempestate
 afflictas esse.

sistere iubet. Ipse ad naues reuertitur eadem fere que
 ex nuncijs litterisque cognouerat coram se perspicit: Sic
 ut amissis circiter Lx nauibus relique tamen refici pos-
 se magno negotio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros
 deligit: & ex continenti alios accersiri iubet. Labieno scilicet
 bit: ut quod plurimas posset ijs legionibus que sunt apud
 eum naues instituat. Ipse & si res erat multe opere ac
 laboris: tamen commodissimum esse statuit omnes na-
 ues subduci: & cum castris una munitione coniungi.
 In his rebus circiter dies decem consumit: ne noctur-
 nis quidem temporibus ad laborem militum intemis-
 sis: subductis nauibus castrisque egregie munitis: easdem
 copias quas ante presidio nauibus reliquit: Ipse eodem
 unde redierat proficiscitur. Eo cum uenisset: maio-
 res iam undique in eum locum copie britanorum con-
 uenerant summa imperij bellique administrandi comu-
 ni consilio permissa est. Casmellano cuius fines a fini-
 timis ciuitatibus flumen diuidit quod appellatur ta-
 mesis a mari circiter milia passuum Lxxx. Huic supe-
 riore tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bel-
 la intercesserant. Sed nostro aduentu permoti britani
 huic toti bello imperioque prefecerant. Britanie pars in-
 terior ab ijs incolitur quos natos in insula ipsi memoria
 proditum dicunt. Maritima pars ab ijs qui prede ac bel-
 li inferendi causa ex belgis transierunt. Qui omnes fere
 ijs nominibus ciuitatum appellantur quibus orti ex ci-
 uitatibus eo peruenerunt: & bello illato ibi permanse-
 runt: atque agros colere coeperunt. Hominum est in-
 finita multitudo: creberrimaque edificia fere gallicis co-
 similia. Pecorum magnus numerus. Utuntur aut

ats in maritimis
 Casmellanus dux eligi
 Casmellanus dux eligi

Continentia bella.
 Continentia bella.

Descriptio Britanie & eor
 que in Britania sunt
 Descriptio Britannie

No

ere: aut nummo aureo: aut anulis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum: sed eius exigua est copia. Ere utuntur importato materia cuiusque generis ut in gallia est: preter fagum atque abietem. Leporem & gallinam & anserem gustare fas non putant. Hec tamen alunt animi uoluptatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in gallia remissioribus frigidibus insula natura utriusque cuius unum latus est contra galliam. huius lateris alter angulus qui est ad cantium: quo fere omnes ex galliis naues appellantur ad orientem solem. Inferior ad meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta: Alterum uergit ad hispaniam atque occidentem solem. Qua ex parte est hibernia dimidio minor ut existimatur quam britania: sed parispacio transitus ex gallia est in britaniam. In hoc medio cursu est insula que appellatur mona. Complures preterea minores subiecte insule existimantur. De quibus insulis nonnulli scripserunt. dies continuos triginta subbruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus: nisi quod certis ex aqua mensuris breuiores esse quam in continenti noctes uidebantur. Huius est longitudo lateris: ut fere illorum opinio septingentorum milium. Sita est contra septentriones: cui partem nulla est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxime ad germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu uicies centum milium passuum: & his omnibus longe sunt humanissimi que cantium incolunt: que regio est maritima omnis:

Hibernia.

Mona.

Longitudo insule & circuitu.

Vicies.

neq; multum a gallica differunt consuetudine. Interiores pleriq; frumenta no serunt: sed lacte & carne uiuunt, pellibusq; sunt uestiti. Omnes uero se britanni ultro inficiunt quod ceruleum efficit colorem: atq; hoc horridiores sunt in pugna aspectu: capilloq; sunt promisso atq; omni parte corporis rasa preter caput & labium superius. Vxoies habent deni duodeniq; in se communes & maxime fratres cum fratribus: parentesq; cum liberis. Sed si qui sunt ex ijs nati: eorum habentur liberi quorum primum uirgo queq; deducta est. Equites hostium essedarij; acriter prelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt: tamen non ut omnibus partibus superiores fuerint: atq; omnes in siluas collesq; compulerit: sed compluribus interfectis cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt. At illi intermisso spacio imprudentibus nostris atq; occupatis inmunitione castrorum subito se ex siluis eiecerunt: Impetuiq; in eos facto qui erant in statione pro castris collocati acriter pugnauerunt. Duabusq; missis subsidio cohortibus a cesare atq; ijs primis legionum duarum cum ee per exiguo intermisso loci spacio inter se constitissent: nouo genere pugne perterritis nostris per medios audacissime perruerunt: seq; inde incolumes receperunt. Eo die Quintus Labienus tribunus militum interficitur. Illi pluribus summis cohortibus repelluntur. Toto hoc genere pugne cum sub oculis omnium pro castris omnium dimicaretur: intellectum est nostros propter grauitatem armorum qd neq; insequi cedentes posse: neq; ab signis discedere auderent: minus aptos esse

Pugliatio.

ad huius generis hostem. Equites autem magno cum periculo prelio dimicare: propterea quod illi etiā cōsulto plerunq; cederent: & cum paulum ab legionibus nostros remouissent: ex essedis desilirent: & pedibus dispari prelio contenderent. Equestreis autē prelij ratio & cedentibus & insequentibus & paratq; idem periculum inferebat. Accedebat huc ut nūq; conferti sed rari magnisq; interuallis preliarentur. Stationesq; dispositas haberent atq; alij alios deinceps exciperent: integriq; & recentes defatigatis succederent. Postero die procul a castris hostes in collibus constitere: rarisq; se ostendere & lenius q̄ pridie nostros equites prelio lacessere coeperunt. Sed meridie cum cesar pabulandi causa tres legiones atq; om̄es equitatum cum C. trebonio legato misisset: repente ex omnibus ad pabulatores aduolauerunt sicuti absignis legionibusq; non absisterent. Nostri alacriter in eos impetu facto repulerunt neque finem sequendi fecerunt. Quo subsidio confisi eques cum post legiones uiderent: precipites hostes egerunt: magnosq; eorum numero interfecto neq; sui colligendi neq; consistendi: aut ex essedis desilendi facultatem dederunt: ex hac fuga protinus quę undiq; conuenerant: auxilia discesserunt: neque post id tempus unq; summis nobiscum copijs hostes contenderunt. Cesar cognito consilio eorum ad flumen tamesim in fines cauissellanum exercitū duxit. Quod flumen uno omnino loco pedibus atq; hoc egre transiri potest. Cō cum uenisset animum aduertit ad alteram fluminis ripam magnas esse

Confisi.

Tamesis flumen.

D.

B.

G.

copias hostium instructas. Ripa autem erat acutis su-
 dibus prefixis munita eiusdem generis sub aqua de-
 fixe ludes flumine tegebantur. His rebus cognitis
 a captiuis perfugisq; cesar premissis equitatu confes-
 tim legiones subsequi iussit sed ea celeritate atq; eo
 impetu milites ierunt cum capite solo ex aqua ex-
 tarent: ut hostes impetum legionum atq; equitū
 sustinere non possent: ripasq; dimitterent: ac se
 fugę mandarent. Casuellanus ut supra demonstra-
 uimus omni deponita spe contentionis: dimissis am-
 plioribus copijs milium circiter quatuor essedario-
 rum relictis itinera nostra seruabat: paululumque
 ex uia excedebat locisq; impeditis ac siluestribus sese
 occultabat: atq; ijs regionibus quibus nos iter fac-
 tuos cognouerat: pecora atq; homines ex agris i sil-
 uas compellebat. & cum equitatus noster liberius
 predandi uastandiq; causa se in agros eiecerat oib; ~~oib;~~
 uis semitisq; essedarios ex siluis emittebat: & magno
 cum periculo nostrorum equitum cum ijs conflige-
 bat. Atq; hoc metu latius euagari prohibebat: relin-
 quebatur ut neq; longius ab agmine legionem ce-
 sar discendi pateretur. & tantum in agris uastadis
 incendijsq; faciendis hostibus noceretur: quātum
 labore atq; itinere legionarij milites efficere poterāt.
 Interim trinobates prope firmissima ea regionum ci-
 uitas ex qua mandubratius adolescens, cesaris fidē
 secutus: ad eum in continentem in galliam uene-
 rat: cuius pater in ea ciuitate regnum obtinuerat:
 interfectusq; erat a casuellano: ipse fuga mortem
 uitauerat: legatos ad cesarem mittunt: pollicetq;

Extarent.

Trinobates.

Mandubratius.

Casuellanus.

Mandubracius.

se se ei dedituros atq; imperata facturos. Petunt ut mā-
dubracium ab iuria Casuellani defendat atq; in ciui-
tatem mittat qui praesit: imperium obtineat. His cae-
sar imperat obsides xl frumentumq; exercitui mā-
dubraciumq; ad eos mittit. Illi imperata celeriter fe-
cerunt: obsides ad numerum frumentumq; miserunt.

Trinouantibus defensis atq; ab omni militum iniuria
prohibitis cenimangi: sengoriaci: ancalites: bibroci: cas-
si: legationibus missis sese caesari dederunt. Ab ijs co-
gnoscit non longe ex eo loco opidum casuellani abes-
se siluis paludibusq; munitum: quo satis magnus
hominum pecorisq; numerus conuenerat. Opidum
autem britani uocant: cum siluas impeditas uallo
atq; fossa muniunt. Quo incursionis hostium ui-
tandae causa conuenire consuerant eo proficiscitur cū
legionibus: locum reperit egregie natura atq; opere
munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugna-
re contendit. Hostes paulisper morati militum nos-
trorum impetum non tulerunt: seseq; alia ex parte
opidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris rep-
tus multiq; in fuga sunt comprehensi atq; interfec-
ti. Cum haec in his locis geruntur: Casuellanus ad cā-
tium quod esse ad mare supra demonstrauimus qui-
bus regionibus quattuor reges praerant Cingetorix
caruilus: taximagulus: segonax nuncios mittit: atq;
ijs imperat: uti coactis omnibus copijs castra naualia
de improviso adoriantur: atq; oppugnent. Hi cum
ad castra uenissent: nostri eruptione facta multis
eorum interfectis: capto etiam nobili duce cingeto-
rige: suos incolumes seduxerunt. Casuellanus hoc

Trinouantes.
Cenimangi.
Sengoriaci.
Ancalites.
Bibroci.
Cassi.

D.

B.

G.

prelio nunciato tot detrimentis acceptis uastatis finibus maxime etiam permotus defectione ciuitatum. legatos per atrebatem communi de deditioe ad cesarem mittit. Cesar cum constituisset hiemare in continenti propter repentinos gallie motus neque multum estatis superesse: atque id facile extrahi posse intelligeret obsides imperat: & quid in annos singulos uectigalis populo ro. britania penderet constituit: interdicit atque imperat casuellano ne mandubracho neutrinouantibus nocet. obsidibus acceptis exercitum reducit ad mare: naues inuenit resectas. his deductis quod & captiuorum magnum numerum habebat: & non nulle tempestate deperierant naues duobus com-
meatibus exercitum reportare instituit: ac si accidit uti ex tanto nauium numero tot nauigationibus neque hoc neque superiore anno ulla omnino nauis que milites portaret desideraretur. At ex his que manes ex continenti ad eum remitteretur: & prioris commeatus expositis militis & quas postea Labienus faciendas curauerat numero sexaginta perpaucis locum caperent: reliquae fere omnes reficerentur. Quas cum aliquandiu caesar frustra expectasse: ne anni tempore a nauigatione excluderetur quod equinoctium suberat: necessario angustius milites collocauit: ac summa tranquillitate consecuta secunda inuita cum soluisset uigilia prima luce terram attigit: omnesque incolumes naues perduxit. subductis nauibus concilioque gallo-
rum samarobrine peracto: quod eo anno frumentum in gallia propter siccitates angustius prouenerat coactus est aliter ac superioribus annis exercitum in

Duobus comeatibus.

C. uicta britania in galliam redijt. Concilio.

hibernis collocare legionesq; in plures ciuitates distri-
buere: ex quibus unam in morinos ducendam Caio
fabio legato dedit: alteram in neruios Quinto cicero-
ni. Tertiam in esuos Lucio roscio. Quartam in remis cū
Tito Labieno in confinio treuerorum hiemare iussit. Tres
in belgis collocauit. his. M. crassum Quintum & lucium
municipium plancum & C. trebonium legatos prese-
cit. Vnam legionem quam proxime traspadum con-
scripserat: & cohortes quinq; in eburones. Quorum
pars maxima est inter mosam ac rhenum: qui sub
imperio ambiorigis & catuolici erant misit. His mi-
litibus. Q. titurium sabinum & Lucium arunculeiū
cottam legatos preesse iussit. Ad hūc modum distribu-
tis legionibus facillime inopie frumentarie sese me-
deri posse existimauit: atq; harum tamen omnium
legionum in hiberna: preter eam quam Lucio roscio i-
pacatissimam & quietissimam partem ducendā de-
derat milibus passuum centum continebantur. Ipe
interea quoad legiones collocatas munitasq; hibernia
cognouisse: in gallia morari constituit. Erat in car-
natibus summo loco natus talgetius huius maiores
in sua ciuitate regnum obtinuerāt. Huic cesar pro e-
ius uirtute atq; in se beniuolentia: quod in omnibus
bellis singulari eius opera fuerat usus: maiorum locū
restituērat. Tertium hunc iam annum regnantem
inimici iam multi palam ex ciuitate multis auctori-
bus eum interfecerunt. Defertur ea res ad cesarem.
Ille ueritus quod ad plures pertinebat ne ciuitas eorū
impulsu deficeret. Lucium plācum cum legione ex
belgis celeriter in carnutes proficisci iubet: ibiq; hie-

Talgetius.

Talgetius interficitur.

mare. Quorumque opera cognouerat tasetium interfectum: hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis questoribusque quibus legiones tradiderat certior factus est in hiberna peruentum: locumque hibernis esse munitum diebus circiter quindecim quibus in hiberna uentum est. initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab ambiorige & catuuulco qui cum ad fines regni sui sabino cottique presto fuisset frumentaque in hiberna comportauissent. Indutiomari etiam treueri nuncijs impulsu suos concitauerunt: subitoque oppressis lignatoribus magna manu ad castra oppugnatum uenerunt. Cum celeriter nostri arma cepissent uallumque ascendissent: atque una ex parte hispanis equitibus emissis equestri prelio superiores fuissent. Desperata re hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. Tunc suo more conclamauerunt uti aliqui ex nostris ad colloquium pelirent. Habere sese qua de re communi dicere uellet: quibus rebus controuersias minui posse speraret mittitur ad eos colloquendi causa Caius carpieus eques romanus familiaris quinti titurij: & Quintus iunius ex hispania quidam qui iam ante missum cesaris ad ambiorigem uentitare consueerat. Apud quos Ambiorix ad hunc modum loquutus est. Sese pro cesaris in se beneficijs plurimum ei confiteri debere: quod eius opera stipendio liberatus esset: quod aduaticis finibus suis pendere consuesset. Quodque ei & filius & fratris filius ab cesare remissi essent: quos aduatici obsidum numero missos apud se in seruitute & cathenis tenuissent. Neque id quod fecerat de oppugnatione castrorum aut iudicio aut uoluntate sua secisse: sed coactus ciui-

Oritur. repentinus tumultus & quasi rebellio treueris gallie.

Lignatoribus.

Oratio Ambiorigis.

tatis suaeque esse huiusmodi imperia: ut non minus habere
 uiris in se multitudo: quae ipse in multitudine ciuitatis. Porro
 hanc fuisse belli causam quod repente gallorum coniu-
 rationi resistere non potuerit: id se facile ex humilitate
 sua probare posse: quod non adeo sit imperitus rerum: ut suis
 copijs populum romano superari posse confidat: sed esse galliae
 commune consilium omnibus hibernis caesaris oppugna-
 dis hunc esse dictum diem ne qua legio alteri legioni sub-
 sidio uenire possit. Non facile gallos gallis negare po-
 tuisse: praesertim cum de recuperanda communi liber-
 tate consilium initum uideretur. Quibus quoniam pro
 pietate satisfecerat: habere nunc se rationem officij pro
 beneficijs caesaris monere orare titurium pro hospicio:
 ut suae ac militum saluti consulat: magnam manum
 germanorum conductam rhenum transisse hanc affore-
 biduo ipsorum esse consilium uelint: ut priusquam finitimi
 sentiant: eductos ex hibernis milites ut ad ciceronem
 aut ad labienum deducerent. Quorum alter milia pas-
 suum circiter quinqueginta: alter paulo amplius ab
 ijs absit. Illud se polliceri & iureiurando confirmare tu-
 tum iter per fines daturum: quod cum faciat & ciui-
 tati se se consulere quod hibernis leuetur: & caesari pro
 eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita dis-
 cedit Ambiorix carpineius & iunius quae audierunt
 ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati & si
 ab hoste ea dicebantur: tamen non negligenda exis-
 timabant. Maxime hac re permouebantur: quod
 ciuitatem ignobilem atque humilem eburonum sua
 sponte populo romano bellum facere ausam uix erat ce-
 dendum. Itaque ad consilium rem deferunt: magnaque

ex humilitate sua.

*Non contentione singularem
 in deliberando.*

ad consilium.

D.

B.

G.

inter eos existit controuersia. Lucius aurunculeius cō-
 pluresq; tribuni militum ex primorum ordinum centu-
 riones nihil temere agendum atq; ex hibernis in ius-
 su cesaris discedendum existimabant. Quanta uic
 magnas etiam copias germanorum sustineri posse
 munitis hibernis docebant rem esse testimonio. qd
 primum hostium impetum multis ulro uulneri-
 bus illatis fortissime sustinuerunt re frumentaria
 nunc premi. Interea & ex proximis hibernis & a cesare
 conuentura subsidia. postremo quad esse leuius aut
 turpius q̄ auctore hoste de summis rebus capere consi-
 lium. Contra ea titurius sero facturos clamitabat.
 Cum maiores manus hostium adiunctis germanis
 conuenissent: & cum aliquid calamitatis in proxi-
 mis hibernis esset acceptum. breuem consulendi
 occasionem cesarem arbitrari profectum in italiam:
 neq; aliter carnutes interficiendi tasgetij consilium
 fuisse capturos. neq; eburones si ille adesset tanta cō-
 tentione nostra ad castra uenturos esse non hostem
 auctorem sed rem expectare subesse rhenum magno
 esse germanis dolori an nouisti mortem & superiores
 nostras uictorias ardere galliam tot contumelijs ac-
 ceptis sub populi ro. imperio redactam superiore gloria
 rei militaris extincta. postremo quis hoc sibi persua-
 deret sine certa re. Ambiorigem ad eiusmodi con-
 silium descendisse suam sententiam in utraq; par-
 te esse tutam. Si nihil esset durius nullo cum pericu-
 lo ad proximam legionem peruenituros: Si gallia
 omnino cum germanis consentiret unam esse in
 celeritate positam salutem. Cotte quidem atq; eorū

existit.

ats non

qui dissentirent consilium quem haberet exitum. In quo si presens periculum non sit: at certe longinqua legione obsidione fames esset timenda. Hac in utraque partem disputatione habita: cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur: uincite inquit. Si ita uultis Sabinus & id clariori uoce: ut magna pars militum exaudiret. Neque is sum inquit qui grauissime ex uobis mortis periculo terreor. Hi sapient si grauius quid acciderit ut a me ratione deposcere milites: qui si perire liceat perendino die cum proximis hibernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant: nunc reiecti & relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant. Consurgitur ex consilio comprehendunt utrumque & oratione sua dissentione & pertinacia rem in summum periculum deducant facile esse rem seu maneant seu proficiantur. Sed modo unum omnes sentiunt ac probent. Contra indissensionem nullam se salutem perspicere. Res in disputationem ad media noctem deducitur. Tandem dat per motus Cotta manus superiore sententia Sabini pronunciatum prima luce ituros consumitur uigilijs reliqua pars noctis cum sua quisque miles circumspicere: quid secum portare posset: quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur: quare nec sine periculo maneatur ac langore militum: & uigilijs periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiuntur ut quibus esset persuasum non ab hoste sed ab homine amucissimo ambiorige consilium datum longissimo agmine maximisque impe-

Disputatione habita.

Perendino die.

Disputatio.

Dat manus.

Maneat.

D.

B.

G.

dimentis incedunt. At hostes postea q̄ ex nocturno fre-
 mitu uigilijsq; de profectioe eorum senserunt collo-
 catis insidijs bipartito insiluis opportuno atq; occulto
 loco a milibus passuum circiter duobus romanoru
 aduentum expectabant: & cum se maior pars ag-
 minis in magnam conuallem dimisisset: ex utraq;
 parte eius uallis subito se ostenderunt: nouissimosq;
 premere & primos prohibere ascensu atq; iniquissio
 nostrorum loco prelium committere coeperunt. Tum
 demum titurcius qui nihil ante preuiderat trepida-
 re & concursare cohortesq; disponere. hec tam ipsa
 timide atq; ut eum omnia deficere uideretur: qd
 plerunq; iis accidere consueuit: qui in ipso negocio
 consilium capere coguntur. Atq; cotta qui cogital-
 sent hec posse in itinere accidere. Atq; obeam causa
 profectiois auctor non fuisse nulla in re commu-
 ni saluti deerat: cohortandisq; militibus impera-
 toribus & in pugna militis officia prestabat. Cum
 propter longitudinem agminis minus facere oia
 perse obire & quid quoquo loco faciendum esset pro-
 uidere possent. iusserunt pronunciari: ut impedi-
 menta relinquerent atq; in orbem consisterent.
 Quod consilium & si in eiusmodi casu reprehenden-
 dum non est: tamen incommode accidit: nam
 & nostris militibus spem minuit: & hostes ad pu-
 gnandum alacriores effecit: quod non sine sumo
 timore & desperatione id factum uidebatur. pre-
 terea accidit quod fieri necesse erat: ut uulgo mi-
 lites ab signis discederentur: quosq; quisq; eorum ca-
 rissima haberet ab impedimentis petere atq; arripe-

*Legio Romanorum maximo
 est in periculo.*

Trepidatio Titurcij.

*Fortitudo Cotte & summe
 constantia animi in
 tam magno periculo.*

properaret: clamore & fletu omnia completerentur. Ac barbaris consilium non defuit: nam duces eorum tota acie pronunciari iusserunt: ne quis ab loco discederet. Illorum esse prædam atque illis seruari quæcunq; romani reliquissent: proinde omnia in uictoria existimarent. Erant & uirtute & numero pugnandi pares. nostri tamen si abduce & a fortuna desererentur: tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant: & quotiens quæq; cohors procurebat: ab ea parte magnus numerus hostium cadebat. Qua re animaduersa ambiorix pronunciari iube ut procul tela conijcerent: ne propius accedant: & quam in partem romani impetum fecerint cedant leuitate armorum & quotidiana exercitatione nihil ijs noceri posse. Rursus se ad signa recipientes insequantur. Quo precepto ab ijs diligentissime obseruato: cum quæpiam prima cohors ex orbe excesserat: atque impetum fecerat: hostes uelocissime fugiebant. Interim eam partem nudari necesse erat & ab latere aperto tela recipi. Rursus cum in eum locum unde erant egressi reuerti coeperant: & ab ijs qui cesserant: & ab ijs qui proximi steterant circūueniebantur. Si autem locum tenere uellent nec uirtuti locus relinquebatur neque ab tanta multitudine coniecta tela confecti uitare poterant: tamen tot incommodis conflictati multis uulneribus acceptis resistebant. & magna parte diei consumpta: cum a prima luce ad horam octauam pugnaretur: nihil quod ipsis esset indignum committebant.

Titus baluetius traquilus occiditur.

Tum Tito baluetio qui superiore anno primum pilum duxerat uiro forti & magne auctoritatis utriusque

femur tragula traicitur. Quintus Lucanius eiusdem ordinis fortissime pugnans: dum circumuento filio subuenit, interficitur. Lucius Cotta legatus omnes cohortes ordinisque adhortans in aduersum os funda uulneratur. His rebus permotus Quintus Titurius cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset: interpretem suum Cneum Pompeium ad eum mittit rogatum ut sibi militibusque parcat. Ille appellatus respondit: si uelit secum colloqui licere sperare a multitudine sperare posse: quod ad militum salutem pertineat. Ipsi uero nihil nociturum iri: inque eam rem se suamque fidem interponere. Ille cum Cotta saucio communicat si uideatur pugna ut excedant: et cum Ambiorige una colloquantur sperare ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat: atque in eo perseuerat. Sabinus quos in presentia tribunos militum circum se habebat: & primorum ordinum centuriones se sequi iubet: & cum propius ad Ambiorigem accessisset iussit arma abijcere. Imperatum facit: suisque ut idem faciant imperat. Interim dum de conditionibus inter se agunt longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo paulatim circumuentus interficitur. Tum uero suo more uictoriam conclamant: atque ululatum tollunt: impetumque in nostros facto: ordines perturbant. Ibi Lucius Cotta pugnas interficitur cum magna parte militum: reliqui sese in castra recipiunt unde erant egressi. Ex quibus Lucius Petrosidius aquilifer cum magna multitudine hostium premeretur: aquilam inter uallum

Occiditur Lucanius dum filio suo subuenit.

Cotta uir fortissimus uulneratur.

Sabinus interficitur.

Cotta interficitur.

*Petrofidius pugnans p
castris occiditur.*

proiecit. Ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Alij
egre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad u-
num omnes desperata salute se ipsi interficiunt. Pauci & pre-
lio lapsi incertis itineribus per silvas ad Titum Labienum
legatum in hiberna perueniunt: atque eum de rebus ges-
tis certiores faciunt. Hac victoria sublatus Ambio-
rix statim cum equitatu in Antuaticos qui erant eius
regno finitimi proficiscitur: neque noctem neque diem
intermittit pediatum se sequi iubere. Re demonstra-
ta: aduaticisque concitatis: postero die in Neruios perue-
nit: hortaturque ne sui imperpetuum liberandi atque
ulciscendi Romanos pro iis quas acceperint iniurijs
occasionem dimittant: interfectos esse legatos duos:
magnamque partem exercitus interijisse demonstrat: ni-
hil esse negotij subito oppressam legionem quem cum
Cicerone hiemet interficere ad eandem rem profite-
tur adiutorem. Facile hac oratione Neruijs persua-
det. Itaque confestim dimissis nuncijs ad Centrones:
Gerudios: Leuacos: Pleumoxios: Gerduimos: Qui omnes
Sueborum imperio sunt quae maximas manus possunt
cogant: & de improviso ad Ciceronis hiberna aduo-
lant. Non dum ad eum fama de Titurij morte perla-
ta huc quoque accidit: quod fuit necesse ut non nul-
li milites qui lignationis munitioisque causa in sil-
uas discessissent repentino equitum aduentu interci-
perentur. His circumuentis magna manu Eburones: Ner-
uij: aduatici: atque horum omnium socij & clientes
legionem oppugnare incipiunt: nostri celeriter ad ar-
ma concurrunt: uallum conscendunt: egre iis dies
sustentatur: quod omnem spem hostes in celeritate pone-

Ulciscor.

*Ambiorix infidus Cicero-
nis castra oppugnat.*

bant: atq; hanc adepti uictoriam imperpetuum se fore
 uictores confidebant. Mittuntur ad caesarem confes-
 tim ab cicerone littere: magnis propositis premijs si per-
 tulissent obsessis omnibus uijs missi intercipiuntur.
 Noctu ex materia quam munitionis causa comporta-
 uerant: turres admodum centum xx. excitantur in-
 credibili celeritate que deesse operi uidebantur per-
 ficiuntur. Hostes postero die multo maioribus coactis
 copijs castra oppugnant: fossam complent eadem ra-
 tione qua pridie ab nostris resistitur. hoc idem reliqs
 demceps fit diebus nulla pars nocturni tempori ad la-
 borem intermittitur. non egris non uulneratis facul-
 tas quietis datur. Quaecumq; ad proximi diei oppugna-
 tionem opus sunt noctu comparantur. multae preusta-
 sudes: magnus muralium pilorum numerus institui-
 tur: turres contabulantur pime loriceque ex creati-
 bus attexuntur. Ipe cicero cum tenuissima ualitu-
 dine esset: ne nocturnum sibi quidem tempus ad ge-
 tem relinquebat: ut ultro militum concursu ac uo-
 cibus sibi parcere cogeret. Tunc principes ducesq;
 neruorum qui aliquem sermonis aditum causaq;
 amicitie cum cicerone habebant colloqui sese uelle
 dicunt. Facta potestate eadem que Ambiorix cum Ti-
 turio egerat commemorat: omnem enim esse in ar-
 mis galliam germanos rhenum transisse. Caesaris re-
 liquorumq; hiberna oppugnari. Addunt etiam de
 sabini morte. Amborigem ostentant fidei faciende
 causa errare: tum eos dicunt si quicq; ab ijs presidij
 sperent qui suis rebus diffidant: Sese tamen scire
 hoc esse in ciceronem populumq; eo. animo: ut nihil

Muralium pilorum.

Tenuissima ualitudine

nisi hiberna recusent. Atque hanc inueterascerē consue-
tudinē nolint. licere illis incolūmibus per se exhibē-
nis discedere: & quascunq; partes uelint sine metu p-
ficisci. Cicero ad hęc unum modo respondit: non esse cō-
suetudinē populi ro. accipere ab hoste armato condi-
onem. Si ab armis discedere uelint: se adiutore utā-
tur: Legatosq; ad cesarem mittant sperare pro eius
iusticia quę petierint impetraturos. Ab hac spe repulsi
neruij uallo pedum nouem & fossa pedum xv. hiber-
na cingunt. Hęc & superiorum annorum consuetudi-
ne a nobis cognouerant: & quosdam de exercitu
habebant captiuos: ab ijs docebantur: sed nulla fer-
ramentorum copia utebantur quę esset ad hunc
usum idonea: gladijs cespites circūcidere: manibus
furculisq; terram exhaurire nitebantur. Qua quidē
ex re hominum multitudo cognosci potuit: nā mi-
nus horis tribus uallum milium pedum quindecim
in circuitu munitionem perfecerunt: reliquisq; die-
bus turres ad altitudinē ualli: falces: testudinesq;
quas ijsdem captiui docuerant parare ac facere coepe-
runt. Septimo oppugnationis die maximo cohor-
to uento feruentes fusili ex argilla glandes fundis &
feruefacta iacula in casas quę more gallico stramē-
tis erant tectae iacere coeperunt. eę celeriter ignē
comprehenderunt: & uenti magnitudine in omēz
locum castrorum distulerunt. Hostes maximo cla-
more sicuti iam parta atq; explorata uictoria turres
testudinesq; agere & scalis uallum ascendere ceperūt.
At tanta militum uirtus: atq; ea presentia animi fuit:
ut cum ubiq; flāma torrerentur: maximāq; telorū

Respondit Cicero ad
neruios satis magna-
nime.

Et totum inferius.

D.

B.

G.

multitudine premerentur: suaq; omnia impedimen-
 ta atq; omnes fortunas conflagrare intelligerent nō
 modo demigrandi causa de uallo decederet nemo. sed
 penē ne respiceret quidem quisq;. Actum omnes acer-
 rime fortissimēq; pugnarent. Hic dies nostris longe
 grauissimus fuit: sed tamen hunc habuit euentum:
 ut eo die maximus numerus hostium uulneraretur
 atq; interficeretur: ut se sub ipō uallo constipauerāt:
 recessūmq; primis ultimi non dabant. Paulum qui-
 dem intermissa flāma: & quodam loco turri adacta
 & contingente uallum: tertie cohortis centuriones
 ex eo quo stabant loco processerunt: suosq; omnes re-
 mouerunt: nutu uocibusq; hostes si introire uellent
 uocare ceperunt: quorum progredi ausus est nemo.
 Tunc ex omni parte lapidibus coniectis deturbati: tur-
 risq; succensa est. Erant in ea legione uiri fortissimi
 centuriones qui primis ordinibus appropinquarent
 Titus pullo & Lucius uorenius. Hi perpetuas inter se cō-
 trouersias habebant quinam anteferretur: omnibusq;
 annis de locis summis simultatibusq; contendebant.
 Ex his pullo cum acerrime ad munitiones pugnaretur:
 quid dubitas inquit uorene: aut quem locum tuae
 pro laude uirtutis spectas? Hic dies de nostris contro-
 uersis iudicabit. Hoc cum dixisset: procedit ex castis:
 munitionēmq; qua parte hostium conferētissima ē
 uisa irrumpt: nec uorenius quidem sese uallo cō-
 tinet: sed omnium ueritus existimationem sub-
 sequitur. Tum mediocri spatio relicto pullo pilum
 in hostes immittit: atq; unum ex multitudine
 procurrentem traicit. Quo percusso & exaiato huc

Animose factum.

*Duorum aiosa & gloria-
 sa contentio pullois
 scilicet & uoreni.*

scutis protegunt: in hostem tela conuersi coniciunt:
neq; dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutu
pulloni: & uerutum in balteo defigitur. Auertit huic
casus uaginam & gladium educere conantis dextra
moratur manum: impeditumq; hostes circumsistunt.
Succurrit inimicus illi uorenius & laboranti subueit.
Adhunc se confestim a pullone omnis multitudo co-
uertit. Illic uero occursum ocius gladio cominus rem-
gerit uorenius: atq; uno interfecto reliquos paulum
propellit. Dum cupidius instat: in locum deiectus
inferiorem concidit. Huic rursus circūuento fert
subsidium pullo. Atq; ambo incolumes compluribus
interfectis: summa cum laude se se intra munitioes
recipiunt. Sic fortuna in contentione & certamine
utrumq; seruauit: ut alter alteri inimicus auxilio sa-
lutiq; esset: neq; diiudicari posset uter utri uirtute
anteferendus uideretur. Quanto erat in dies grauior
atq; asperior oppugnatio: & maxime quod magna pa-
te militum confecta uulneribus res ad paucitatem
defensorum peruenerat: tanto crebriores littere nun-
cijq; ad cesarem mitterentur. Quorum pars deprehe-
sa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu ne-
cabantur. Erat unus intus neruios nomine ueraco
loco natus honesto: qui prima obsidione ad cicerone
perfugerat: suamq; ei fidem prestiterat. Huius seruo
spe libertatis: magnisq; persuadet premijs: ut litteras ad
cesarem deferat: has ille in iaculo illigatas effert: et
gallus inter gallos sine ulla suspicionem uersatus ad ce-
sarem peruenit. Ab eo de periculis ciceronis legionisq;
cognoscitur. Caesar acceptis litteris hora circiter XI.

diei. statim nuncium in bellouagos ad marcum cras-
 sum questorem mittit. Cuius hiberna aberat ab
 eo milia passuum xxv. lubet media nocte legionem
 proficisci celeriterq; ad se uenire. Exit cum nuncio cras-
 sus alterum ad caium fabium legatum mittit ut i
 atrebatum fines legionem adducat. Qua sibi sit iter
 faciendum scribit labieno si rei pu. comodo facere pos-
 set cum legione ad fines neruiorum ueniat. Reliqua
 partem exercitus quod paulo aberat longius no pu-
 tat expectandam. Equites circiter quadringentos
 ex proximis hibernis colligit. hora circiter tertia
 ab antecursoribus de crassi aduentu certior factus
 eo die milia passuum xx. procedit. Crassum sama-
 robrine proficit: legionemq; attribuit: quod ibi im-
 pedimenta exercitus: obsides ciuitatum: litteras pu-
 blicas frumentumq; omne quod eo tolerande hie-
 mis causa de uenerat relinquebat. Fabius ut impa-
 tum erat non iam multum moratus in itinere
 cum legionibus occurrit. Labienus interitu sabi-
 ni: & cede cohortium cognita: cum omnes ad eu
 treuerorum copie peruenissent: ueritus ne ex hi-
 bernis fuge similem profectionem fecisset: ut ho-
 stium impetum sustinere non posset presertim
 quos recenti uictoria efferris scire: litteras caesari
 dimittit: quanto cum periculo legionem exhibe-
 nis educturus esset. Rem gestam in eburonibus
 perscribit. Docet omnes peditatus equitatusque
 copias treuerorum tria milia passuum longe ab
 suis castris consedisse. Cesare consilio eius probato
 & si opinione trium legionum deiectus ad duas

Antecursores.

C. uenit in auxilium
Ciceroni.

Tragula.

redierat: tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in neruiorum fines. Ibi ex captiuis cognoscit que apud Ciceronem gerantur: quantoque in periculo res sit. Tum cuiusdam ex equitibus gallis magnis premijs persuadet: ut ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc grecis conscriptam litteris mittit: ne intercepta epistola nostra ab hostibus consilia cognoscantur si adire non possit. Monet ut tragulam cum epistola ad amentum deligato intra munitionem castrorum abiciat. In litteris scribit se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur ut pristinam uirtutem retineat. Gallus periculum ueritus ut erat preceptum tragulam mittit. Hec casu ad turrim adhesit: neque a nostris biduo animaduersa. tertio die a quodam milite conspicitur: dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conuentu militum recitat: maximaque omnes letitia affecit. Tum fumi incendiiorum procul uidebantur: que res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Gallici re cognita per exploratores obsidionem relinquunt. Ad cesarem omnibus copijs contendunt. Ee erant armatorum circiter milia Lx. Cicero data facultate gallum ab eodem uericone quem supra demonstrauius referit: qui litteras ad cesarem deferat. Hunc admonet: iter caute diligenterque faciat. Prescribit in litteris hostes ab se discessisse: omnemque ad eum multitudinem conuertisse. Quibus litteris circiter media nocte cesar allatis suos facit certiores eosque ad dimi-

candum animo confirmauit. Postera die luce prima mouet castra: & circiter milia passuum quattuor progressus transuallem & riuum multitudinem hostium conspicatur. Erat magni periculi res tantulis copijs iniquo loco dimicare: tamen quoniam obsidione liberatum Ciceronem sciebat equo animo remittendum de celeritate existimabat. consedit & q̄ equissimo loco potest castra communit. Atq; hec & fierant exigua per se uix hominum milia septem presertim nullis cū impedimentis tamen angustijs uiarum q̄ maxime potest contrahit: eo consilio ut in summam contentionem hostibus ueniat. Interim speculatoribus omnes partes dimissis explorat quo commodissime itinere ualles transire possit. eo die paruulis equestribus prelijs ad aquam factis utriq; se se suo loco continent. Galli quod ampliores copias que non dum conuenerat expectabant. Cesar si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset: ut citra uallem pro castris prelio contenderet: si id efficere non possit ut exploratis itineribus minori cum periculo uallem riuumq; transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit: preliumq; cum nostris equitibus committit. Cesar consulto equites cedere seseq; in castra recipere iubet. Simul omnibus ex partibus castra altiore uallo muniri portasq; obstrui: atq; ijs administrandis rebus q̄ maxime concurrari & cum simulatione timoris agi iubet. Quibus omnibus rebus hostes inuitati copias traducunt aciemq; iniquo loco constituunt. Nostris etiam de uallo deductis propius accedunt: & tela intra munitio-

Paruulis prelijs.

Nota totum.

nem ex omnibus partibus coniciunt: preconibusq; circummissis pronunciari iubent: seu quis gallus seu quis romanus uelit ante horam tertiam ad se transire sine periculo licere post id tempus non fore potestatem: ac sic nostros contempserunt ut obstructis in specie portis singulis ordinibus cespitum quod eas non posse introrumpere uidebantur. Alij uallum manu conscendere: Alij fossas complere inciperent. Tum cesar omnibus portis eruptione facta equitatuq; emissio celeriter hostes in fugam dat: sicuti omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnumq; ex eis numerum occidit: atq; omnes armis exiit longius persequi ueritus: qd silus paludesq; intercedebant. Neq; etiam in paruulo detrimento illum locum relinquere uidebat omnibus suis incolumibus copijs eodem die ad ciceronem peruenit: institutas turres: testudines: munitionesq; hostium admiratur: legione producta cognoscit non decimum quencq; esse reliquum militum sine uulnere: exijs iudicat omnibus rebus quanto cum periculo & quanta cum uirtute res sint administrat: Ciceronem pro eius merito legionemq; collaudat: ceterationes sigillatim tribunosq; militum appellat: quorum egregiam fuisse uirtutem testimonio ciceronis cognouerat. De casu sabini & cotte certius ex captiuis cognoscit. Postero die contione habita rem gestam exponit: milites consolatur & confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sit acceptum. Hoc equiore animo ferendum docet: quod beneficio deorum immortalium: & uirtute eorum expiato in comodo: neq; hostibus diutina letitia neque ipse

Fugantur galli à .c.

Longior dolor relinquatur. Interim ad Labienum per
remos incredibili celeritate de uictoria Cesaris fama
perfertur: ut cum ab hibernis Ciceronis milia passuum
abesset circiter Lx: eoq; post horam nonam diei Cesar
peruenisset: ante mediam noctem ad portas castrorum
clamor oriretur. Quo clamore significatio uictorie gra-
tulatioq; ab remis Labieno fieret. Hac fama ad treueros
perlata: Indutiomarus qui postero die castra Labieni
oppugnare decreuerat: noctu perfugit: copiasq; omnes
intreueros reducit. Cesar Fabium cum sua legione
remittit in hiberna. Ipse cum tribus legionibus circum
samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit:
& quod tanti motus gallie extiterant per totam hie-
mem ipse ad exercitum manere decreuit. Nam illo i-
commodo de sabini morte perlato: omnes fere gallie
ciuitates de bello consultabant: nuntios legationesq;
in omnes partes dimittebant: & quid reliqui consilij
caperent atq; unde initium belli fieret explorabant: noc-
turnaq; in locis desertis concilia habebant neq; ullum
fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Cesaris
intercessit quin aliquem de consilijs ac motu gallo-
rum nuntium acciperet. In ijs ab Lucio Volscio questore que
legioni tertiedecime prefeceat: certior factus est: ma-
gnas gallo-
rum copias earum ciuitatum que armoricæ
appellantur oppugnandi sui causa conuenisse: neq; lon-
gus passuum milibus octo ab hibernis suis constitisse.
Sed nuntio allato de uictoria Cesaris discessisse adeo ut
fuge similis discessus uideretur. At Cesar principibus
cuiusq; ciuitatis ad se uocatis: alias territando cum
se scire que fierent: alias cohortando denuntiaret,

magnam partem galliæ in officio tenuit. Tamen Seno-
 nes quæ est ciuitas imprimis firma & magnæ inter gal-
 los auctoritate Cauarinum quem Cæsar apud eos re-
 gem constituerat: cuius frater moritasgus aduentu
 in galliam Cæsaris: cuiusq; maiores regnum obtinuerat
 interficere publico consilio conati sunt. Cum ille præ-
 sensisset ac profugisset: usq; ad fines insecuti: regno do-
 moq; expulerunt: & missis ad Cæsarem satisfaciendi
 causa legatis: cum is ad se omnem senatum uenire
 iussisset: dicto audientes non fuerunt: tantū apud
 homines barbaros ualuit esse aliquos repertos p̄nci-
 pes inferendi belli: tantamq; omnibus uoluntatum cō-
 mutationem attulit: ut præter heduos & remos quos
 præcipuo semper honore Cæsar habuit. Alteros pro ue-
 tere ac perpetua populi ro. fide: alteros pro recentibus
 gallici belli officijs: nulla fere ciuitas fuerit suspecta
 nobis. Idq; adeo haud scio mirandum ne sit: cum cō-
 pluribus alijs de causis: tum maxime quod ij qui uir-
 tute belli omnibus gentibus præferebantur tantū
 se eius opinionis deperdidisse: ut ea populi ro. impia
 perferrent grauissime dolerent. Treueri uero atque
 Induciomarus totius hiemis nullum tempus inter-
 miserunt: quin trans rhenum legatos mitteret: ciui-
 tates sollicitarent: pecunias pollicitarentur: magna
 parte exercitus nostri confecto: multo minorem su-
 peresse dicerent partem. Neq; tamen ulli ciuitati
 germanorum persuaderi potuit: ut rhenum transi-
 ret: cum se bis expertos dicerent: Arioiusti bello & theu-
 terorum transitu non esse amplius fortunam temp-
 turos. Hac spe lapsus Induciomarus nihilominus

copias cogere exercere: a finitimis equos parare: exu-
 les damnatosq; tota gallia magnis premijs ad se allicē
 coepit: ac tantam sibi iam iis rebus in galliam aucto-
 ritatem compauerat ut undiq; ad eum legiones con-
 currerent: gratiam atq; amicitiam publice priuatiq;
 peterent. Vbi intellexit ultro ad se ueniri altera ex
 parte senones carnutesq; conscientia facinoris insti-
 gatos: altera neruios aduaticosq; bellum romanis
 parare: neq; sibi uoluntariorum copias de fore: si ex
 finibus suis progredi coepisset armatum conciliū
 indicit. Hoc more galloꝝ initium est bellorum
 quo lege communi omnes puberes & armati conueni-
 re consueꝛunt. Qui ex ijs nouissimus conuenit ī
 conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectu
 necatur. In eo concilio Cingetorigem alterius prin-
 cipem factionis generum suum quem supra demos-
 trauiꝛus Cesaris secutum fidem ab eo non discessisse
 hostem iudicat bonaq; eius publicat. His rebus cofec-
 tis in concilio pronuntiat accersitum se a senonibus
 & carnutibus alijsq; compluribus gallie ciuitatibus
 huc iturum per fines remorum eorumq; agros popu-
 laturum: ac priusq; id faciat castra Labieni oppugna-
 turum queque fieri uelit precipit. Labienus cū &
 loci natura & manu munitissimis castris sese tene-
 ret: de suo ac legionis periculo nihil timebat: sed ne
 quam occasionem rei bene gerende dimitteret cogi-
 tabat. Itaq; a Cingetorige atq; eius propinquis ora-
 tione induciomari cognita quam in concilio habue-
 rat nuntios mittit ad finitimas ciuitates equitesq;
 undiq; euocat: iis certum diem conueniēdi dicit.

Labienus.

Interim prope quotidie cum omni equitatu Inducio-
 marus sub castris eius uagabatur: alias ut situm castro-
 rum cognosceret. Alias colloquendi aut territandi causa
 equites plerumque omnes tela intra uallum coniciebant.
 Labienus suos intra munitionem continebat: timorisque
 opinionem quibuscumque poterat rebus augebat cum
 maiore in dies contentione Induciomarus ad castra
 accederet: nocte una intromissis equitibus omnium
 finitimarum ciuitatum quos accersendos curauerat:
 tanta diligentia omnes suos custodijs in castra conti-
 nuit: ut nulla ratione ea res enunciari aut ad tre-
 ueros perferri posset. Interim ex consuetudine quo-
 tidiana Induciomarus ad castra accedit: atque ibi
 magnam partem diei consumit: equites tela coni-
 ciunt: & magna cum contumelia uerborum nos-
 tros ad pugnam euocant. Nollo ab nostris dato respon-
 so ubi uisum est sub uesperum dispersi ac dissipati dis-
 cedunt. Subito Labienus duabus portis omnem eq-
 tatum emittit precipit atque interdicit perterritis
 hostibus atque in fugam coniectis quod fore sicut
 accidit uidebat unum omnes peterent Inducio-
 marum: neu quemquam prius uulnerent quam illum inter-
 fectum uiderent. Quod mora reliquorum spatium
 nactum illum effugere nolebat: magna proponit
 ijs qui occiderint premia: summittit cohortes eq-
 tibus subsidio: comprobatur hominis consilium fortu-
 na: & cum unum omnes peterent: in ipso flumine
 uado deprehensus Induciomarus interficitur: ca-
 putque eius refertur in castra redeuntes equites quos
 possunt consectantur atque occidunt. Hac re cognita

Euocant.

*Induciomarus inter-
 fitur.*

omnes eburonum & neruionum quae conuenerat
 copiae discedunt. Pauloque habuit post id factum
 caesar quietiorem galliam;

COMMENTARIORVM. C. IVLII CAESARIS DE BELLO
 GALLICO LIBER SEXTVS INCIPIT. IVLIVS CELSVS

CONSTANTINVS VR CLARVS EMENDAVIT.

ULTIS DE CAUSIS CAESAR MAIOREM GALLIAE
 motum expectans per Marcum Sillanum
 & Caium antistium reginum Titum sexti-
 um Legatos delectum habere instituit simul ab CH. po-
 peio proconsule petit: quoniam ipse ad urbem cū im-
 perio reipu. causa remaneret: quos ex cisalpina gallia
 consulis sacramento rogauisset ad signa conuenire &
 ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in re-
 liquum tempus ad opinionem gallie existimans tā-
 tas uideri italie facultates: ut siquid esset in bello de-
 trimenti acceptum: non modo id breui tempore resar-
 ciri: sed etiam maioribus augeri copijs posset. Quod
 cum pompeius & reipu. & amicitie tribuisset: cele-
 riter confectis per suos delectibus tribus ante exac-
 tam hiemem & constitutis & adductis legionibus
 duplicatoq; earum cohortium numero: quas cum qui-
 to titurio amiserat: & celeritate & copijs docuit quid po-
 puli ro. disciplina atq; opes possent. Interfecto induci-
 omaro ut docuimus: ad eius propinquos a treueris
 imperium defertur. Illi finitimos germanos sollicita-
 re ac pecuniam polliceri non desunt: cum a pro-
 ximis impetrare non possent ulteriores temptant.
 Inuentis nonnullis ciuitatibus iureiurando inter
 se confirmant: obsidibusq; & pecunia cauent. Am-

Cauent.

Cisrhennanis

Cesar in neruios it.

Pacisq.

Deprecandi.

biorigem sibi & societate & foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis. cesar cum undiq; bellum parari uideret. neruios. aduaticos. & menapios adiunctis eis rhennanis esse in armis. Senones ad imperatum non uenire. & cum carnutibus finitimis ciuitatibus consilia communicare. a treueris germanos crebris legationibus sollicitari maturius sibi de bello cogitandum putauit. Itaq; non dum hieme confecta. proximis quattuor Legionibus coactis. de improviso in fines neruiorum contendit. & priusq; illi aut conuenire aut profugere possent. magno pecoris atq; hominum numero capto. atq; ea preda militibus concessa uastatisq; agris in deditionem uenire. atq; sibi obsides dare coegit. Eo celeriter confecto negocio. rursus in hiberna Legiones reduxit. Concilio gallie primo uere ut instituerat in dicto. cum reliqui praeter senones. carnutes. treuerosq; uenissent. initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus. ut omnia postponere uideretur. concilium in lutetiam parisiorum transfert. Confines erant hi senonibus. ciuitatemq; patrum memoria coniunxerant sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata. eodem die cum legionibus in senones proficiscitur. magnisq; itineribus eo peruenit. Cognito eius aduentu. Acico qui princeps eius consilij fuerat. iube in opida multitudinem conuenire conantibus priusq; id effici posset. adesse romanos nunciatus. necessario. sententia desistunt. legatosq; deprecandi causa ad cesarem mittunt. per heduos quorum antiquitus erat infide ciuitas libenter cesar.

petentibus heduis dat ueniam: excusationemq; accipit: quod estiuum tempus instantis belli non questionis esse arbitrabatur. obsidibus imperatis centū hos heduis custodiendos tradidit. Eodem Carnutes legatos obsidesq; mittunt: usi deprecatoribus remis quorum erant in clientela eadem ferunt responsa: peragit consilium cesar: equitesq; imperat ciuitatibus. Hac parte gallia pacata: totus & mente & animo in bellum treuerorum & ambiorigis insistit. Cauarinum cum equitatu senonum secum proficisci iubet neq; aut ex huius iracundia: aut ex eo quod metuerat odio ciuitatum motus oriretur. His rebus constitutis quod pro explorato habebat ambiorigem prelio non esse concertaturum. Reliqua eius consilia animo circūspiciebat: erant menapij propinqui qui eburonū finibus perpetuis paludibus siluisq; muniti: qui uni ex gallia de pace ad cesarem legatos nunq; miserat: cum iis esse hospitium ambiorigi sciebat. Item per treueros uenisse germanos in amicitiam cognouerat. Haec prius illi detrahenda auxilia existimabat: q̄ ipm bello laceraret: ne desperata salute aut se in menapios abderet: aut cum transrhenanis congregi cogere-

Transrhenanis.

colq; incendit magno pecoris atq; hominum numero
 potitur. Quibus rebus coacti menapij legatos ad eum
 pacis petendę causa mittunt. Ille obsidibus acceptis
 hostium se habiturū numero confirmat: si aut ambiorigē
 aut eius legatos finibus suis recepissent. His confirma-
 tis rebus comium atrebatem cum equitatu custodis
 loco in menapijs relinquit: ipse in treueros proficiscitur.
 Dum hec a cesare geruntur: treueri magnis coactis pedi-
 tatus equitatusq; copijs Labienum cum una legione q̄
 in eorū finibus hiemauerat: ad horiri parabant. Iaq;
 ab eo non longius bidui uia aberant cum duas uer-
 se legionesq; missu cesaris cognoscunt. positis castris ab
 eo milibus passuum xv. auxilia germanorum expecta-
 re constituunt. Labienus hostium cognito consilio spe-
 rans temeritate eorum fore aliquam dimicandi fa-
 cultatem: presidio quinq; cohortium impedimentis
 relicto cum xxv. cohortibus magnosq; equitatu cōtra
 hostem proficiscitur: & mille passuum intermisso
 spatio castra communit. Erat inter Labienum atq;
 hostem difficili transitu flumen ripisq; preruptis. Hoc
 neq; ipse transire habebat in animo: neq; hostes tra-
 situros existimabat: augebatur auxiliorum quotidie
 spes. Loquitur in consilio palam: quoniam germa-
 nia appropinquare dicantur: sese suas exercitusque
 fortunas in dubium non deuocaturum: & postero die
 prima luce castra moturum. Celeriter hec ad hostes
 deferuntur: ut ex magno galloꝝ equitum nume-
 ro non nullos gallos gallicis rebus fauere natura
 cogebat. Labienus noctu tribunis militum pri-
 misq; ordinibus conuocatis quid sui sit consilij pro-

Bidui uia.

Missu.

Nota sequentia.

inueniuntur

ponit: & quo facilius hostibus timoris det suspensionē
 maiore strepitu & tumultu q̄ populi ro. fert consue-
 tudo castra moueri iubet. His rebus fugę simulē pro-
 fectionem efficit. Hęc quoq; per exploratores ante lu-
 cem in tanta propinquitate castrorum ad hostes
 deferuntur. Vix agmen notissimum extra munitio-
 nes processerat: cum galli cohortati inter se ne spera-
 tam prędam ex manibus dimitterent: loqum esse
 perterritis romanis germanorum auxilia expecta-
 re: neq; suam pati dignitatem: ut tantis copijs tam
 exiguam manum presertim fugientem atq; impeditā
 adoriri non audeant flumen transire: & iniquo lo-
 co committere prelium non dubitant que fore sus-
 picatus Labienus: ut omnes citra flumen eliceret.
 Eadem usus simulatione itineris placide progredie-
 batur. Tum premissis paululum impedimentis: atq;
 in tumulto quodam collocatis: habetis inquit milites
 quam petistis facultatem hostem impedito atq; iniq̄
 loco tenetis. Prestate nobis eandem ducibus uirtu-
 tem: quam sepe numero imperatori prestitistis: atq;
 illum adesse: & hoc coram cernere existimate. Simt
 signa ad hostem conuertit: aciemq; adiri iubet: & pau-
 cis turmis presidio ad impedimenta demissis: reli-
 quos equites ad latera disponit: celeriter nostri cla-
 more sublato: pila in hostes imittunt. Illi ubi preter
 spem quos fugere credebant: In festis signis ad se-
 ire uiderunt: impetum modo ferre non potuerunt:
 ac primo concursu in fugam coniecti: proximas sil-
 uas petierunt. Quos Labienus equitatu confectatq;
 numero magno interfecto: compluribusq; captis:

Incipitur preliū inter
 gallos & romanos.

Labienus.
 Finitur.

paucis post diebus ciuitatem recepit. Nam germani qui auxilio ueniebant percepta treuerorum fuga: sese domum receperunt. Cum his propinqui Inditiomari qui defectionis auctores fuerant comitati eos ex ciuitate excesserunt. Cingetorigi quem ab initio permansisse in officio demonstrauius: principatus atq; imperium est traditum. Cesar postq; ex menapijs in treueros uenit: duabus de causis rhenum transire constituit: Quarum una erat: quod auxilia contra se treueris miserant. Altera ne ad eos ambiorix receptum haberet. His constitutis rebus: paulum supra eum locum quo ante exercitum transduxerat facere potem instituit. Nota atq; instituta ratione magno militum studio paucis diebus opus efficitur firmo in treueris ad pontem presidio relicto: ne quis ab iis subito motus oriretur: reliquas copias equitatumque traducit. Vbi qui ante obsides dederant atq; in dedicationem uenerant: purgandi sui causa ad eum legatos mittunt: qui doceant neq; auxilia de sua ciuitate in treueros missa: neq; a se fidem lesam: petunt atq; orant ut sibi parcat: ne communi odio germanorum innocentes pro nocentibus poenas pendant. Si amplius obsides uellet dare pollicentur. Cognita cesar causa: reperit a sueuis auxilia missa esse. Vbi eorum satisfactionem accepit: aditus uiasq; in sueuos perquirat. Interim paucis post diebus fit ab ab ubijs certior sueuos omnes in unum locum copias cogere atq; iis nationibus que sub eorum sint imperio denunciare ut auxilia peditatus equitatusq; mittant. His cognitis rebus rem frumentariam pro-

COMITATI.

CAESAR.

Fit pons iter in rheno.

uidet: castris idoneum locum deligit. Vbius imperat pe-
 cora ut ducant suaq; omnia ex agris in opita confe-
 rant: sperans barbaros atq; imperitos homines inopia
 cibariorum adductos ad iniquam pugnandi conditio-
 nem posse deduci: mandat ut crebros exploratores
 in sueuos mittant queq; apud eos gerantur cognoscant.
 Illi imperata faciunt: & paucis diebus intermissis: re-
 fertur sueuos omnes postea q; certiores nuncij de exe-
 citu romanorum uenerint cum omnibus suis so-
 ciorumq; copijs quas coegissent penitus ad extremos
 fines se recepisse: siluam esse ibi infinita magnitu-
 dine que appellatur bacenis: ac longe introitus per-
 tinere: & pronatiuo muro obiectam cheruscos a sue-
 uis: sueuosq; a cheruscis iniurijs incursionibusq; prohi-
 bere: ad eius initium silue sueuos aduentum roma-
 norum expectare constituisse. Quoniam ad hunc lo-
 cum peruentum est: non alienum esse uidetur: de
 galliæ germaniæq; moribus: & quomodo differant
 eæ nationes inter se proponere. In gallia non solum
 in omnibus ciuitatibus atq; in omnibus pagis par-
 tibusq;: sed pene etiam in singulis domibus factiones
 sunt: earumq; autem factionum principes sunt q;
 auctoritatem eorum iudicio habere existimantur:
 quorum arbitrium iudiciūq; summa omnium
 rerum consiliorumq; redeat. Itaq; eius rei causa an-
 tiquitus institutum uidetur: ne quis ex plebe cōtra
 potentiores auxiliij egeret: suos enim quisq; opprimi
 & circūueniri non patiuntur: neq; aliter si faciat
 ullam inter suos habet auctoritatem. Hec eadē
 ratio est in summa totius galliæ: namq; omnes

MANDAT.

Silua ingenti magni-
 tudine que dicitur
 Bacenis.
 Natiuus.

De moribus galliæ &
 germaniæ.

ciuitates in partes diuise sunt duas. Cum cesar in gal-
 liam uenit alterius factionis principes erant hedui.
 alterius sequani. Hi cum per se minus ualerent: quod
 summa auctoritas antiquitus erat in heduis: magne-
 q; eorum erant clientele germanos & arioiustū sibi
 adiunxerant: eosq; ad se magnis iacturis pollicitationi-
 busq; perduxerant. Prelijs uero compluribus factis secu-
 dis: atq; omni nobilitate heduorum interfecta tantū
 potentia antecesserant: ut magnam partem clien-
 tum ab heduis ad se traducerent: obsidesq; ab iis prin-
 cipum filios acciperent & publice iurare cogere-
 nihil se contra sequanos consilij inituros: & partem
 finitimi agri per uim occupatam possiderent: gallisq;
 totius principatum obtinerent. Qua necessitate ad-
 ductus diuaticus auxilij petendi causa romā ad
 senatum profectus imperfecta re redierat: aduen-
 tu cesaris facta commutatione rerum obsidibus hedui-
 is redditis ueteribus clientelis restitutis: nouis per
 cesarem comparatis: quod ij qui se ad eorum ami-
 citiam aggregauerant: meliore conditione atq; ego-
 re imperio se uti uidebant. Reliquis rebus eorum
 gratia dignitateq; amplificata sequani principatū
 dimiserant: & in eorum locum ueni successerant.
 Quos quod ad equare apud cesarem gratia intellige-
 batur: ij qui propter ueteres inimicitias nullo
 modo cum heduis coniungi poterant se remis i cli-
 entelam dederunt. Hos illi diligenter tuebantur:
 ita & nouam & repente collectam auctoritatem
 tenebant. Eo tum statu res erat: ut longe princi-
 pes haberentur hedui secundum locum dignitatis

remi obtinerent. In omni gallia eorum hominum qui aliquo sunt numero atq; honore genera sunt duo. nã pene plebs seruorum habetur. Locosq; nihil habet per se nulli adhibetur consilio. Pleriq; cum aut ere alieno. aut magnitudine tributoz aut iniuria potentioru premuntur. sese in seruitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt iura que dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est druidu alterum equitum. Illi rebus diuinis intersunt. sacrificia publica ac priuata procurant. religiones interpretatur. Ad hos magnus adolescentium numerus discipline causa incurrit. magnosq; si sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controuersijs publicis priuatisq; constituunt. & si quod est admissum facinus. si cedes facta. si de hereditate. de finibus controuersia est idem discernunt premia poenasq; constituunt. Siquis aut priuatus aut publicus eorum decreto non steterit sacrificijs. interdiciunt. hæc poena apud eos est grauissima. Quibus ita est interdictum. in numero impiorum ac sceleratorum habentur. His omnes decedunt. aditum sermonemq; defugiunt. ne quid ex contagione incommodi accipiant. neq; iis petentibus ius redditur. neq; honos ullus communicatur. His autẽ omnibus druidibus præest unus qui sumam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo. aut si quis ex reliquis excellit dignitate succedit. At si sunt plures pares suffragio druidum non nunq; etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus carnutum. que regio totius gallie media habet. confidunt in loco consecrato. Huc omnes undiq; qui

DRUIDES.

EQUITES.

Sacrificijs interdiciunt.

Hæc

Consecrato.

Disciplina Britanorum
etiam antiquitus.

VACATIONEM

controuersias habent conueniunt: eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in britania reperta: atque inde in galliam translata esse existimatur. & nunc qui diligentius eam rem cognoscere uolunt: plerumque illo discendi causa proficiscuntur. Druides ab bello abesse consueverunt: neque tributa una cum reliquis pendunt militibus uacationem: omniumque rerum habent immunitatem. Tantis exercitati premijs & sua sponte multi in disciplinam conueniunt: & a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli xx. in disciplina permanent: neque fas esse existimant ea litteris mandare: cum in reliquis fere rebus publicis priuatisque rationibus grecis litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse uidentur: quod neque in uulgum disciplinam efferri uelint: neque eos qui discunt litteris confisos minus memorie studere: quod fere plerisque accidit: ut presidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Imprimis hoc uolunt persuadere non interire animas: sed ab alijs post mortem transire in alios: atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant: metu mortis neglecto. Multa preterea de syderibus atque eorum motibus: de mundi ac terrarum magnitudine: de rerum natura: de deorum immortalium ui ac potestate disputant & iuuentuti tradunt. Alterum genus est equitum: licum est usus atque aliquod bellum accidit: quod fere ante cesaris aduentum quot annis accidere solebat: uti aut ipsi iniurias inferrent: aut illatas propulsarent omnes in bello uersantur: atque eorum

NOTA DE ANIMA.

EQUITES.

ut quisque est genere copiosissimus: ita plurimos
 circum se ambactos clientisque habet. Hanc unam gra-
 tiam potentiamque nouerunt: natio est omnium gal-
 lorum admodum dedita religionibus: atque ob eam cau-
 sam qui sunt affecti grauioribus morbis: quique in pre-
 lijs periculisque uersantur: aut pro uictimis homines
 immolant: aut se immolaturos uouent: atque minis-
 tris ad ea sacrificia druidibus utuntur: quod proui-
 ta hominis non nisi uita hominis reddatur: non pos-
 se deorum immortalium numen placari arbitra-
 tur: publiceque eisdem generis habent instituta sacrificia.
 Alii immani magnitudine simulachra habent: Quorum
 contexta uiminibus membra uiuis hominibus com-
 plent: quibus succensis circumuenti flama exanima-
 tur homines. Supplicia eorum qui in furto aut in la-
 trocinio: aut aliqua noxa sunt comprehensi: gratio-
 ra diis immortalibus esse arbitrantur. Sed cum eius
 generis copia defecit: & ad innocentium supplicia
 descendunt. Deum maxime mercurium colunt. Huius
 sunt plurima simulachra: hunc omnium inuen-
 torem artium ferunt: hunc uiarum atque itinerum
 ducem: hunc ad questus pecuniae mercaturamque
 habere uim maximam arbitrabantur. Post hunc
 apollinem & martem & iouem & mineruam. De
 iis eandem fere quam reliquae gentes habent opini-
 onem morbos repellere dicunt: mineruam operum
 atque artificiorum initia tradere: iouem imperium
 celestium tenere: Martem bella gerere. Huic cum pre-
 lio dimicare constituerunt: ea que bello ceperint: ple-
 rumque deuouent que superauerint: animalia capta

RELIGIO.

NOXA.

MERCURIUS.

MERCATURA.

DEVOENT.

immolant reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in ciuitatibus harum rerum extructos tumulos locis consecratis conspici licet. Atque ut saepe accidit: ut neglecta quispiam religione: aut capta apud se occulta re aut posita tollere audent: grauissimumque rei supplicium cum cruciatu constitutum Galli se omnes ab dyte patre prognatos predicant: idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt: dies natales & mensium & annorum initia sic obseruant: ut noctem dies subsequatur. In reliquis uite institutis hoc fere ab reliquis differunt: quod suos liberos nisi cum adoleuerint ut munus militie sustinere possint: palam ad se adire non patiuntur. filiumque puerili etate in publico conspectu patris assistere turpe ducunt. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperint: tantas ex suis bonis extimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae conuinctim ratio habetur: fructusque seruantur: uter eorum uita superauerit ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum aduenit. Viri in uxores sicuti in liberos uite necisque habent potestatem. Et cum pater familiae illustriore loco natus decesserit: eius propinqui conueniunt: & de morte si res in suspicionem uenit: de uxoribus in seruilem modum questionem habent & si compertum est igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu gallosum magnifica & sumptuosa. Omniaque quae uiuis cordi fuisse arbitrantur: in ignem inferunt etiam animalia:

Origo gallosum

Questionem habere.

ac paulo supra hanc memoriam serui & clientes quos
 abijs dilectos esse constabat: iustis funeribus confec-
 tis una concremantur. Quae ciuitates commo-
 dius suam rem pu. administrare existimantur ha-
 bent legibus sancitum. Siquis quid de re pu. a fi-
 nitimis rumore: aut fama acceperit: ut ad ma-
 gistratum deferat neue cum quo alio comunice:
 quod sepe homines temerarios atq; imperitos falsis ru-
 moribus terreri & ad facinus impelli & de sumis reb9
 consilium capere cognitum est. Magistratus que vi-
 sa sunt occultant: queq; esse exusu iudicauerint:
 multitudini produnt: de re pu. nisi per concilium
 loqui non conceditur. Germani multum ab hac co-
 suetudine differunt: nam neq; druides habent q
 rebus diuinis presint: neq; sacrificijs student. Deo-
 rum numero eos solos ducunt quos cernunt: & quor9
 aperte opibus iuuantur. Solem & uulcanu & luna.
 Reliquos ne fama quide acceperit. Vita hominis in
 uenationibus atq; instudijs rei militaris consistit:
 a paruulis laboribus ac duritie student: qui diu-
 tissime impuberes permanserunt: maximam in-
 ter suos ferunt laudem. Hoc alij staturam alij ui-
 res neruosq; confirmari putant. Intra annum uo
 uicesimum femine notitiam habuisse inturpis-
 simis habent rebus: cuius rei nulla est occulta-
 tio: quod & promiscue in fluminibus perluuntur
 & Pellibus aut paruus renonum tegumentis utun-
 tur: magna corporis parte nuda. Agriculture non
 student: maiorq; pars eorum uictus in lacte: caseo:
 carne consistit: neq; quisq; agri modum certum

Sancitū legibus.

ex vs v.

De moribus germanoꝝ.

aut fines habent proprios: sed magistratus ac principes
in annos singulos gentibus cognationibusque hominum
qui una coierunt: quantum & quo loco uisum est agri
attribuunt: atque anno post alio transire cogunt. Cuius
rei multas afferunt causas ne assidua consuetudi-
ne capti studium belli gerendi agricultura comu-
tent: ne latos fines parare studeant: potentioresque
humiliores possessionibus expellant: ne accuratius
ad frigora atque aestus uitandos edificent: ne qua ori-
atur pecuniae cupiditas. Qua ex re factiones disse-
sionesque nascuntur: ut animi equitatem plebem con-
tineant cum suas quisque opes cum potentissimis equa-
ri posse uideat. Ciuitatibus maxima laus est quam
latissime circum se uastis finibus solitudines habe-
re. Hoc proprium uirtutis existimant: expulsis agris
finitimos cedere: neque quenquam prope adire consistere.
Simul hoc se fore tutiores arbitrantur repentine in-
cursiones timore sublato: cum bellum ciuitas aut
illatum defendit aut infert. magistratus qui ei bel-
lo praesint ut uitae necisque habeant potestatem deli-
gantur. In pace nullus est communis magistra-
tus. Sed principes regionum atque pagorum inter suos
ius dicunt: controuersias minuunt. Latrocinia nul-
lam habent infamiam: quae extra fines cuiusque ciui-
tatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendae ac desidiae
minuendae causa fieri praedicant. Atque ubi quis ex prin-
cipibus in consilio dixit se ducem fore: qui sequi ue-
lint profiteantur. Consurgunt ii qui & causam & ho-
minem probant suumque auxilium pollicentur atque
a multitudine collaudantur. Qui ex iis secuti non

sunt in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque iis rerum postea fides derogatur. hospitem violare fas non putant. Qui quaque de causa ad eos uenerunt ab iniuria prohibent: sanctos habent: usque omnium domus patent uictisque communicatus. Ac fuit antea tempus cum germanos galli uirtute superarent: & ultro bella inferrent propter hominum multitudinem agrisque inopiam ac transrhenum colonias mitterent. Itaque ea que fertilissima sunt germanis loca circum hercyniam siluam quam homero tostem & quibusdam grecis fama notam esse uideo quam illi orcimam appellant uulgoque uolge tectolages occuparunt: atque ibi confederunt. Que gens ad hoc tempus his sedibus sese continet: summamque habet iusticie & bellicę laudis opinionem. Hincque in eadem inopia: egestate: patientia qua germani permanet eodem uictu & cultu corporis utuntur. Gallis autem prouinciarum propinquitas: & transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usum largitur. Paulatim assueti superari multisque preliis ne se quidem ipsi cum illis uirtute comparant. Huius hercynię silue que supra demonstrata est: latitudo nouem dierum iter expedito patet. Neque enim aliter finiri potest neque mensuras itinerum nouerunt. Oritur ab heluetiorum et nemetuum & tauriacorum finibus: rectaque fluminis danubij regione pertinet ad fines dacorum & anartium hinc se flectit sinistrorsum diuersis a flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. Neque quisquam est huius germanię qui se aut uidisse aut adisse mi-

HOMERVS.

Magnitudo in ges hercynię siluę.

Descriptio.

tium eius silue dicat cum dierum iter Lx processerit aut quo ex loco oriatur acceperit multaq; in ea gna ferarum nasci constat. Que reliquis in locis uisa non sunt: ex quibus que maxime differunt a caeteris & memorie prodenda uideantur. hec sunt. Est bos cerui figura cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius: magisque directum iis que nobis nota sunt cornibus: ab eius summo sicut palme ramique late diffunduntur. Eademque est femine marisque natura: eademque forma magnitudoque cornuum. Sunt item que appellantur altes. harum est consimilis capris figura & uarietas pellium: sed magnitudine paulo antecedunt: inutilesque sunt cornibus & crura sine nodis articulisque habent: neque quietis causa procumbunt: neque si quo afflictis casu conciderent: erigere sese aut subleuare possunt. His sunt arbores procubilibus ad eas se applicant: atque ita paulum modo acclinate quietem capiunt. Quarum ex uestigiis cum est animaduersum a uenatoribus quo se recipere consuerint: omnes eo loco aut ab radicibus subruunt: aut incidunt arbores tantum ut summa species earum stantium relinquatur: huc cum se consuetudine declinauerunt: infirmas arbores pondere affligunt atque una ipse concidunt. Tertium genus eorum qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantes specie & colore & figura tauri: magna uis eorum & magna uelocitas neque homini neque fere quam conspexerunt parcunt. hos studiose foueis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolentes: atque hoc genere uenationis exercent: & qui plurimos

Bos admirabilis figure.

Altes animalia simillima capris.

Animalia appellata uri.

exiis interficiunt relatis in publicum cornibus qui
 sint testimonio magnam ferunt laudem. Sed assu-
 esse ad homines & mansueti fieri ne paruuli quide-
 excepti possunt. Amplitudo cornuum & figura et
 species multum nostrorum bouum cornibus disse-
 runt. Hęc studiose conquisita ablabris argento circū-
 cludunt atq; in amplissimis epulis pro poculis utun-
 tur. Cęsar postq; per ubios exploratores comperit su-
 euos sese in siluas recepisse inopiam frumenti ueri-
 tus quod ut supra demonstrauius minime omnes
 germani agriculturę student constituit non progre-
 di longius sed ne omnino metum reditus sui bar-
 baris tolleret atque ut eorum auxilia retardare-
 reducto exercitu partem ultimam pontis que ripam
 ubiorum contingebat in longitudinem pedum duce-
 torum rescidit atq; in extremo ponte turrim tabula-
 torum quattuor constituit presidiumq; cohortiū duo-
 decim pontis tuendi causa ponit magnisq; eum locū
 munitionibus firmat. ei loco presidioq; Caium uol-
 cacium tullum adolescentem prefecit. Ipse cū ma-
 turescere frumenta inciperent ad bellum ambiori-
 gis profectus per arduam siluam que est totius
 gallię maxima atq; ab ripis rheni finibusq; treuerorū
 ad neruios pertinet milibusq; amplius quingentis in
 longitudinem patet. Lucium minucium basilium cū
 omni equitatu premitit si quid celeritate itineris atq;
 opportunitate temporis proficere posset monet ut
 ignes in castris fieri prohibeat ne qua eius aduetus
 significatio procul fiat. sese confestim subsequi dicit.
 Basilus ut imperatum erat facit celeriter contraque

CAESAR.

Basilus minucium

omnium opinionem confecto itinere multos in agris
 inopinantes deprehendit. eorumque iudicio ad ipsum
 ambiorigem contendit. quo in loco cum paucis equiti-
 bus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus
 tum in re militari potest fortuna: nam sicut magno
 accidit casu ut in ipsum incautum atque imparatum
 incideret: priusquam eius aduentus ab hominibus ui-
 deretur: aut fama nuntiis afferretur: sic magne
 fuit fortune omni militari instrumento quod circum
 se habebat erepto: rhedis equisque comprehensis ipsum
 effugere mortem. Sed hoc quoque factum est: quod edifi-
 cio circumdato silua ut sunt fere domicilia gallorum
 qui uitandi estus causa: plerumque siluarum atque flu-
 minum petunt propinquitates: comites familia-
 resque eius angusto in loco paulisper equitum nostro-
 rum uim sustinuerunt. His pugnantibus illum
 in equum quidam ex suis intulit fugientem silua
 texerunt: sic & ad subeundum periculum & ad ui-
 tandum multum fortuna ualuit. Ambiorix anco-
 pias suas iudicio non conduxerit: quod prelio di-
 micandum non existimaret anni tempore elusus
 & repentino equitum aduentu prohibitus fuerit: cum
 reliquum exercitum subsequi crederet. dubium est.
 Sed certe dimissis per agros nuntiis sibi quemque consu-
 lere iussit: quorum pars in arduennam siluam: pars
 in continentes paludes profugit: qui proximi ocea-
 no fuerunt in siluis sese occultauerunt: quas estus
 afficere consueverunt: multi ex suis finibus egressi se
 suaque omnia alienissimis crediderunt. Catuolcus
 Rex dimidie partis eburonum quoniam cum ambiorige

In equum intulit.

Catuolcus Rex.

consilium inierat. etate iam confectus. cum laborem
 belli aut fugę ferre non posset omnibus precibus de-
 testatus ambiorigem qui eius consilij auctor fuisset.
 taxo cuius magna in gallia germaniaq; copia est. se
 exanimavit. Segni codrusiq; ex gente & numero
 germanorum qui sunt inter eburones treuerosq; le-
 gatos ad cesarem miserunt. oratum ne se in hostiũ
 numero duceret. neue omnium germanorum q
 essent citra rhenum unam esse causam iudicaret ni-
 hil se de bello cogitasse. nulla ambiorigi auxilia mi-
 sisse. Cesar explorata re questione captiuorum si q
 ad eos eburones ex fuga conuenissent ad se ut redu-
 cerent imperauit. si ita fecissent fines eorum se ui-
 olaturum negauit. Tum copiis in tres partes distribu-
 tis. impedimenta omium legionum aduaticam con-
 tulit. id castelli nomen est hoc fere est in medijs ebu-
 ronum finibus. ubi Titurius atq; aurunculeius hie-
 mandi causa confederant. Hunc cum reliquis rebus
 locum probarat. tunc quod superioris anni munitiones
 integre manebant. ut militum laborem subleuaret pre-
 sidio. impedimentis legionem quarta decimam reliq̃t.
 Vnam ex his tribus. quas proxime conscriptas ex italia tra-
 duxerat. Ei legioni castrisq; Quintum tullium Cicero-
 nem prefecit. ducentosq; equites attribuit. partitq;
 exercitu Titum Labienum cum legionibus ad ocea-
 num uersus in eas partes que menapios attingunt
 proficisci iubet. Caium trebonium cum pari legionũ
 numero ad eam regionem que ad aduaticos adia-
 cet depopulandam mittit. Ipse cum reliquis tri-
 bus ad flumen scaldem quod influit in mosam.

DETESTATUS.

TAXO.

QUESTIONE.

Titus Labienus.

C. Trebonius.

extremasq; arduasq; partes ire constituit: quo cum paucis equitibus profectum ambiorigem audiebat. Discedens post diem septimum se se reuersurum confirmat. Quam ad diem ei legioni que in presidio relinquebatur: deberi frumentum sciebat Labienum trebonumq; hortatus si rei pu. comodo facere possint ad eum diem reuertantur: ut rursus comunicato consilio: exploratisq; hostium rationibus: aliud initium belli capere possent. Erat ut supra demonstrauius manus certa nulla: non opidum non presidium: quod se armis defenderet: sed in omnes partes dispersa multitudo ubicunq; aut uallis abdita: aut locus siluestris: aut palus impedita spem presidij aut salutis aliquam offerebat: considerat. Hec loca in ciuitatibus erant nota: magnamq; res diligentiam requirebat non in summa exercitus tuenda: nullum enī poterat uniuersis perterritis ac dispersis periculum accidere. Sed in singulis militibus conseruandisq; tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat: nam & prede cupiditas multos longius euocabat: & silue incertis occultisq; itineribus confectos adire prohibebant. Si negocium confici: stirpemq; hominum sceleratorum interfici uellent: dimittende plures manus essent: deducendiq; erant milites: si continere ad signa manipulos uellent: ut instituta ratio & consuetudo exercitus ro. postulabant. Locus ipse erat presidio barbaris: neq; ex occulto insidiandi & dispersos circūueniendi singulis deerat audacia & in eiusmodi difficultatibus quantum diligentia preuideri poterat: prouidebatur ut potius in no-

cendo aliquid pretermitteretur: & si omnium animi
 ad ulciscendum ardebant quāuis cum aliquo mili-
 tum detrimento noceretur. Dimittit ad finitimas
 ciuitates nuntios cesar omnes ad se uocat spe prede
 ad diripiendos eburones: ut potius in siluis gallo-
 rum uita q̄ legionarius miles periclitetur: simul ut magna
 multitudine circūfusa pro tali facinore stirps at no-
 men ciuitatis tollatur. Magnus undiq; numerus
 celeriter conuenit. Hec in omnibus eburonū fini-
 bus gerebantur: diesq; appetebat septimus: quem ad
 diem cesar ad impedimenta legionemq; reuerti con-
 stituerat. Hic quantum in bello fortuna possit: et
 quantos afferat casus cognosci potuit. Dissipatis ac
 perterritis hostibus ut demonstrauius: manus erat
 nulla que paruam modo causam timoris afferret:
 trans rhenum ad germanos peruenit fama diri-
 pi eburones: atq; ultro omnes ad predam euocari.
 Cogunt equitum duomilia sicambri: qui sunt proximi
 rheno a quibus receptos ex fuga tenetheros atq; usipe-
 des supra docuimus transeunt rhenum nauibus rati-
 busq; triginta milibus passuum infra eum locū ubi
 pons erat perfectus: presidiumq; a cesare relictum.
 Primos eburonum fines adeunt: multos ex fuga disp-
 sos excipiunt magno pecoris numero cuius sunt
 cupidissimi barbari patiuntur: inuitati preda lon-
 gius procedūt: non hos palus in bello latrocinijsque
 natos non silue morantur quibus in locis sit cesar
 ex captiuis querunt: profectum longius reperiunt:
 omnemq; exercitum discessisse cognoscunt. Atque
 unus ex captiuis quid uos inquit hanc miseram

/at's partibus

FORTUNA.

ac tenuem sectamini prædam. Quibus licet iam esse fortunatissimos. tribus horis aduatucam uenire potestis. huc omnes suas fortunas exercitus romanorum contulit. præsidij tantum est: ut numerus quidem cingi possit. Neque quisque qui egredi extra munitiones audeat. Oblata spe germani, quam nacti erant, prædã in occulto relinquunt: ipsi aduatucam contendunt usi eodem duce: cuius hoc inditio cognouerant. Cicero qui omnes superiores præceptis cesaris cum summa diligentia milites in castris continuisset. ac ne calonem quidem quenquam extra munitiones egredi passus esset: septimo die diffidens de numero dierum cesarem fidem seruaturum: quod longius progressum audiebat: neque ulla de eius reditu fama asserbatur: simul eorum permotus uocibus qui illius patientiam penè obsessionem appellabant: siquidem ex castris egredi non liceret: nullum eiusmodi casum expectans quo nouem oppositis legionibus maximeque equitatu dispersis: ac penè deletis hostibus in milibus passuum tribus offendi posset: quinque cohortes frumentatum in proximas segetes mittit: quas inter castra unius omnino collis intereat: complures erant ex legionibus egri relictis: ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerant circiter tricenti subuexillo uno mittuntur. Magna præterea multitudo calonum magna uis iumentorum que in castris subsederant: facta potestate sequitur. Hoc ipso tempore & cum germani equites interueniunt protinusque eodem illo quo uenerant: cursu a decumana porta in castra irrumperre conantur: nec prius sunt uisi obiectis ab ea parte

Pugnatus ad castra germanorum: & sunt in maximo periculo romani.

siluis. qua castris appropinquarent. usque eo: ut qui sub
 ualle tenderent mercatores recipiendi sui facultatem
 non haberent. Inopinantes nostri re noua perturbantur:
 ac uix primum impetum cohors in statione sustinet.
 Circūfunduntur ex reliquis hostes partibus si quem adi-
 tum reperire possent egre nostri portas tuentur. Reli-
 quos aditus locus ipse per se munitioque defendit. Totis
 trepidatur castris atque alius ex alio causam tumultus
 querit: neque quo signa ferantur: neque quam in parte quisque
 conueniat prouidet. Alius iam castra capta pronūtiat:
 alius deleto exercitu atque imperatore uictores barba-
 ros uenisse contendit. Plerique nouas sibi ex loco religi-
 ones fingunt. Cottęque & titurij calamitatem qui in eo-
 dem ceciderunt castello ante oculos ponunt. Tali ti-
 more omnibus pertēritis. confirmatur opinio barba-
 ris ut ex captiuo audierant nullum esse ibi presidium
 percurrere nituntur: seque ipsi adhortantur ne tantā
 fortunam ex manibus dimittant. Erat eger cum presi-
 dio relictus Publius sextus bibaculus: qui primum pi-
 lum ad cesarem duxerat: cuius mentionem superio-
 ribus prelijs fecimus ac ad diem iam quintum cibo ca-
 ruerat. Hic diffusus suę atque omnium saluti: inermis
 extabernaculo prodit: uidet imminere hostes atque
 in summo rem esse discrimine: capit arma a proximis:
 atque in porta consistit. Consecunturque centuriones eius
 cohortis que in statione erat: paulisperque unā prelium
 sustinent. Relinquit animus sextium grauius accep-
 tis uulneribus egre per manus tractus seruatur. Hoc
 spatio interposito: reliqui sese confirmant tantum ut in
 munitionibus consistere audeant: speciemque defensorū

DIFFISVS.
 Fortissimus & strenuus
 miles. p. s. bibaculus.

prebeant. Interim confecta frumentatione milites nostri
 clamorem exaudiunt. precucurrunt equites. quāto res
 sit in periculo cognoscunt. Hic uero nulla munitio est.
 quę perterritos recipiat. modo conscripti atq; usus mili-
 taris imperiti ad tribunum militum centurionesque
 ora conuertunt. quid ab iis precipiatum expectant.
 Nemo est tam fortis qui non rei nouitate perturbetur.
 Barbari qui signa procul conspicati oppugnatione desistunt
 redisse primo legiones credunt. quas longius discessis-
 se ex captiuis cognouerant. Postea despecta paucitate ex
 omnibus partibus impetum faciunt. calones in pro-
 ximum tumultum procurrunt. Hinc celeriter deiecti
 in signa manipulosq; se coniciunt. eo magis timidos
 perterrent milites. Alij cuneo facto ut celeriter perū-
 pant. censent quoniam tam propinqua sint castra.
 & si pars aliqua circūuenta ceciderit. at reliquos ser-
 uari confidunt. alii ut in iugo consistant. atq; eundē
 omnes ferant casum. Hoc uero ueteres non probant
 milites. quos sub uexillo uno profectos docuimus.
 Itaq; intra se cohortati. duce Caio trebonio equite ro-
 mano qui eis erat prepositus per medios hostes perū-
 punt. incolumesq; ad unū omnes in castra perueniunt.
 Hos subsecuti calones equitesq; eodem impetu militum
 uirtute seruantur. At ii qui iugo consisterant. nul-
 lo etiam nunc usu rei militaris percepto. neq; in eo
 quod ante probauerant consilio permanere. ut se
 loco superiore defenderent. neq; eam quam prodesse
 alijs uim celeritatemq; uideant. imitari poterant.
 Sed se in castra recipere conati iniquum in locū di-
 miserunt. Centuriones quorum non nulli ex infe-

Ha.

C V N E O.

rioribus ordinibus reliquarum legionum uirtutis cā
 in superiores erant ordines huius legionis traductine
 ante partem rei militaris laudem amitterent fortis-
 sime pugnantes conciderunt. Militum pars horū uir-
 tute submotis hostibus præter spem incolumis in cas-
 tris peruenit: pars a barbaris circumuenta perijt. Ger-
 mani desperata expugnatione castrorum: quod nos-
 tros iam constitisse in munitionibus uidebant: cū ea
 præda quam in siluis deposuerant: trans rhenū sese
 receperunt: ac tantus fuit etiam post discessum hosti-
 um terror: ut ea nocte cum Caius uolusenus missus
 cum equitatu ad castra uenisset: fidem non faceret
 adesse cum incolumi cesarem exercitu. Sic omnino
 animos timor præoccupauerat: ut penè alienata mē-
 te deletis omnibus copijs equitatum se ex fuga rece-
 pisse dicerent. Neq; incolumi exercitu germanos cas-
 tra oppugnatos fuisse contenderent. Quem timo-
 rem cesaris aduentus substulit. Reuersus ille eue-
 tus belli non ignorans unum quod cohortes ex sta-
 tione & presidio essent emisse: questus ne minimo
 quidē casu locum relinquere debuisset: multum fortu-
 nam in repentino hostium aduentu potuisse iudica-
 uit. Multo etiam amplius: quod pene ab ipso uallo
 portiq; castrorum barbaros auertisset. Quarum om-
 nium rerum maxime admirandum uidebatur: qd
 germani qui eo consilio rhenum transierant: ut
 ambiorigis fines depopularentur ad castra roma-
 norum delati optatissimum ambiorigi beneficium
 optulerunt. Cesar rursus ad uexandos hostes profes-
 tus magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus

Germani iā desperat.

in omnes partes dimittit. Omnes uici atq; omnia
edificia que quisq; conspexerat incendebantur. pre-
da ex omnibus locis agebatur. frumenta non solum
tanta multitudine iumentorum atq; hominum con-
sumebantur. sed etiam anni tempore atq; hincubus
procubuerat: ut si qui etiā in presentia se occultasset.
tamen iis deducto exercitu rerum omnium inopia
pereundum uideretur: ac sepe in eum locum uentū
est tanto in omnis partis diuiso equitatu: ut nō
modo uisum a se Ambiorigem in fuga circūspiceret
captiui: sed nec plane etiam abisse ex conspectu cō-
tenderent: ut spe consequendi illata atq; infinito
labore suscepto qui se summam a cesare gratiam
inituros putarent: penē naturam studio uinceret.
semperq; paulum ad summam felicitatem defuis-
se uideretur: atque ille latebris aut saltibus se
eripere: & noctu occultare alias regiones partesque
petere: non maiore equitum presidio q̄ quattuor
quibus solis uitam suam committere audebat. Ta-
li modo uastatis regionibus exercitum caesar du-
arum cohortium dāno durotororum remorum
reducit: concilioq; in eum locum gallie in dicto de
coniuratione senonum & carnutum quaestionem
habere instituit: & dracone qui princeps eius con-
siliij fuerat grauiorem sententiam pronuntiat: ac
more maiorum supplicium sumpsit: non nulli iu-
diciū ueriti profugerunt. Quibus cum aqua et
igni interdixisset duas legiones ad treuerorum fi-
nes: duas in lingonibus: & reliquas in senonum fi-
nibus adduxit: & in hibernis collocauit: frumētāq;

exercitui prouiso: ut instituerat in Italiam ad conuentus agendos profectus est;

COMMENTARIORVM · C · IULII CASARIS DE BELLO
GALLICO LIBER SEPTIMVS INCIPIT · IULIVS CELSVS
CONSTANTINVS VIR CLARVS EMENDAVIT ·

Rebellatur tota
gallia.

VIETA GALLIA. CAESAR VT CONSTITVERAT IN
italiam ad conuentus peragendos proficif-
citur. Ibi cognoscit de Clodij cede senatq;
consulto certior factus: ut omnes iuniores italię con-
iurarent: delectum tota prouincia habere instituit. He-
res in galliam transalpinam celeriter perferuntur. Ad-
dunt ipsi & affingunt rumoribus galli: quod res poscere
uidebatur: retineri urbano motu cesarem neq; in tantis
dissensionibus ad exercitum uenire posse. Hac impulsi
occasione qui ante se po. ro. imperio subiectos doluerunt:
liberius atq; audacius de bello concilia inire incipiunt.
Indictis inter se principes gallię consilijs siluestribus atq;
remotis locis queruntur de Aconis morte posse hunc ca-
sum ad ipsos recidere demonstrant: miserantur commu-
nem gallię fortunam omnibus pollicitationibus ac
premijs deposcunt: qui belli initia faciant: & sui capi-
tis periculo galliam in libertatem uindicerent. Imprimis
rationem esse habendam prius q̄ eorum clandestina
consilia efferantur: ut cesar ab exercitu intercluda-
tur id esse facile: quod neq; legiones audeant absē-
te imperatore ab hibernis egredi: neq; imperator sine
presidio ad legiones peruenire posset. Postremo in
acie prestare interfici: q̄ non ueterem belli gloriam
libertatemq; quam a maioribus acceperant recupe-
rare. His rebus agitatis profitentur carnutes se nlluz

CAVERE

periculum communis salutis causa recusare: principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur. Et quonia in presentia de de obsidibus inter se cauere non posset: ne res efferatur aut iureiurando ac fide sanciatum: petunt collatis signis militaribus quod more eorum grauiissima cerimonia continetur: ne facto initio belli ab reliquis deserantur. Tunc collaudatis carnutibus: dato iureiurando ab omnibus qui aderant: tempore eius rei constituto ab concilio disceditur. Vbi eadies uenit: carnutes contuaco & conduno ducibus desperatis hominibus genabin signo dato concurrunt: ciuesque romanos qui negociandi causa ibi constiterant: in iis Caium ruffum cottam honestissimum equitem ro. q. rei frumentarie iussu cesaris preerat interficiunt: bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes gallie fama perfertur: nam ubique que maior atque illustrior incidit res clamore per agros regionesque significatur. Hanc alij deinceps excipiunt & proximis tradunt: ut

FAMA.

gesta essent:

tum accidit. Nam que genabi sole oriente ante primam confectam uigiliam in finibus aruennorum audita sunt: quod spatium est milium passuum circiter CLX. Simili oratione ibi Vercingetorix celtilli filius aruernus sume potentie adolescens cuius pater principatum gallie totius obtinuerat: & obeam causa quod regnum appetebat: a ciuitate erat interfectus: conuocatis suis clientibus facile eos incendit. Cognito eius consilio: ad arma concurritur: prohibetur ab gexgobia patruo suo reliquisque principibus qui hanc temptandam fortunam non existimabant. Expellitur ex opido uercigentorix: non destitit tamen atque in agris

habet delectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu quoscūq; adit ex ciuitate ad suam sententiā perducit: hortatur ut communis libertatis causa arma capiat: magnisq; coactis copijs aduersarios suos a quibus paulo ante erat eiectus: expellit ex ciuitate: rex absuis appellatur. dimittit quoq; uersus legationes obtestatur ut in fide mancant. Celeriter sibi senones: parisijs: pictones: cadurcos: turonos: uilercos: lemonices: andos: reliquosq; omnes: qui oceanum attingunt: adiungit omnium consensu: ad eum defertur imperium. Sua oblata potestate omnibus iis ciuitatibus obsides imperat: certum numerum militum ad se celeriter adduci iussit: armorum quantum quęq; ciuitas domi quodque ante tempus effecerat constituit. Imprimis equitatus studet summe diligentie: summam imperij seueritatem addit magnitudine supplicij dubitantes cogit. Nam maiore commisso delicto igne atq; omnibus tormentis necat: leuiore de causa: auribus defectis: aut singulis effossis oculis domum remittit ut sint reliquis documento & magnitudine pœne perterreat alios. his supplicijs celeriter coacto exercitu Lucetiū cadurcum summe hominem audacie cum parte copiarum in rutenos mittit: ipse in bituriges proficiscitur. Eius aduentu bituriges ad heduos quorū erāt infide legatos mittunt: subsidium rogatum quo facilius hostium copias sustinere possit. Hedui de consilio legatorum quos cesar ad exercitum reliquerat copias equitatus peditatusq; subsidio biturigibus mittunt. Qui cum ad flumen ligerim uenisset: qđ bituriges ab heduis diuidit: paucos dies ibi morati: neque flumē

Sententia.

Senones.
parisijs.
pictones.
cadurci.
Turonis.
Vilerci.
Lemonices.
Andi.

transire ausi: domum reuertuntur. legatisq; nostris renunciant se biturigum perfidiam ueritos reuertisse: quibus id consilij fuisse cognouerint: ut si flumē transissent: una ex parte ipsi: altera aruerni se circūstarent. Ideo ne de causa quam legati pronuntiarint: an perfidia adducti fecerint: quod nihil nobis constat non uidetur pro certo esse proponendum. Bituriges eorum discessu: statim cum aruernis iunguntur. His rebus in italiam cesari nuntiatis cum iam ille urbanas res uirtute Cn. pompeii commodiorem in statum peruenisse intelligeret: in transalpinam galliam profectus est. Eo cum uenisset magna difficultate afficebatur qua ratione ad exercitum posse: nam si legiones in prouinciam accerferet: se absente in itinere prelio dimicaturas intelligebat. Si ipse ad exercitū contenderet: ne iis quidem eo tempore qui quieti uiderentur: suam salutem recte committi uidebat. Interim Luterius cadurcus in rutenos missus eam ciuitatem aruernis conciliat. Progressus initio brigas & gabalos ab utrisq; obsides accepit: & magna coacta manu in prouinciam narbonam uersus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata: cesar omnibus consiliis anteuertendum existimauit: ut narbonam proficisceretur. Eo cum uenisset: timores confirmat: presidiaq; in rutenis prouincialibus: uolcis: aretomimicis: tolosatibus circūq; narbonam: que loca hostibus erant finitima: constituit parte copiarum ex prouincia supplementumq; quod ex italia adduxerat in helbios: qui fines aruernorum contingunt conuenire iubet. His rebus comparatis

CAESAR.

Cn. pompeius.

Anteuerendum.

prouincialibus.

Supplementum.

remisso iam luterio & remoto quod intrare intra p̄-
 sidia periculosum putabat: in heluios proficiscitur.
 Et si ceuenna qui aruernorum ab heluijs discludit:
 durissimo tempore anni altissima niue iter impe-
 diebat: tamen discussa niue sex in altitudine pedum:
 atq; ita uijs patefactis summo militum sudore adfi-
 nes aruernorum peruenit. Quibus oppressis inopinā-
 tibus: quod sese ceuenna ut muro munitos existima-
 bant: ac ne singulari quidem unq; homini eo tempo-
 re anni semite patuerant: equitibus imperat: ut
 q̄ latissime possint uagentur & q̄ maximum hostibus
 terrorem inferant. Celeriter hec fama ac nuntij ad
 vercingentorigem perferuntur. Quem perterriti om-
 nes aruerni circūstunt: atq; obsecrant: ut suis for-
 tunis consulat neue ab hostibus diripiantur: pres-
 tim cum uideant omne ad se bellum translatum.
 Quorum ille precibus commotus: castra ex biturigibus
 mouet ad aruernos uersus. At caesar biduum in iis
 locis moratus: quod hic de uertigentorige usus uetu-
 ra opinione preceperat per causam supplementi equita-
 tusq; cogendi ab exercitu discedit. Brutum adolescente
 iis copiis prefecit. Hunc monet: ut in omnes partes
 equites q̄ latissime peruagentur daturum se operā
 ne longius triduo ab castris absit. His constitutis re-
 bus suis iopinantibus q̄ maximis potest itineribus
 uiernam peruenit. Ibi coactus recentem equitatum:
 quem multis ante diebus eo premiserant: neque
 diurno neq; nocturno itinere intermisso per fines
 heduorum in ligones contendit: ubi due legiones
 hiemabant: ut siquid etiam de sua salute ab he-

SEMITE.

HVNCTII.

duis miretur consilij celeritate precurreret. Eo cum peruenisset: ad reliquas legiones mittit: priusq; omnes in unum locum cogit: q̄ de eius aduentu aruernis nuntiari posset. Hac re cognita uercingetorix rursus inbituriges exercitum reducit. Atq; inde profectus gergobiam boiorum opidum q̄ ibi heluetios prelio uictos cesar collocauerat: heduisq; attribuerat oppugnare instituit. Magnam hęc res cesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat: si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret: ne stipendiarijs heduorum expugnatis cuncta gallia deficeret: quod nullū amicis in eo presidium uideret positum esse: si maturius exhibernis educeret: ne ab re frumentaria duris subuentionibus laborare prestare uisum tamē omnes difficultates perpeti q̄ tanta contumelia accepta omnium suorum uoluntates alienare. Itaque cohortatus heduos de supportando comneatu: praemittit ad boios qui de suo aduentu doceant: hortēturq; ut infide maneant: atq; hostium impetū magno animo sustineant. Duabus ageduum legionibus atq; impedimentis totius exercitus relictis ad boios proficiscitur. Altero die cum ad opidum senonū uel ladunum uenisset: ne quem hostem post se relinqueret: quo expeditiore re frumentaria uteretur: oppugnare instituit: idq; biduo circūuallauit. Tercio die missis exopido legatis de deditioe arma conferri: iumenta produci: sexcentos obsides dari iubet. Ea qui conficeret: Caium trebonium legatū reliquit. Ipse ut q̄ plurimum iter faceret genabim carnutum proficiscitur. Qui cum primum allato

nuntio de oppugnatione uelladuni: cum longius eā
rem ductum iri existimarent presidium genabi tu-
endi causa quod eo mitterent comparabant. Inubi-
duo peruenit: castris ante opidum positis: diei tēpo-
re exclusus in posterum oppugnationem differt: q̄q̄
ad eam rem usui sint militibus imperat. & quod opi-
dum genabin pontis fluminis ligeris continebat ue-
ritus ne noctu ex opido profugerent: duas legiones in
armis excubare iubet. genabenses paulo ante mediā
noctem silentio ex opido egressi flumen transire cepe-
runt. Qua re per exploratores nuntiata cesar legiones
quas expeditas esse iusserat portis incensis intromit-
tit. At opido potitur: per paucis ex hostium numero
desyderatis: quin cuncti caperentur: quod pontis atq̄
itinerum angustis: multitudinis fugam intercluse-
rant: opidum diripit atq̄ incendit: praedam mili-
tibus donat: exercitum legerim traducit: atq̄ in bi-
turigum fines peruenit. Vercingetorix ubi de cesa-
ris aduentu cognouit: oppugnatione destitit: atq̄ ob-
uiam cesari proficiscitur. Ille opidum oppugnare in-
stituerat. Quo ex opido cum legati ad eum uenissent
oratum ut sibi ignosceret: suęq̄ uite consuleret ut ce-
leritate reliquas res conficeret: quarum pleraq̄ erat
consecutus: arma conferri: equos produci: obsides da-
ri iubet. Parte iam obsidum tradita: cum reliqua
administrarentur: centurionibus & paucis militi-
bus intromissis: qui arma: iumentaq̄ conquireret:
equitatus hostium procul uisus est: qui agmen uer-
cingetorigis antecesserat. Quem simul atq̄ opi-
dani conspexerunt: atq̄ in spem auxilii uenerunt:

clamore sublato arma capere: portas claudere murum complere coeperunt: centuriones in opido: cum ex significatione gallorum noui aliquid ab iis iniri consilij intellexissent: gladijs districtis portas occupauerunt: suosque omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iube: prelium equestre committit: Laborantibus iam suis germanos equites circiter. cccc. submittit: quos ab initio habere secum instituerat. eorum impetum galli sustinere non potuerunt: atque in fugam coniecti multis amissis se ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus opidani perterriti comprehensos eos quorum opera plebem concitatam existimabant ad caesarem perduxerunt: seque ei dediderunt. Quibus confectis: caesar ad opidum auaricum quod erat maximum munitissimumque in finibus bituricum: ac agri fertilissima regione profectus est: quod eo opido recepto ciuitatem bituricum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingentorix tot continuis incommodis uellanduni genabi nouioduni acceptis suos ad concilium conuocat: docet longe alia ratione esse bellum gerendum atque antea gestum sit. Omnibus modis huic rei studendum: ut pabulatione aut commeatu romani prohibeantur id esse facile cum equitatu ipsi abundant: & quod anni tempore subleuentur: pabulum secari non posse: necessario dispersos hostes ex edificijs petere. hos omnes quotidie ab equitibus diripi posse. Preterea salutis causa rei familiaris commoda negligenda: uicosque atque edificia incendi oportere. Hoc spatio a boia quoque uersus quo pabulandi causa adire

posse uidebatur. Harum ipsi rerum copiam suppetere: quod quorum in finibus bellum geratur: eorum opibus subleuentur. Romanos aut inopiam non laturos: aut magno periculo longius a castris processuros: neque interesse ipsos ne interficiant: impedimentis ne exuat: quibus amissis: bellum geri non possit. Preterea opida incendi oportere: que non munitione & loci natura ab omni sint periculo tuta: neu suis sint ad detractandam militiam receptacula: neu romanis proposita ad copiam commeatu predamque tollendam. Haec si grauia aut acerba uideantur: multo illa grauius extimare liberos: coniuges in seruitutem abstrahi ipsos interfici que sit necesse accidere uictis. Omnium consensu ac sententia probata uno die amplius xx. urbes biturigum incenduntur. Hoc idem in reliquis ciuitatibus in omnibus partibus incendia conspiciuntur. Quae & si magno cum dolore omnes ferebant tamen hoc sibi solatii proponebant quod explorata uictoria celeriter amissa recuperaturos confidebant. Dicebatur de auarico in communi consilio incendi placeret an defendi. Procumbunt omnes galli ad pedes bituriges: ne pulcherrimam prope totius gallie urbem: que presidio & ornamento sit ciuitati suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defensuros dicunt quod prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata unum habeat & per angustum aditum: datur petentibus uenia: dissuadente primo uercingentorige post concedente & precibus ipsorum & misericordia uulgi. Defensores opido idonei deliguntur. Vercingentorix minoribus cesarem itineribus

SOLATII

subsequitur: & locum castris deligit paludibus siluisque
munitum ab auarico longe milia passuum xvi. Ibi per
certos exploratores in singula diei tempora: que ad auaricum
agerentur ignoscebat & quid fieri uellet impa-
bat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque
obseruabat: dispersosque cum se longius necessario proce-
derent adoriebatur: magnoque incommodo afficiebat:
& si quantum ratione prouideri poterat: ab nostris
occurreretur: ut incertis temporibus diuersisque itine-
ribus iretur: castris ad eam partem opidi positis: ces-
sar que intermissa a flumine & a paludibus aditu
ut supradiximus angustum habebat: aggerem appa-
rare: uineas agere: turres duas constituere coepit:
nam circūuallare natura loci prohibebat. De re fru-
mentaria boios atque heduos adhortari non destitit.
Quorum alteri: quod nullo studio agebant: non mul-
tum adiuuabant: alteri non magnis facultatibus
quod ciuitas erat exigua & infirma: celeriter quod ha-
buerunt consumpserunt. Summa difficultate rei
frumentarie affecto exercitu tenuitate bonorum: in-
diligentia heduorum incendiis edificiorum usque eo: ut
complures dies frumento caruerint: & pecore ex lon-
giquioribus uicis adacto extremam famem substē-
tarent. Nulla tamen uox est ab eis audita populi roma-
iestate & superioribus uictoriis indigna. Quin etiam
cesar cum in opere singulos appellaret: & si acerbius
inopiam ferrent: se dimissurum oppugnationem di-
ceret: uniuersi ab eo ne id faceret petebant: sic secū
plures annos illo imperante meruisse: ut nullam
ignominiam acciperent: nusquam incepta re descenderent.

Hoc se ignominie laturos loco: si inceptam oppugnationem reliquissent: prestare omnes perferre acerbitates: quod non ciuibus romanis qui genabi perfidia gallosum interessent parentarent. Hec eadem centurionibus tribunisque militum mandabant: ut per eos ad cesarem deferrentur. Cum iam muro turres appropinquasset: ex captiuis cesar cognouit: Vercingetorigem consupto pabulo castra mouisse propius auaricum: atque ipsum cum equitatu expeditisque qui inter equites preliari consuessent: insidiarum causa eo profectum: quod nostros postero die pabulatum uenturos arbitaretur. Quibus rebus cognitis media nocte silentio profectus ad hostium castra mane peruenit. Illi celeriter per exploratores: aduentu cesaris cognito: carros impedimentaque sua in arctiores siluas abdiderunt: copias omnes in loco edito atque aperto instruxerunt. Qua re nuntiata: cesar celeriter sarcinas conferri arma expediari iussit. Collis erat leniter accliuus: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat non latior pedibus quinqueginta. Hoc se colle interruptis pontibus galli fiducia loci continebant: gregatimque distributi in ciuitates omnia uada ac saltus eius paludis obtinebant. Sic animo parati ut si eam paludem romani perumpere conarentur: hesitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci uideret paratos prope equo Marte ad dimicandum existimaret: & qui iniquitatem conditionis perspiceret: inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantibus milites cesar quod conspectum suum hostes perferre possent: tantulo spatio interiecto: et

signum prelii exposcentes edocet quanto detrimento & quot uirorum fortium morte necesse sit constare uictoriam. Quos cum sic animo paratos uideret: ut nullum pro sua laude periculum recusarent: summe se iniquitatis dixit condemnari debere: nisi eorum uitam sua salute habebat cariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra: reliquaque que ad oppugnationem pertinebant opidi administrare instituit. Vercingetorix cum adisset: prodicionis insimulatur: quod castra propius romanos mouisset: quod sine omni equitatu discessisset: quod sine imperio tantas copias reliquisset: quod eius discessu romani tanta opportunitate & celeritate uenissent. Nonne hec omnia fortuitu aut sine consilio accidere potuisse? Regnum illum gallie malle cesaris concessu quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hec respondit: quod castra mouisset: factum inopia pabuli: et ipsis hortantibus quod propius romanos accessisset: persuasum loci opportunitate qui se ipsum munitione defenderet: equitum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse: & illis fuisse utile quo sint profecti: summam imperij sui se in consulto nulli discedentem tradidisse: ne in multitudinis studio ad dimicandum impelleretur. Cui rei propter animi molliem studere omnes uideret: quod diutius ferre laborem non possent. Romani si casu interuenerunt fortunę: si alicuius iudicio uocati: huic habendam gratiam: quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognosceret: & uirtutem despiciere potuerint: qui dimicare non ausi: turpiter se in castra receperunt: impiu

se ab cesare per prodicionem nullum desiderare: quod ha-
bere uictoria posse. Quae iam esset sibi atque omnibus
gallis explorata: quin etiam ipsis remitteret. Si sibi ma-
gis honores tribuere: quam abs se salutem accipere uideatur.
Hac ut intelligatis inquit a me sincere pronuntiari:
audite romanos milites: producitque seruos quos in pa-
bulatione paucis ante diebus exceperat & fame uin-
dique excruciauerat. Hi iam ante edocti quae interroga-
ti pronuntiarent se milites esse legionarios: dicunt
fame & inopia adductos clam ex castris exisse: siquid
frumenti aut pecoris in agris reperire possent: simili
omnem exercitum inopia premi: nec iam uires suffi-
cere cuiusque neque ferre operis laborem posse. Itaque sta-
tuisse imperatorem si nihil in oppugnatione opidi
profecissent triduo exercitum deducere. Hac inquit
a me uercingetorix beneficia habetis: quem proditio-
nis insimulatis: cuius opera sine uestro sanguine ta-
tum exercitum uictoria: fame consumptum uidetis:
quem turpiter se ex fuga recipientem: ne qua ciuitas
suis finibus recipiat a me prouisum est. Conclamat
omnis multitudo: & suo more armis concrepat: quod
facere in eo consuerat cuius orationem approbant. Su-
mum esse uercingetorigem ducem: nec de eius fide
dubitandum: nec maiore ratione bellum adminis-
trari posse. Statuunt ut ^{XII} M. hominum delecta ex
omnibus locis in opidum mittantur: nec solis bituri-
gibus communem salutem committendam censet:
quod penes eos si id opidum retinuissent: summam
uictoriae constare intelligebant: & singulari militum
nostrorum uirtuti concilia cuiusque modi gallo-
rum occur-

*Solertia gallo-
rum in
machinationibus bellicis.*

rebant: ut est summe genus solertie atq; ad omnia imi-
tanda & efficienda que a quocq; traduntur aptissimu.
nam & laqueis falces auerlebant: quas cum destinaue-
rant: tormentis introsum reducebant: & aggerem
cuniculis subtrahabant: eo scientius quod apud eos
magne sunt ferrarie atq; omne genus cuniculorum:
notum atq; usitatum est. Totum autem murum ex
omni parte turribus contabulauerant: atq; has coriis
intexerant. Tum crebris diuturnis nocturnisq; erup-
tionibus aut aggeri ignem inferebant: aut milites
occupatos in opere adoriebantur: & nostrarum turri-
um altitudinem quantum has quotidianus agger
expresserat commissis suarum turrium malis adseq-
bant. Muri autem omnes gallici hac fere forma
sunt. Trabes directe perpetue in longitudinem pari-
bus interuallis distantes inter se binos pedes in solo
collocantur: ere uinciuntur extrorsus: & multo agge-
re uestiuntur. Haec autem que diximus interualla
grandibus in fronte saxis exarciuntur. His collocatis
& coagmentatis alius insuper ordo addicitur: ut ide
illud interuallum seruetur neq; inter se contingant
trabes: sed paribus intermissis spatijs singule singulis
saxis interiectis arcte contineantur. Sic deinceps om-
ne opus contextitur: dum iuxta muri altitudo explea-
tur: hoc cum in speciem uarietatemq; opus deforme
non est alternis trabibus ac saxis que rectis lineis
suos ordines seruant: tum ad utilitatem & defensio-
nem urbium summam habet opportunitatem: quod
& ab incendio lapidis: & ab ariete materia defendit
que perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque

introrsus reuincta neq; perumpi neq; distrahi pot.
His tot rebus impedita oppugnatione. milites cu toto
tempore. frigore. & assiduis hmbribus turbarentur.
tamen continenti labore omnia hec superauerunt. &
diebus xxv. aggerem latum pedes ccc xxx. altu pe-
des lxxx. extruxerunt cum his murum hostium
pene contingeret. Cum cesar ad opus consuetudine
excubaret. militesq; hortaretur. ne quod omnino te-
pus ab opere intermitteretur. pauloante tertiam ui-
giliam est animaduersum fumare aggerem. quem
cuniculo hostes succenderant. eodemq; tempore to-
to muro clamore sublato. duabus portis ab utroque
latere turrium eruptio fiebat. Alij faces atq; arida
materiem de muro in aggerem eminus iaciebant
picem. reliqua; res quibus ignis excitari potest fu-
debant. ut quo primum curreretur. aut cui rei fer-
retur auxilium uix ratio miri posset. Tamen quod
instituto cesaris semper du; legiones pro castris ex-
cubabant. pluresq; partitis temporibus erant in ope-
re. celeriter factum est. ut alij eruptionibus resis-
terent. alij turres reducerent. aggeremq; interscin-
derent. Omnis uero ex castris multitudo ad resti-
guendum concurreret. Cum in omnibus locis co-
sumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur. sem-
perq; hostibus spes uictoris reintegraretur. eo ma-
gis quod deustos pluteos turrium uidebant. nec faci-
le adire apertos ad auxiliandum animaduertebat.
semperq; ipsi recentes defellis succederent. omneq;
gallie salutem in illo uestigio temporis positam ar-
bitrarentur. Accidit inspectantibus nobis quod

PLUTEOS.

Res memoratu digna.

dignum memoria uisum pretereundum non existima-
uimus. Quidam ante portam opidi gallus permansit
sebi ac picis traditas glebas in ignem eregionē turis
proiiciebat: scorpione a latere dextro traiectus exa-
nimatusque concidit. Huc ex proximis unus iacen-
tem transgressus eodem illo munereungebatur.
eadem ratione ictu scorpionis exanimato alteri
succellit tertius: & tertio quartus: nec prius ille
est a pugnatoribus uacuis relictus locus: quod restit-
to aggere: atque omni ea parte sumotis hostibus finis
est pugnandi factus. Omnia experti galli quod res
nulla successerat: postero die consilium ceperunt ex
opido profugere se hortante & iubente uercingeto-
rige. Id silentio noctis conati non magna iactura
suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque
longe ab opido castra uercingetorigis aberant: & pa-
lus que perpetua intercedebat romanos ad inse-
quendum tardabat. Iamque hoc facere noctu appa-
bant: cum matres familie repente in publicum pro-
currerunt flentes: que proiecte ad pedes suorum
omnibus precibus petierunt: ne se & communes
liberos hostibus ad supplicium dederent: quas ad ca-
piendam fugam nature & uirium infirmitas im-
pediret. Vbi eos in sententia perstare uiderunt: quod
plerumque in summo periculo timor misericordiam
non recipit: conclamare & significare de fuga
romani ceperunt. Quo timore perterriti galli
ne ab equitatu romanorum uie preoccuparentur:
consilio destiterunt. Postero die cesar promotus tu-
ri erectisque operibus que facere instituerat magno

Infirmitas.

cohorto hinc: non inutilem hanc ad capiendū consi-
 lum tempestatem arbitratus est: quod paulo incautis
 custodias in muro dispositas uidebat: suosq; langu-
 dius in opere uersari iussit: & quid fieri uellet ostēdit.
 Legiones intra uineas in occulto expeditas cohortatq;
 ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictoris
 perciperent: iis qui primi murum ascendisset pre-
 mia proposuit: militibusq; signum dedit. Illi subito
 ex omnibus partibus euolauerunt: murumq; cele-
 riter compleuerunt. Hostes re noua perterriti mu-
 ro turribusq; deiecti in foro ac locis patentioribus
 cuneatim constiterunt hoc animo ut si qua ex par-
 te obuiam contraueniretur: acie instructa depu-
 gnarent. Vbi neminem in equum locum sese dimit-
 tere: sed toto undiq; muro circumfundi uiderunt: ue-
 riti ne omnino spes fuge tolleretur abiectis armis:
 ultimas opidi partes continenti impetu petuerunt.
 Parsq; ibi cum angusto exitu portarum se ipsi premerē-
 tur a militibus. Pars iam egressa portis ab equiti-
 bus est interfecta. Nec fuit quisq; qui prede stude-
 ret sic & genabi cede & labore operis incitati non sta-
 te confectis non mulieribus non infantibus peper-
 cerunt. Deniq; ex omni numero qui fuit circiter
 milium xl. uix dcc. qui primo clamore audito se
 opido eiecerunt: incolumes ad uercingetorigē per-
 uenerunt. Quos ille iam multa nocte silentio ex
 fuga excepit: ueritus ne qua in castris & eorum
 concursu & misericordia uulgi seditio oriretur: ut
 procul in uia dispositis familiaribus suis principibusq;
 ciuitatum disseparandos deducendosq; ad suos curare.

CUNEATIM.

que cuique civitati pars castrorum ab initio obuenerat.
Postero die concilio conuocato: consolatus cohortatusque est
ne se admodum animo dimitterent: ne perturbarentur
incommodo non uirtute neque in acie uicisse romanos.
sed artificio quodam & scientia oppugnationis cuius rei
fuerint ipsi imperiti. Errare si qui in bello omnes secu-
dos rerum prouentus expectent sibi nunquam placuisse
se auaricum defendi: cuius rei testes ipsos haberet. Sed
factum imprudentia biturigum & nimia obsequentia
reliquorum: uti hoc incommodum acciperetur: id tam
se celeriter maioribus commodis sanaturum. Nam
que ab reliquis gallis ciuitates dissentirent: has sua
diligentia adiuncturum: atque unum concilium toti
gallie effecturum: cuius consensui ne orbis quidem
terrarum possit obsistere: idque se prope iam effec-
tum habere. Interea equum esse ab his communis
salutis causa impetrari: ut castra munire institue-
rent: quo facilius repentinos hostium impetus sub-
stinerent. Fuit hec oratio non ingrata gallis: et
maxime quod ipse animo non defecerat tanto ac-
cepto incommodo: neque in occultum abdiderat & con-
spectum multitudinis fugerat: plusque animo provide-
re & presenti re existimabatur: quod re integra primo
incedendum auaricum post deserendum censue-
rat. Itaque ut reliquorum imperatorum res aduersus
auctoritatem minuunt: sic huius ex contrario di-
gnitas incommodo accepto indies augebatur. Si-
mul in spem ueniebant eius affirmatione de re-
liquis adiungendis ciuitatibus: primumque eo tem-
pore galli castra munire instituerunt: & sic animo

prouentus.

Imprudencia.

Affirmationem.

consternati homines insueti laborum: ut omnia que
 imperarentur: sibi patienda existimarent. Nec mi-
 nus q̄ est pollicitus uercingetorix animo laborabat:
 ut reliquas ciuitates adiungeret: atq; eas bonis pol-
 litationibus alliciebat. Huic rei idoneos homines
 deligebat: quorum quisq; aut oratione subdola aut
 amicitia facillime posset. Qui auarico expugnato, re-
 fugerant: armandos uestiendosq; curat: simul ut di-
 minutę copie reintegrarentur. Imperat certum nu-
 merum militum ciuitatibus quem & quam ad di-
 em in castra adduci uelit: sagittariosq; omnes quos
 erat permagnus numerus in gallia conquiri: & ad
 se mitti iubet. His rebus celeriter id quod auarici de-
 perierat expletur. Interim teutomatus ollouiconis
 filius rex ninobrogū: cuius pater absenatu nostro a-
 micus erat: appellatus: cum magno equitum suorum
 numero: & quos ex aquitania conduxerat ad eum
 peruenit. Cęsar auarico complures dies commora-
 tus: summamq; ibi copia frumenti & reliqui com-
 meatus nactus: exercitum ex labore atq; inopia re-
 fecit. Iam prope hieme confecta: cum ipso añi tem-
 pore ad gerendum bellum uocaretur: & ad hostem
 proficisci constituisset: siue eum ex paludibus siluisq;
 elicere: siue obsidione premere posset: Legati ad eū
 principes heduorum ueniunt oratum: ut maxime
 necessario tempore ciuitati subueniat: summo esse
 in periculo rem quod cum singuli magistratus anti-
 quitus creari atq; regiam potestatem annum retine-
 re consuessent: duo magistratum gerant & se uteq;
 eorum legibus creatum esse dicat. Horum eē alter

conuinctolitanem florentem & illustrem adoleſcē-
tem: alterum cotum antiquiſſima familia natuz:
atq; ipſum hominem ſummę potentię & magne co-
gnationis: cuius frater ualetiacus proximo anno eū-
dem magistratum gesserit: ciuitatem eſſe omnem
in armis: diuiſum ſenatum: diuiſum populum:
ſuas cuiuſq; eorum clientelas. Quod ſi diutius ala-
tur controuerſia fore uti pars cum parte ciuita-
tis confligat: id ne accidat poſitum in eius dili-
gentia atq; auctoritate. Ceſar & ſi a bello atque
hoſte diſcedere detrimentoſum eſſe exiſtimabat: ta-
men non ignorans quanta ex diſſenſionibus incom-
moda oriri conſueſſent: ne tanta & tam coniuicta
populo ro. ciuitas quam ipſe ſemper aluiſſet: om-
nibuſq; rebus ornaiſſet: ad uim atq; arma diſcede-
ret: atq; ea pars que minus confideret: auxilia
a uercingetorige accerſeret: huic rei pre occurre-
dum exiſtimauit: & quod legibus heduorum iuſ qui
ſummum magistratum obtinerent: excedere ex fi-
nibus non licere: ne quid de iure aut de legibus eo-
rum diminuiſſe uideretur. Ipſe in heduos proficiſci
ſtatuit: ſenatumq; omnem & quos inter controuer-
ſia eſſet ad ſe etiam euocauit. Cum propę omnis
ciuitas eo conueniſſet: docenturq; paucis clam cō-
uocatis: alio loco: alio tempore atq; oportuerit fratrem
& fratrem renuntiatum. Cum leges duos ex una fa-
milia uiuo utroq; non ſolum magistratus creari ue-
tarent: ſed etiam in ſenatum eſſe prohiberent: co-
tum deponere imperium coegit. Conuictolitanē
qui per ſacerdotes more ciuitatis intermiſſis ma-

Detrimentoſum.

gistratibus esset creatus potestatem obtinere iussit. Hoc decreto interposito cohortatus heduos ut controuersiarum ac dissensionis obliuisceretur. Atque omnibus omis-
 sis iis rebus huic bello seruirent. Ea que meruissent premia abse deuicta gallia expectarent: equitatumque omnem & peditum milia decem sibi celeriter mitterent: que in presidiiis rei frumentarie causa dispo-
 ret exercitum in duas partes diuisit. Quattuor legiones in senones parasiosque labieno ducendas dedit: sed ipse in aruernos ad opidum gergoniam secundum flumen clauer duxit. Equitatus partem illi attribuit: partem sibi reliquit. Quare cognita uercingetorix omnibus interruptis eius fluminis partibus: ab altera fluminis parte iter facere cepit. Cum utque utringue exisset exercitus in conspectu: fereque e regione castris castra ponebant: dispositis exploratoribus: necubi effecto ponte romani copias traducerent. Erat in magnis cesaris difficultatibus res: ne maiorem estatis partem flumine impediretur: quod non fere ante autumnum clauer uado transiri solet. Itaque ne id accideret: siluestri loco situm e regione unum eorum pontium quos uercingetorix rescindendos curauerat: postero die cum duabus legionibus in occulto restituit: reliquas copias cum omnibus impedimentis: ut consueuerat misit demptis quibusdam cohortibus uti numerus legionum constare uideret.
 His que longissime possent egredi iussis: cum iam ex diei tempore coniecturam coeperat in castra prouentum iisdem sublicis quarum pars inferior integra remanebat: pontem reficere cepit: celeriter

Clauer flumen:

effecto opere: legionēsq; & loco castris idoneo delecto reliquas copias reuocauit. Vercingetorix re cognita ne contra suam uoluntatem dimicare cogeretur: magnis itineribus antecessit. Caesar ex loco coniunctis castris gergoniam peruenit: equestrisq; eo die prelio leui facto perspecto urbis situ: que posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat: de expugnatione nō prius agendum constituit: q̄ rem frumentariam expedisset. At uercingetorix castris prope opidum positus mediocribus circum se interuallis separati singularum ciuitatum copias collocauerat. Atq; omnibus eius iugi collibus occupatis qua despici poterat: horribilem speciem prebebat: principesq; earum ciuitatum quos sibi ad concilium capiendum delegerat: prima luce quotidie ad se uenire iubebat: seu quid communicandum seu quid administrandum uideretur: neq; ullum fere diē intermittebat: quin equestri prelio interiectis sagittarijs quid in quoq; esset animi ac uirtutis suorum perspiceret. Erat e regione opidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus: atq; ex omni parte circūcisus. Quem si tenerent nostri: & aque magna parte & pabulatione libera prohibitori hostes uidebantur. Sed is locus presidio ab iis non nimis firmo tenebatur: tamen silentio noctis cesar ex castris egressus prius q̄ subsidio ex opido ueniri posset: deiecto presidio potitus est loco. Duas ibi legiones collocauit: fossamq; duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit: ut tuto ab repentino hostium incurso etiam singuli commeare posset.

Dum hæc ad gergoniam geruntur conuictolitanis hedu-
 us cui magistratum adiudicatum a cesare demonstra-
 uimus: sollicitatus ab aruernis pecunia: cum quibus-
 dam adolescentibus colloquitur: quorum erat prin-
 ceps litauicus atq; eius fratres amplissima familia
 nati adolescentes: cum iis premium communicat:
 hortaturq; ut se liberos & imperio natos memine-
 rint: unam esse heduorum ciuitatem que certissima
 gallie uictoriam detineat: eius auctoritate reliquas
 contineri. Quia traducta locum consistendi roma-
 nis in gallia non fore: esse non nullo se cesaris be-
 neficio affectum: sic tamen ut iustissimam apud
 eum causam obtinuerit: sed plus communi liber-
 tati tribuere. Cur enim potius hedui de suo iur
 & de legibus ad cesarem disceptaturi: q̄ romani
 ad heduos ueniant: Celeriter adolescentibus
 & oratione magistratus & premio deductis
 cum se ut principes eius consilij fore profiteren-
 tur: ratio perficiendi querebatur: quod in ciui-
 tatem temere ad suscipiendum bellum addu-
 ci posse non confidebant. Placuit ut litauicus
 cum decem milibus que cesari ad bellum mit-
 terentur: preficerentur: atq; ea ducenda cura-
 ret: fratresq; eius ad cesarem precurrerent: reli-
 qua qua ratione agi placeat instituunt. Litau-
 cus accepto exercitu cum milia passuum circiter
 xxx. ab gergonia abesset: conuocatis subito mili-
 tibus lacrimans: quo proficiscimur inquit mili-
 tes. Omnis noster equitatus omnis nobilitas
 interijt. Principes ciuitatis eporedorix & uirido-

marus insimulati proditionis ab romanis in dicta cau-
sa interfecti sunt. Hec ab ipsis cognoscite qui ex ipsa cede
fugerunt. Nam ego fratribus atque omnibus meis propi-
quis interfectis dolore prohibeor que gesta sunt pronun-
tiare. Producuntur ii quos ille edocuerat que dici uel-
let: atque eadem que litauicus pronuntiauerat: mul-
titudini exponunt multos equites heduorum interfec-
tos quod colloquuti cum aruernis dicerentur. ipsos
se inter multitudinem militum occultasse: atque ex
media cede fugisse conclamant hedui: & litauicum
obsecrant ut sibi consulat. Quasi uero inquit con-
siliij sit res ac non necesse sit nobis in gergoniam con-
tendere: & cum aruernis nosmet coniungere. an
dubitamus quin nefario facinore admissio. roma-
ni iam ad nos interficiendos concurrant: proinde
si quid in nobis animi est persequamur eorum mo-
tem qui indignissime interierunt: atque hos latrones
interficiamus. Ostendit ciues romanos qui eius prae-
sidij fiducia una erant: magnum numerum frumen-
ti commeatumque diripit: ipsos crudeliter excruciatos
interficit: nuntios tota ciuitate heduorum dimittit:
eodem mendacio de cede equitum & principum promo-
uet. hortatur ut simili ratione atque ipse fecerit suas
iniurias persequantur. Eporedorix heduius summo loco
natus adolescens: & summe domi potentie & una ui-
ridomarus pari etate & gratia sed genere dispari que
cesar a diuiatico sibi traditum ex humili loco ad su-
mam dignitatem perduxerat & in equitum nume-
ro conuenerant nominatim ab eo euocati. lis erat
se de principatu contentio: & in illa magistratum

controuersia. Alter pro conuictolitane: alter pro cotto
 summis opibus pugnauerant. Ex iis eporedorix cogni-
 to litauici consilio: media fere nocte rem ad cesarem
 defert. Orat ne patiatur ciuitatem prauis adolescen-
 tum consilijs ab amicitia populi ro. deficere: quod futurum
 prouideat: ne se tot hominum milia cum hostibus con-
 iunxerint. Quorum salutem neque propinqui negligere
 neque ciuitas leui momento existimare posset. Magna
 affectus sollicitudine hoc nuntio cesar: quod semper
 heduorum ciuitati precipue indulserat: nulla inter-
 posita dubitatione legiones expeditas quattuor: equita-
 tumque omnem ex castris educit. Nec fuit spatium ta-
 li tempore ad contrahenda castra: quod res posita in
 celeritate uidebatur. Fabium legatum cum legioni-
 bus duabus castris presidio reliquit. Fratrem litauici
 cum comprehendi iussisse paulo ante reperit ad hos-
 tes fugisse adhortatus milites: ne necessario tempore
 itineris labore permoueantur: cupidissimis omnibus
 progressus milia passuum xxv. agmen heduorum
 conspiciatus immisso equitatu iter eorum moratur
 atque impedit: interdicitque omnibus ne quemquam inter-
 ficiant: eporedorigem & uiridomarum quos illi inter-
 fectos existimabant inter equites uersari suosque ap-
 pellare iubet. His cognitis & litauici fraude perspecta
 hedui manus tendere: deditioem significare: et
 proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Lita-
 uicus cum suis clientibus quibus more gallorum
 nefas est: etiam in extrema fortuna deserere patro-
 nos Gergoniam profugit. Cesar nuntijs ad ciuitatem
 heduorum missis: qui suo beneficio consuatos doce-

rent: quos iure belli interficere potuisset. Tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis castra ad gergonia mouit medio fere itinere equites a fabio missi: quanto res in periculo fuerit exponunt: summis copiis castra oppugnata demonstrant. Cum crebro integri defessis succederent: nostrorumque assiduo labore defatigaret: quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset iisdem in uallo permanendum multitudine sagittarum atque omnis generis telorum multos uulneratos. Ad hec sustinenda magno usui fuisse tormenta. Fabium discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras: pluteisque uallo abdere: & se in posterum diem similemque casum expectare. His rebus cognitis cesar summo studio militum ante ortum solis in castra peruenit. Dum hec ad gergoniam geruntur: hedui primis nutibus ab litauico acceptis nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt: impellit alios auaritia: alios iracundia & temeritas: que maxime illi hominum generi est innata: ut leuem auditionem habent pro re compta: bona ciuium romanorum diripiunt: cedes faciunt: in seruitutem abstrahunt: adiuuat rem proclinatam conuictolitanicus: plebemque ad furorem impellit: ut facinore admissa ad sanitatem reuertipudeat. Marcum aristum tribunum militum iter ad legionem faciendam: fide data exopido cauillano educunt idem facere cogunt eos qui negociandi causa ibi constiterant. Hos continuo in itinere adhortationibus impedimentis exuunt: repugnantes diem noctemque obsident. Multis utrinque interfectis: maiorem multitudinem armatorum concitant. Interim nuntio

allato omnes eorum milites in potestate cesaris teneri.
 Concurrunt ad Ariltium: nihil publico factum consilio
 demonstrant: questionem de bonis direptis decernunt.
 Litauici fratrumq; bona publicant: legatos ad cesare
 sui purgandi causa mittunt. Hec faciunt recuperā-
 dorum suorum causa: sed contaminati facinore: et
 capti compendio ex direptis bonis: quod ea res ad mul-
 tos pertinebat: timore pœne exterriti: consilia clam
 de bello inire incipiunt: ciuitates reliquas legatio-
 nibus sollicitant. Quæ tam si cesar intelligebat: tñ
 q̄mitissime potest: legatos appellat: nihil se propter
 inscientiam leuitatemq; uulgi grauius de ciuita-
 te iudicare: neq; de sua in heduos beniuolentia di-
 minuere: ipse maiorem gallie motum expectans:
 ne ab omnibus ciuitatibus circūfiteretur consilia
 inibat quæ admodum a gergonia discederet: ac rur-
 sus omnem exercitum contraheret: ne profectio
 nata a timore defectionis similis fuge uideretur:
 Hec cogitanti accidere uisa est facultas bene reigerende
 nam cum in minora castra opera perficiendi causa ue-
 nisset: animaduertit collem qui ab hostibus tenebatur
 nudatum hominibus: qui superioribus diebus uix præ
 multitudine cerni poterat: admiratus querit ex p̄
 fugis causam. Quorum magnus ad eum quotidie nu-
 merus confluebat. Constabat inter omnes quod iā
 ipse cesar per exploratores cognouerat dorsum esse
 eius iugi prope equum: sed hunc siluestrem & angus-
 tum qua esset aditus ad alteram partem opidi ue-
 hementer. Huic illos loco timere nec iam aliter sen-
 tire: uno colle ab romanis occupato si alterz amisisset:

quin penē circūuallati atq; omni exitu & pabulati-
one intercludi uiderentur. Adhunc muniendum
omnes a uercingetorige euocatos. Hac re cognita ce-
sar mittit complures equitum turmas. eadem me-
dia nocte imperat. ut paulo tumultuosius omnibus
locis uagarentur. Prima luce magnum numerū
impedimentorum ex castris detrahi milionesq; cū
callidibus equitum specie ac simulatione collibus cir-
cūuehi iubet. His paucos addit equites qui latius of-
tentationis causa uagarentur. Longo circuitu easdē
omnes iube petere regiones. Hec procul exopido ui-
debantur. ut erat a gergonia despectus in castra. neq;
tanto spatio certi quid esset explorari poterat. Legio-
nem unam eodem iugo mittit. & paulum progressā
inferiore constituit loco. siluisq; occultat. Augetur
gallususpicio. atq; omnes illo munitionu copie tradu-
cuntur. Vacua castra hostium cesar. conspicatus tec-
tis insignibus suorum occultatisq; signis militaribus
raros milites qui exopido animaduertentur. ex
maioribus castris in minora traducit. Legatisque
quos singulis legionibus prefecerat. quid fieri ue-
lit ostendit. Imprimis monet ut contineant mili-
tes. ne studio pugnandi aut spe prede longius pro-
grediantur. Quid iniquitas loci habeat incomodi
proponit. Hoc una celeritate posse mutari optionis
esse rem non prelij. His rebus expositis. signū dat
& a dextra parte. Alio ascensu edem tempore ad
heduos mittit. Opidi murus ab planicie atque
initio ascensus recta regione si nullus confractus
intercederet. mille. cc. passus aberat. quicquid huic

circuitus ad moliendum cliuium accesserat id spa-
 tium itineris augebat: & a medio fere colle in longi-
 tudine ut natura montis ferebat ex grandibus saxis
 sex pedum murum qui nostrum impetum tardaret
 produxerant galli: atq; inferiore omni spatio uacuo
 relicto superiorem partem collis usq; ad murum opi-
 di densissimis castris compleuerant. Milites dato
 signo celeriter admunitionem perueniunt: eamq;
 transgressi trinis castris potiuntur: ac tanta fuit in
 castris capiendis celeritas: ut vacomatus rex tu-
 riobrogum subito in tabernaculo oppressus ut meridi-
 e conqueuerat: superiore corporis parte nudata:
 uulnerato equo uix se ex manibus predantium mi-
 litum eriperet. Consecutus id quod animo proposu-
 erat cesar receptui cani iussit: legioniq; decime: qua
 cum erat contionatus signa constituit. Ac reliquarum
 legionum milites non exaudito sono tube: quod
 satis magna uallis intercedebat: tamen a tribu-
 nis militum: legatisq; ut erat a cesare precep-
 tum retinebantur. Sed elati spe celeris uictorie &
 hostium fuga: & superiorum temporum secundis
 preliis: nil adeo sibi arduum esse existimauerunt:
 quod non uirtute consequi possent: neq; finem
 prius sequendi fecerunt: q; muro opidi portisq; ap-
 propinquarent. Tum uero ex omnibus urbis par-
 tibus orto clamore: qui longius aberant: repetio
 tumultu perterriti: cum hostem itra portas esse
 existimarent: sese ex opido eiecerunt. Matres
 familie de muro uestem argentumq; iactabant:
 & pectore nudo prominentes passis manibus

ostentabantur romanos ut sibi parcerent: neu sic
auarici fecissent: ne a mulieribus quidem atq; infan-
tibus abstinerent: nonnullę de muris per mās
demisse sese militibus tradebant. Rabius centurio
legionis viii. quem inter suos eo die dixisse cōsta-
bat: excitari se auarici censibus premijsq; neq; co-
missurum ut prius quisq; murum ascenderet: tres
suos nactus manipulares: atq; ab iis subleuatus
mulum ascendit. Hos ipse rursus singulos exceptas
inmulum extulit. Interim ii qui qui ad alteram
partem opidi ut supra demonstrauius, munitiois
causa conueniant: primo exaudito clamore: in-
de etiam crebris nuntijs incitati opidum a roma-
nis teneri: premissis equitibus magno concursu
eo contenderunt: eorum ut quisq; primus uene-
rat sub muro consistebat: suorumq; pugnantium
numerum augebat. Quorum cum magna multi-
tudo conuenisset: matres familie: que paulo ante
romanis manus tendebant de muro suos obtesta-
ri & more gallico passum capillum ostentare: libe-
rosq; in conspectum proferre coeperunt. Erat roma-
nis nec loco nec numero equa contentio simul &
cursu & spatio pugne defatigati: non facile recētes
atq; integros sustinebant. Cesar cum iniquo loco
pugnari hostiumq; augeri copias uideret: premetu-
ens suis: ad Titum sextum legatum quem minori-
bus castris presidio reliquerat, misit: ut cohortes ex
castris celeriter educere: & sub infimo colle a dex-
tro latere hostium constituere: ut si nostros loco de-
pulsos uidisset: quo minus libere hostes insequere-

tur terreret. Ipse paulum ex loco cum legione progres-
 sus ubi constituerat: euentum pugne expectabat:
 cum acerrime cominus pugnaretur: hostes loco & nūo
 nostri uirtute confiderent: subito sunt hedui uisi a la-
 tere nostris aperto. Quo cesar a dextera parte alio ascē-
 su manus distinende causa miserat: ii similitudine
 armorum uehementer nostros perterruerunt ac ta-
 men si dextris humeris exertis animaduertebantur:
 quod insigne peccatum esse consueuerat: tamen id ipuz
 sui fallendi causa milites ab hostibus factum existima-
 bant. Eodem tempore Lucius fabius centurio qui que-
 una murum ascenderant circūuenti atq; interfecti
 muro precipitabantur. Marcus petronius eiusdem
 legionis centurio cum portas excidere conatus est: a
 multitudine oppressus ac sui desperans: multis iam
 uulneribus acceptis manipularibus suis qui illum
 secuti erant. Quoniam inquit me una uobiscum
 seruare non possum: uestre quidem uite prospiciam:
 quos cupiditate glorie adductus in periculum dedu-
 xi: uos data facultate uobis consulite: simul in me-
 dios hostes irrupit. Duobus quoq; interfectis: Reliqs
 a porta paulum submouit: conantibus auxilia-
 ri suis frustra inquit mee uite subuenire conami-
 ni quem iam sanguis uiresq; deserunt. proinde hic
 abite dum est facultas: uosq; ad legionem recipite.
 Ita pugnans post paululum concidit ac suis saluti fuit.
 Nostri cum undiq; premerentur xlvi. centurionibus
 amissis deiecti sunt loco. Sed intollerantius gallos
 insequentes legio decima tardauit: que pro subsidio
 paulo equiore loco constiterat. Hanc rursus xiii. legi-

Fortitudo marci petron

onis cohortes exceperunt. Quae ex castris minoribus
eductae cum Tito sextio legato ceperant locum superio-
rem. Legiones ubi primum planitiem attigerunt: ius-
tis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix abra-
dicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die mi-
lites sunt paulum minus septingenti desiderati. Poste-
ro die caesar contione aduocata: temeritatem cupidita-
temque militum reprehendit: quod sibi ipsi iudicauis-
sent quo procedendum aut quid agendum uideret-
ur: neque signo recipiendi dato constitissent: neque a tri-
bunis militum legatisque retineri potuissent exposuit
quid iniquitas loci posset: quid ipse aduaticum sense-
rit: cum sine duce & sine equitatu deprehensis hostibus
exploratam uictoriam dimisisset: ne paruum modo de-
trimentum in contentione propter iniquitatem loci
accideret. Quantopere eorum animi magnitudines
admiraretur: quod non castrorum munitiones: non
altitudo montis: non murus opidi tardare potuisset:
tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere: quod
plus se quam imperatorem de uictoria atque exitu rerum
sentire existimarent: nec minus se ab iis milite mo-
destiam & continentiam: quam uirtutem atque animi ma-
gnitudinem desiderare. Hac habita contione: & ad ex-
tremum oratione confirmatis militibus ne ob hanc ca-
usam animo permouerentur: ne quod iniquitas lo-
ci attulisset: id uirtuti hostium tribuerent: eadem de
profectione cogitans quae ante senserat: legiones ex cas-
tris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Cum uer-
cingetorix nihilominus in equum locum descendere:
leui facto equestri prelio atque secundo in castra exercitum

reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset: satis ad galli-
 cam ostentationem muniendam: militumq; animos
 confirmandos factum existimans in heduos mouit
 castra ne tum quidem insecutis hostibus: tertio die ad
 flumen elaber pontes reficit: eorq; exercitum traducit.
 Ibi a uiridomaro atq; eporedorige heduis appellatus di-
 dicit cum omni equitatu litauicum ad sollicitandos
 heduos profectum: opus esse ipsos antecedere ad con-
 firmandam ciuitatem & si multis iam rebus perfidi-
 dia heduorum perspectam habebat: atq; horum disce-
 su ad maturari defectionem ciuitatis existimabat: ta-
 men eos retinendos non constituit: ne aut ferre iniu-
 riam uideretur: aut dare timoris aliquam suspicio-
 nem. Discedentibus his: breuiter sua in heduos me-
 rita exposuit: quos & q̄ humiles accepisse: & compul-
 sos in opida multatos agris omnibus ereptis copiis
 imposto stipendio obsidibus summa cum contume-
 lia extortis: & quam infortunam quamq; in am-
 plitudinem deduxisset: ut non solum in pristinum
 statum redissent: sed omnium temporum dignitatē
 & gratiam antecessisse uiderentur. His datis man-
 datis eos ad se dimisit. Nouiodunum erat opidum
 heduorum ad ripas ligeris opportuno loco positum.
 Huc cesar omnes obsides gallie: frumentum: pecuniā
 publicam: suorum atq; exercitus impedimentorū
 magnam partem contulerat. Huc magnum nu-
 merum equorum huius belli causa in italia atque
 hispania coemptum miserat. Eo cum eporedorix
 uiridomarusq; uenissent: & de statu ciuitatis cogno-
 uissent: Litauicum libratte ab heduis acceptum q̄t

est opidum apud eos maxime auctoritatis conuictolitanem bibratti magistratum magnamque partem ad eum senatus conuenisse: legatos ad uercingetorigem de pace & amicitia consilianda publice missos non pretermittendum tantum commodum existimauerunt. Itaque interfectis nouioduni custodibus: quique eo negociandi causa conuenerant: pecuniam atque equos inter se partiti sunt: obsides ciuitatum bibratte ad magistratum deducendos curauerunt: opidum quod a se teneri non posse iudicabant: ne cui esset ususui romanis incenderunt. Frumenti quod subito potuerunt: nauibus aduexerunt: reliquum flumine atque incendio corruerunt. Ipsi ex finitimis regionibus copias cogere: presidia custodiaeque ad ripas ligeris disponere: equitatumque omnibus locis iniiciendi timoris causa ostentare coeperunt. Si ab re frumentaria romanos excludere: aut adductos inopia ex prouincia expellere possent. Quam ad spem multum eos adiuuabat: quod liger ex niuibz creuerat: ut omnino uado non posse transiri uideretur. Quibus rebus cognitis cesar maturandum sibi censuit: si esset imperficiendis pontibus periclitandum: priusque essent maiores eo coactae copiae dimicaret. Nam ut commutato consilio iter in prouinciam conuerteret: id ne metu quidem necessario faciendum existimabat: cum infamia atque indignitas rei: & oppositus mos ceuennae uiarumque difficultas impediabat: tum maxime quod adiuncto labieno: atque iis legionibus quas una miserat uehementer timebat. Itaque admodum magnis diurnis

nocturnisq; itineribus confectis contra omnium opinio-
nem ad ligerim uenit. Vadq; per equites inuento pro rei
necessitate opportuno: ut brachia modo atq; humeri ad
substinenda arma liberi ab aqua esse possent: disposito
equitatu qui uim fluminis restringeret: atq; hostibus
primo aspectu perturbatis: incolumem exercitum
traducit: fumentumq; in agris & pecoris copia na-
tus: repleto rebus his exercitu iter in senones facere
instituit. Dum hec apud cesarem geruntur. Labie-
nus eo supplemento quod nuper exitatalia uenerat
relicto agendi cui esset impedimentis presidio: cum
quattuor legionibus luteciam profiscitur. Id est
opidum parisiory: quod positum est in insula flumi-
nis sequane: cuius aduentu ab hostibus cognito: ma-
gne ex finitimis ciuitatibus copie conuenerunt.
Summa imperii traditur camulogeno aulercu: qui
prope confectus etate: tamen propter singularem
scientiam rei militaris ad eum est honorem euo-
catus. Is cum animaduertisset perpetuam esse pa-
ludem que influeret in sequanam: atq; omnem
illum locum magnopere impediret: hic consedit nos-
trosq; transitu prohibere instituit. Labienus primo
uineas agere: cratibus atq; aggere paludem exple-
re: atq; iter munire conabatur. Postq; id difficilius
fieri animaduertit: silentio e castris tertia uigi-
lia egressus: eodem quo uenerat itinere melledu-
num peruenit. Id est opidum senonum in insula
sequane positum: ut paulo ante de lutecia dixim;
deprehensis nauibus circiter quinquaginta cele-
riterq; coniunctis: atq; eo militibus iniectis & rei

nouitate perterritis opidanis: quorum magna pars erat
ad bellum euocati sine contentione opido potitur: refectoque
ponte quem superioribus diebus hostes rescinderat: exer-
citus traducit. & secundo flumine ad lutetiam iter
facere corripit. Hostes re cognita ab iis qui camulogeno
fugerant lutetiam incendi potestque eius opidi rescindi iu-
bent. Ipsi prospecta palude ad ripas sequane ex regio-
ne lutetiae contra labieni castra confidunt. iam caesar
a gergonia discessisse audiebatur. iam de heduorum
defectione & secundo galliae motu rumores affere-
bantur: gallique in colloquijs interclusum itinere: &
Ligeri caesarem inopia frumenti coactum in prouin-
ciam contendisse confirmabant. Bellouagi autem de-
fectione heduorum cognita quia ante erant per se in-
fideles manus cogere atque aperte bellum parare ce-
perunt. Cum labienus tanta rerum commutatio-
ne longe aliud sibi capiendum consilium atque antea
senferat intelligebat: neque iam ut aliquid acquireret:
prelioque hostes lacefleret: sed ut incolumem exercitum
Agemnicum reducere cogitabat. Namque altera ex parte
bellouagi quae ciuitas in gallia maximam habet opi-
nionem uirtutis instabat. Alteram camulogenus
parato atque instructo exercitu tenebat: cum legio-
nes a presidio atque impedimentis interclusas ma-
ximum flumen distinebat. Tantis subito difficulta-
tibus obiectis ab animi uirtute auxilium petendum
uidebat. Sub uesperum concilio conuocato cohorta-
tus ut ea quae imperasset diligenter industriisque admi-
nistrarent. Naues quas a medadone deduxerat sin-
gulas equitibus romanis attribuit. Et prima uigilia

confecta .iiii. milia passuum secundo flumine silentio
 progredi ubiq; se expectari iubet. Quinq; cohortes quas mi-
 nime firmas ad dimicandum esse existimabat castris
 presidio reliquit. Quinq; eiusdem legionis reliquas de
 media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flu-
 mine magno tumultu proficisci imperat. congrit
 etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas
 in eandem partem mittit. Ipse post paulo silentio egres-
 sus cum tribus legionibus eundem locum petit quo na-
 ues appelli iusserat. Eo cum esset uentum: explorato-
 res hostium omni fluminis parte erat dispositi in-
 opinantes quod magna subito cohorta tempestas
 ab nostris opprimuntur exercitus equitatusq; equi-
 tibus ro. administrantibus: quos ei negotio prefe-
 cerat celeriter transmittitur. Vno fere tempore sub
 lucem hostibus nuntiatus in castris romanorum pre-
 ter consuetudinem tumultuarium & magnum ire
 agmen aduerso flumine: sonitumq; remorum in
 eandem partem exaudiri & paulo infra milites
 nauibus transportari. Quibus rebus auditis quod
 existimabant tribus locis transire legiones atque
 omnes perturbatos defectione heduorum fugam pa-
 rare: suas quoq; copias in tres partes distribuunt.
 Nam presidio regione castrorum relicto & parua ma-
 nu elesedum uersus missa que tantum progredia-
 tur: quantum naues processissent reliquas copias
 contra labienum duxerunt. Prima luce & nostri
 omnes erant transportati: & hostium acies cerne-
 bantur. Labienus milites cohortatus: ut sue pristi-
 ne uirtutis & secundissimorum preliorum retinere

memoriam atq; ipsum cesarem cuius ductu sepe nūo
hostes superassent: presentem adesse existimarent:
dat signum prelii. Primo concursu a dextro cornu ubi
septima legio constiterat: hostes pelluntur: atq; in fugam
coniiciuntur. Ab sinistro quem locum quintadecima
tenebat legio: cum primi ordines hostium transfixi
telis concidisset: tamen acerrime reliqui resistebat:
nec dabat suspicionem fugę quisq;. Ipse dux hostium
Camulogenus suis aderat: atq; eos cohortabatur in cer-
to nunc etiam exitu uictorię: cum a septima legione
tribunis essent nuntiata que in sinistro cornu ge-
rerentur: post tergum hostium legionem ostenderunt:
signaq; intulerunt: ne eo quidem tempore quisq; loco
cessit: sed circūuenti omnes interfectiq; sunt. Ean-
dem fortunam tulit camulogenus. At ii qui prae-
sidio contra Labienum erant relictī: cum prelium
commissum audissent subsidio suis ierunt: collegę
coeperunt: neq; nostrorum militum uictoriumque
impetum sustinere potuerunt. Sic cum suis fugie-
tibus permixti: quos non silue montesq; texerunt
ab equitatu sunt interfecti. Hoc negocio confecto
Labienus reuertitur Agedincum: ubi impedimēta
totius exercitus relicta erant: inde cum omnibus
copijs ad cesarem peruenit. Defectione heduorum
cognita bellum augetur: legiones in omnes partes
circūmittuntur: quantum gratia: auctoritate pe-
cunia ualent ad sollicitandas ciuitates mittunt:
nacti obsides quos cesar apud eos deposuerat ho-
rum supplicio dubitantes territant. Petunt a uer-
cingetorige hedui ut ad se ueniant: rationesque

belli gerendi communicet. Re imperata contendunt ut
 ipsis summa imperii tradatur & rem in controuersia de-
 duci. Totius gallie concilium bibratte indicitur. Eodem
 conueniunt undiq; frequentes multitudines suffragis
 res permittitur. Ad unum omnes uercingetorigem
 probant imperatorem. Ab hoc concilio remi ligones
 treueri aufugerunt: illi quod amicitiam romanorum
 sequebantur. Treueri quod aberant longius & a germa-
 nis premebantur. Que fuit causa quare toto abes-
 sent bello & neutris auxilium mitterent. Magno do-
 lore hedui fuerunt: sed deiecto principatu queruntur
 fortunę commutationem & cesaris indulgentiam
 in se requirunt: neq; tamen suscepto bello suum con-
 silium ab reliquis separare audent. Inuiti summae
 spei adolescentes eporedorix & uiridomarus uercin-
 getorigi parent. Ipse imperat reliquis ciuitatibus ob-
 sides deniq; ei rei constituit diem. huc omnes equi-
 tes xv. numero celeriter conuenire iubet. pedita-
 tu quem ante habuerat se fore contentum dicit:
 neq; fortunam temptaturum aut in acie dimicatu-
 rum. Sed quoniam abundet equitatu: perfacile ee
 factu frumentationibus pabulationibus romanos
 prohibere equo modo animo sua ipsi frumenta cor-
 rumpant. edificiaq; incendant: qua rei familia-
 ris iactura perpetuum imperium libertatemq; con-
 sequi uideantur. His constitutis rebus heduis sugu-
 sianisq; qui sunt finitimi eius prouincie decem milia
 peditum imperat. huc addit equites octingentos.
 iis preficit fratrem eporedorigis. bellumq; inferri
 allobrogibus iubet. Altera ex parte gaballos proxi-

Indulgentia.

mosq; pagos aruernorum in heluetios. item in rutenos cadurcosq; affines uolgarum aremicorumq; depulandos mittit. nihilominus clandestinis nuntijs legationibusq; allobroges sollicitat. quorum mentes nondum a superiore bello resedisse sperabat. Horum principibus pecunias. ciuitati autem imperium totius prouincie pollicetur. Ad hos omnes casus prouisa erant presidia cohortium duarum & uiginti. que ex ipsa prouincia a Lucio cesare legato ad omnes partes opponebantur. Heluetij sua sponte cum finitimis prelio congressi pelluntur. Et caio ualerio domotauro cabunci filio principe ciuitatis compluribus aliis interfectis. intra opida ac muros compelluntur. Allobroges crebris ad rhodanum dispositis presidis magna cum cura & diligentia suos fines tuentur. Cesar quod hostes equitatu superiores esse intelligebat. & interclusis omnibus itineribus. nulla re ex prouincia atq; italia subleuari poterat. transrhenum in germaniam mittit ad eas ciuitates quas superioribus annis pacauerat. equitesq; ab iis accersit. & leuis armature pedites qui inter eos preliari consueuerant. Eorum aduentu quod minus idoneis equis utebantur. a tribunis militum reliquisq; equitibus romanis atq; euocatis equos sumit. germanisq; distribuit. Interea dum hec geruntur. hostium copie ex aruenis. equitesq; qui toti gallie erant imperati conueniunt. magno horum coacto numero. Cum cesar insequanos per extremos lingonum fines iter faceret. quo facilius subsidium prouincie ferri posse.

aruenis

circiter milia passuum decem ab romanis trinis castris
 uercingetorix consedit. Conuocatisq; ad concilium pre-
 fectis equitum uenisse tempus uictorie demonstrat.
 fugere in prouinciam romanos galliaq; excedere id
 sibi ad presentem obtinendam libertatem satis esse
 ad reliqui temporis pacem atq; ocium parum profici.
 Maioribus enim coactis copiis reuersuros neq; finē bellā-
 di facturos proinde agmine impeditos adorirentur.
 si peditibus suis auxilium ferant atq; in eo morentur.
 iter facere non posse si id quod magis futurum confi-
 dat relictis impedimentis sue saluti consulant. & u-
 su rerum necessariarum & dignitate spoliatum iri. Na
 de equitibus hostium quin nemo eorum progredi mo-
 do extra agmen audeat. & ipsos quidem non debe-
 re dubitare id quo maiore faciant animo copias
 se omnes pro castris habiturum & terrori hostibus
 futurum. Conclamant equites sanctissimo iureiura-
 do confirmari oportere nec tecto recipiatur. ne ad li-
 beros ne ad parentes ad uxorem aditum habeat q
 non bis per agmen hostium perequitasset. Proba-
 ta re. atq; omnibus iureiurando adactis. Postero
 die in tres partes distributo equitatu due se acies
 a duobus lateribus ostendunt. Vna primo agmine
 iter impedire cepit. Quia re nuntiata cesar suum
 quoq; equitatum tripartito diuisum contra hostē
 ire iubet. pugnatus una omnibus in partibus
 constitit agmen. impedimenta inter legiones
 recipiuntur si qua in parte nostri laborare aut
 grauius premi uidebantur. Eo signa inferri ce-
 sar. aciemq; constitui iubebat. Que res & hostes ad

supra castris uercingetorix
 prelium inter cesarem
 uercingetorigem.

insequendum tardabat. & nostros spe auxilii confirma-
 bat. Tantem germani a nostro dextro latere summū
 iugum nacti hostes loco depellunt fugientes usq; ad
 flumen ubi uercingetorix cum pedestribus copijs con-
 sederat persequuntur compluresq; interficiunt. Qua-
 re animaduersa reliqui ne circuirentur ueriti se fugge-
 mandant omnibus locis fit cedes. Tres nobilissimi he-
 dui capti ad cesarem perducuntur. Cottus prefectus
 equitum qui controuersiam cum conuictolitane pro-
 ximis comitiis habuerat. & cauarillus qui post defec-
 tionem lauiti pedestribus copijs prefuerat & epored-
 rix quo duce ante aduentum cesaris hedui cum sequa-
 nis bello contenderant. Fugato omni equitatu uer-
 cingetorix copias ut pro castris collocauerat redu-
 xit. protinus alexiam quod est opidum mandubi-
 orum iter facere cepit. celeriterq; impedimēta ex
 castris educi & se subsequi iussit. Cesar impedimē-
 tis in proximum collem deductis. duabus legioni-
 bus presidio relictis. secutus quantum diei tempus
 est passum. circiter tribus milibus hostium ex no-
 uissimo agmine interfectis. altero die ad alexiam
 castra fecit. perspecto urbis situ perterritisq; hostibus
 quod equitatus quo maxima parte exercitus confi-
 debat. erant depulsi adhortatus ad laborem mili-
 tes alexiam circūuallare instituit. Ipsum erat opi-
 dum alexia in colle summo admodum edito loco.
 ut nisi obsidione expugnari non posse uideret-
 ur. Cuius collis radices duo duabus ex partibus
 flumina subleuebant. Ante id opidum planities
 circiter m. p. iii. in longitudinem patebat. Re-

*lota Alexie nobilem oppu-
 gnationem*

liquis ex omnibus partibus colles mediocri interiecto
 spatio pari altitudinis fastigio opidum cingebant.
 submuroq; pars collis ad orientem solem spectabat.
 Hunc locum copie gallorum compleuerant: fossamq;
 & materiam sex in altitudine pedum perduxerāt.
 eiusq; munitionis que ab romanis instituebatur cir-
 cuitus xi. passuum tenebat: castra opportunis locis
 erant posita: ibiq; castella xxvii. facta quibus in cas-
 tellis interdum stationes ponebantur ne qua subito
 eruptio fieret. Hec eadem noctu excubitoribus ac
 firmis presidis tenebantur. Opere instituto: fit e-
 questre prelium in ea planitie: quam intermissa
 collibus tria milia passuum in longitudinem pa-
 tere supra demonstrauimus. Summa ui ab utrisque
 contenditur. Laborantibus nostris cesar germanos
 submittit. legionesq; pro castris constituit ne qua
 subito irruptio ab hostium peditatu fiat presidio le-
 gionum addito. Nostris animus augetur: hostes in
 fugam coniecti se ipsos multitudine impediunt: atq;
 angustioribus portis relictis coaceruantur. Tum
 germani acrius usq; ad munitiones sequuntur. Fit
 magna cedes. Nonnulli relictis equis fossam tran-
 sire & materiam transcendere conantur. Paulum
 legiones cesar quas pro uallo constituerat promoue-
 ri iubet non minus qui intra munitiones erant per-
 turbantur. Galli ueniri ad se confestim existiman-
 tes ad arma conclamant. Nonnulli perterriti in
 opidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas
 claudi: ne castra nudentur: multis interfectis:
 compluribus equis captis germani sese recipiunt.

Excubitores.

Equestre prelium.

GERMANI.

Vercingetorix priusq̄ munitiones ab romanis perficiantur consilium capit. omnem equitatum ab se noctu dimittere. discedentibus mandat. ut suam quisq̄ civitatem adeat. omnesq̄ qui per statem arma ferre possent. ad bellum cogant. Sua in illos merita proponit. obtestaturq̄ ut sue salutis rationem habeant. ne se optime de communi libertate meritum hostibus in cruciatum dedant. Quod si indulgentiores fuerint milia hominu delecta Lxxx. una secum interitura demostat. Statione in ita exigit dierum xxv. frumentum. & paulo longius etiam tolerari posse parcendo. His datis mandatis qua opus erat intermissu. secunda uigilia silentio equitatum emittit. frumentum omne ad se referri iubet. capitis poenam iis qui non paruerint constituit. Pecus cuius magna erat copia ab manduuijs compulsa uiritim distribuit. Frumentum parce & paulatim metiri instituit. copias omnes quas pro opido collocauerat in opidum recepit. His rationibus auxilia gallie expectare & bellum parat administrare. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captiuis cesar hec gna munitionis instituit. Fossam pedum xx. directis lateribus duxit. ut eius fosse solum tantum dempa teret. quantum sume fosse labra distarent. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes quadringentos reduxit. Id hoc consilio qm tantum esset necessario spatio complexus. nec facile totum corpus romane militie cingeretur. ne de improviso ac noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret. aut interdium tela in nostros operi destinatos

coniicere possent. Hoc intermisso spatio duas fossas quindecim pedes laticas eadem altitudine perduxit. Quarum interiorem campestribus ac dimissis locis aq̄ ex flumine deriuata compleuit. Post eas aggerem ac uallum xii. pedum extruxit. Huic loricas pinnasq̄ adiecit grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorū atq̄ aggeres qui ascensum hostium tardarent. & turre toto opere circūdedit. quę pedes octoginta inter se distarent. Erat eo tempore & materiari & frumentari & tātas munitiones fieri necesse. diminutis nostris copiisq̄ longius ab castris progrediebantur. Ac non nunq̄ opera nostra galli temptare. atq̄ eruptionem ex opido pluribus portis summa ui facere conabantur. Quare rursus ad hęc opera addendum cesar putauit. quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum haud admodum firmis. ramis abscisis. atq̄ horum delibratis ac preacutis cacuminibus perpetue fosse quinos pedes alte ducebantur. Huc illi stipites demissi & ab infimo reuincti ne reuelli possent ab ramis eminebant quini ordines coniuncti inter se atq̄ implicati. Quo qui intrauerant. se ipsi acutissimis uallis induebant. Hos cippos appellant. quibus obliquis ordinibus in cacumine dispositis scrobes tres in altitudine pedes fodiebantur. Paulatim angustiore ad infimum fastigio. huc teretes stipites feminis crassitudine ab summo preacuti. & preusti demittebantur. Ita nō amplius digitis quattuor ex terra emerent. simul confirmandi & stabiliendi causa ab infimo solo pedes terra exculpabantur. Reliqua pars scrobris ad occultandas insidias uiminibus ac uinclis impediēbat. Huius

MATERIARI.

CIPPOS.

FEMINIS.

STABILIEDI.

generis octeni ordines iuncti trinos inter se pedes distabant
 id ex similitudine floris liliū appellabant. Ante hęc ta-
 les pedem longe ferreis hamis infixę totę in terram in-
 fodiebantur. mediocribusq; intermissis spatijs omnibus
 locis differebantur quos stimulos nominabant. His re-
 bus perfectis regiones secutus q̄ potuit equissimas prolo-
 ci natura xiiii. milia passuum complexus pari eiusdeꝝ
 generis munitione diuersas ab iis contra exteriorē
 hostem perfecit. ut ne magna quidem multitudine
 si ita acciderit p̄ eius discessum munitionum presi-
 dia circumfundi possent. aut cum periculo ex castris
 egredi cogantur. Dierum triginta pabulum frumen-
 tumq; habere omnes conuectum iubeat. Dum hęc apud
 alexiam geruntur. galli concilio principum indicto.
 non omnes hos qui arma ferre possent. ut censuit
 uercingetorix conuocandos statuunt. sed certum nu-
 merum cuiq; ex ciuitate imperandum ne tanta multi-
 tudine confusa nec moderari. nec discernere suos. nec fru-
 mentationem habere possent. Imperant heduis atque
 eorum clientibus segusianis. ambluaretis. aulearcis. brā-
 nouicibus. bleouijsq; milia xxxv. parem numerū ar-
 uernis. adiunctis heluetijs. cadurcis. balbalis. uellaniis
 qui sub imperio aruernorum esse consueverunt. Sequa-
 nis. senonibus. biturigibus. santonis. Rutenis. carnu-
 tibus duadena milia Bellouacis. x. totidem Lemouicibus.
 Octona pictonibus & turonis & parisiis & heluetijs bis-
 sena milia Senonibus. ambranis. medionatricis. pe-
 trocoriis. neruiis. morinis. Niriobrogibus quinamilia.
 Adulercis. cenomannis totidem. atrebatibus quat-
 tuor. Bellorassis. Luxoniis duo. Eburonibus trina.

Ternauraucis & boiis xxx. Vniuersis ciuitatibus que ocea-
 num attingunt: queq; eorum consuetudine armorice
 appellantur quo sunt innumero coriosolites: rodenes:
 ambibarii: cadetes: offismi: lemonites: vnelli. ex his bel-
 louaci suum numerum con. compleuerunt: quod de suo
 nomine atq; arbitrio cum romanis bellum gesturos cre-
 debant nec cuiusq; imperio obtemperaturos. Rogati ta-
 men ab comio pro eius hospitio uigintiduo milia mi-
 serunt. Huius opera comii ut antea demonstrauius
 fideli atq; utili superioribus annis erat usus in brita-
 nia cesar. Quibus ille pro meritis ciuitatem eius
 immunem esse iusserat: iura legesq; reddiderat: que ipsis
 que morinis attribuerat. Tamen tanta uniuerse gallie
 consensio fuit libertatis uindicande: & pristine laudis
 belli recuperande: ut neq; beneficijs: neq; amicitie me-
 moria moueretur: omnesq; & animo & operibus in id
 belli incumbere. Coactis equitum ^{viii}. & pedum circi-
 ter cc xl. hec in heduorum finibus recensentur: nusq;
 inibat: prefecti constituebantur. Comio atrebatu ui-
 ridomaro & eporedorigi heduis: uercassianeuno aruer-
 no consobrino uercingetorigis summa traditur. His
 delectis ex ciuitatibus attribuuntur: quorum conci-
 liobellum administraretur: omnes alacres & fiducia
 pleni ad alexiam proficiunt. Neq; erat omnium
 quisq; qui aspectum modo tante multitudinis sustine-
 ri posse arbitraretur: presertim ancipiti prelio cum ex
 opido eruptione pugnaretur. Foris tante copie equi-
 tatus peditatusq; cernerentur. At ii qui Alexie obside-
 bantur: preterita die qua auxilia suorum expectaue-
 rant: consumpto omni frumento: inscij q; in heduis

gereretur concilio coacto de exitu suarum fortunarum
 consultabant: ac uariis dictis sententiis: quarum pars
 deditioem: pars dum uires suppeterent: eruptionem
 censebat. Non pretereunda oratio Critognati uidetur
 propter eius singularem & nefariam crudelitatem. Hic
 summo in aruernis ortus loco & magne habitus aucto-
 ritatis. Nihil inquit de eorum sententia dicturus su:
 qui turpissimam seruitutem deditioem nomine appel-
 lant: neque hos habendos ciuium loco: neque ad consiliu
 adhibendos censeo: cum iis nihil mihi res sit qui erup-
 tionem probant: quos in concilio omnium nostrum
 consensu: pristine uirtutis memoria uidetur. Animi
 est ista mollicies non uirtus paulisper inopiam ferre
 non posse qui se ultro morti offerant facilius referi-
 antur quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc
 sententiam probarem: tantum apud me dignitas po-
 test: si nullamquam uite nostre iacturam fieri uiderem. Sed
 in consilio capiendo omnem galliam respiciamus
 quam ad nostrum auxilium concitauimus. Quid ho-
 minum milibus Lxxx. uno loco interfectis propi-
 quis consanguineisque nostris animi fore existimatis?
 si pene in ipsis cadaueribus prelio decertare cogentur.
 Nolite hos uestros auxilio expoliare: qui uestre salutis
 causa suum periculum neglexerint. Nec stultitia ac
 temeritate nostra aut animi imbecillitate omnes
 galliam prosternere & perpetue seruituti subiicere.
 An quod ad diem non uenerunt: de eorum fide co-
 stantiaque dubitatis? Quid ergo romanorum animos
 in illis ulterioribus munitionibus sine causa que
 tidie exerceri putatis: si illorum nuntiis confirma-

*Oratio Critognati ne-
 faria & crudelissima.*

residere

ri non potestis omni aditu precepto: iis utimini testi-
 bus appropinquare eorum aduentum: cuius rei ti-
 more exterriti diem noctemque in opere uersantur.
 qui ergo mei consilii est facere quod nostri maiores
 nequaquam pari bello cimbrorum teutonumque fecerunt:
 qui in oppida compulsi ac simili inopia subacti eorum
 corporibus qui etate ad bellum inutiles uidebantur:
 uitam tolerauerunt: neque se hostibus tradiderunt. Cu-
 ius rei si exemplum non haberemus: tamen liberta-
 tis causa instruit & posteris proci pulcherrimum iudi-
 carem: nam quid illi simile bello fuit: depopulata gal-
 lia cimbrum magnamque illata calamitate: finibus quidem
 nostris aliquando excesserunt: atque alias terras petierunt:
 iura: leges: agros libertatem nobis reliquerunt. Roma-
 ni uero quid petunt aut quid uolunt: nisi inuidia ad-
 ducti quos fama nobiles potentisque bello cognouerunt:
 horum in agris ciuitatibus consistere: atque iis eterna
 iniungere seruitutem: neque enim ulla alia conditi-
 one bella gesserunt. Quod si ea que in longinquis
 nationibus geruntur ignoratis respicite finitimam
 galliam: que in provinciam redacta iure & legibus
 commutatis feris securibus subiecta perpetua pre-
 mitur seruitute. Sententijs dictis constituunt: ut
 ii qui ualitudine aut etate inutiles sunt bello, oppido
 excedant. Illo tamen tempore potius utendum con-
 silio si res cogat atque auxilia morentur: quam aut dedi-
 tionis aut paucis subeundam conditionem ma-
 dubii qui eos oppido receperant: cum liberis atque
 uxoribus exire coguntur. Hi cum ad munitiones
 romanorum accessissent flentes omnibus precibus

omnia prius expiantur
 quam ab acritognati sente-
 tia discedant.

Na.

In finita galloru mult-
tudo pergit ad
Caesaris castra.

orant: ut se in seruitutem receptos cibo iuuarent. At
 cesar dispositis inuallo custodibus recipi prohibebat. In-
 terea Comius reliquiq; duces quibus summa imperii
 permessa erat cum omnibus copiis ad alexiam perue-
 niunt: & colle exteriori occupato non longe mille-
 passibus ab nostris munitionibus confidunt. Postero
 die equitatu ex castris educto omnem eam plani-
 tiem quam in longitudinem quattuor milia pas-
 suum patere demonstrauimus complent pedestresq;
 copias paulum ab eo loco editas in locis superioribus co-
 stituunt. Erat ex opido alexia despectus in campum.
 Concurrunt his auxilijs uisis. Fit gratulatio inter eos
 atq; omnium animi ad letitiam excitantur. Itaque
 productis copiis ante opidum confidunt: & proxima
 fossam cratibus integrant: atq; aggere explent: seq;
 ad eruptionem atq; omnes casus comparant. Caesar
 omni exercitu ad utranq; partem munitionu dis-
 posito ut si usus ueniat suum quisq; locum teneat:
 & moueri equitatum & ex castris educi & prelium
 committi iube. Erat ex omnibus castris que sum-
 mum undiq; iugum tenebant despectus atq; omnes
 milites intenti pugne euentum expectabant. Gal-
 li inter equites raros sagittarios expeditos leuis arma-
 ture interiecerant: qui suis cedentibus auxilio succu-
 rerent: & nostrorum equitum impetum sustine-
 rent. Ab his complures de improviso uulnerati
 prelio excedebant: cum suos pugna superiores
 esse galli confiderent: & nostros multitudine pre-
 mi uiderent: ex omnibus partibus & ii qui mu-
 nitionibus continebantur: & ii qui ad auxilium

conuenerant: clamore & ululatu suorum animos confir-
 mabant: quod in conspectu omnium res gerebatur: neq;
 tegi ac turpiter celari poterat. Vtrosq; & laudis cupiditas
 & timor ignominie ad uirtutem excitabat. Cum a me-
 ridie prope ad solis occasum dubia uictoria pugna-
 retur: germani una in parte conferctis turmis in
 hostes impetum fecerunt: eosq; propulerunt. Quibus
 in fugam coniectis: sagittarii circūuenti interfectique
 sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usq;
 in castra insecuti sui colligendi facultatem non dede-
 runt. At ii qui ab alexia processerant: mesti prope uic-
 toria desperata se in opidum receperunt. Vno die in-
 termisso galli: atq; hoc spatio magno: cratium scalarum
 & arpagonum numero effecto media nocte silentio
 ex castris egressi ad campestris munitiones accedunt
 subito clamore sublato: qua significatione qui in opi-
 do obsidebantur de suo aduentu cognoscere possent:
 crates proicere fundis: sagittis: lapidibus nostros de
 uallo perturbare: reliquaq; que ad expugnationem
 pertinent parant administrare. Eodem tempore cla-
 more exaudito dat tuba signum suis uercingetorix
 atq; ex opido educitur. Nostri ut superioribus diebus
 ut cuiq; erat locus attributus ad munitionem accedunt:
 fundis librilibus sudibusq; quas in opere disposuerat:
 gallos glandibus perterrent. Prospectu tenebris
 adempto: multa utring; uulnera accipiuntur: com-
 plura tormentis tella coniciuntur. At marcus an-
 tonius & Caius trebonius legati quibus: ee partes ad
 defendendum obuenerant: qua ex parte nostros pre-
 mi intellexerat: iis auxilio ex ulterioribus castellis

Arpagones.

Arpagones qui fuerunt

A A A A A A

A

deductos submittebat dum longius ab munitione aberant galli plus multitudine telorum proficiebant: postea quae propius successerant: aut se stimulis inopinates inducebant: aut in scrobes delati transfodiebantur: aut exuallo ac exturribus traieci pilis muralibus interibat. Multis undique uulneribus acceptis nulla munitione precepta cum lux appareret: ueritine a latere aperto ex superioribus castris eruptione circumuenirentur se ad suos receperunt. At interiores dum ea quae a uercingetorige ad eruptionem preparata erant proferunt: priores fossas explent. Diutius in iis rebus administrandis morati: prius suos discessisse cognouerunt: quae munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in opidum reuerterunt bis magno cum detrimento repulsi galli quid agant consulunt: locorum peritos adhibent. Ex iis superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis quem propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerunt nostri necessario pene iniquo loco & leniter decliui castra fecerunt. Hec Caius antistius reginus & lucius caninius regulus legati cum duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores legionibus duces hostium Lx. ex omni numero deligunt earum ciuitatum quae maximam uirtutis opinionem habebant. Quid quoque pacto agi placeat: occulte inter se constituunt ad eundem tempus definiunt cum meridiei esse uideretur. His copiis uercassiuellanum aruernum unum ex quattuor ducibus propinquum uercingetorigis praeficiunt. Ille ex castris prima uigilia egressus prope confecto sub lucem itinere post montem se occultauit:

militesq; ex nocturno labore sese reficere iussit. Cum iam
 meridies appropinquare uideretur, ad ea castra quae
 supra demonstrauius contendit. eodemq; tempore
 equitatus ad campestris munitiones accedere & re-
 liquae copiae pro castris sese ostendere ceperunt. Ver-
 cingetorix ex arce Alexiae suos conspicatus ex opido
 egreditur: castris longurios: musculos: falces: reliq;que
 que eruptionis causa parauerant profert. pugnat
 uno tempore omnibus locis: atq; omnia temptant
 que minima uisa pars firma est. Huc concurrunt
 romanorum manus tantis eruptionibus distinctas:
 nec facile pluribus locis occurrit: multum ad tere-
 dos nostros ualet clamor qui post tergum pugnant
 bus extitit: quod suum periculum in aliena uidet
 salute constare. Omnia enim plerumq; que absunt:
 uehementius hominum mentes perturbant. Cesar
 idoneum locum nactus quid quaq; ex parte geratur
 cognoscit: laborantibus submittit: utrisq; ad animu
 occurrit: unum esse illud tempus: quo maxime co-
 tendi conueniat. Galli nisi perfregerint munitiones
 de omni salute desperant. Romani si rem obtinu-
 erint: finem laborum omnium expectant: maxime
 ad superiores munitiones laboratur. Quo uercassi-
 uellanium missum demonstrauius: iniquum loci
 ad decliuitatem fastigium magnum habet momen-
 tum. Alii tela conuiciunt: alii testudine facta sube-
 unt: defatigatis inuicem integri succedunt. Agger
 ab uniuersis in munitionem coniectus & ascensum
 dat gallis: & ea que in terra occultauerant roma-
 ni contegit: nec iam arma nostris nec uires suppetunt.

His rebus cognitis cesar labienum cum cohortibus sex sub-
 sidio laborantibus mittit. Imperat si sustinere non pos-
 sit deductis cohortibus eruptione pugnaret: id nisi ne-
 cessario non faciat ipse adit reliquos cohortatus ne la-
 bori succumbant: omnium superiorum dimicationū
 fructum in eo die atq; hora docet consistere. Interio-
 res desperatis campestribus locis propter magnitudi-
 nem munitionum loca prerupta ex ascensu teptat.
 Huc ea que parauerant conferunt: multitudine telorū
 ex turribus propugnantes deturbant: aggere & crati-
 bus fossas explent. Falcibus uallum adhorti iam rescā-
 dunt. Mittit primo brutum adolescentem cum co-
 hortibus cesar. Post cum aliis Caium fabium lega-
 tum. postremo ipse cum uehementius pugnaretur
 integros subsidio adducit: restituto prelio ac repulsis
 hostibus eo quo labienum miserat contendit. Cohortes
 quattuor ex proximo castello deducit: equitum par-
 tem sequi & partem circuire exteriores munitiones
 & a tergo hostes adoriri iubet. Labienus postq; neque
 aggeres neq; fosse uim hostium sustinere poterant: co-
 actis una Lx. cohortibus: quas ex proximis presidis
 deductas fors obtulit. Cesarem per nuntios facit cer-
 tiorem quid faciendum existimet accelerat cesar: ut
 prelio intersit. Eius aduentu ex colore uestitus cogni-
 to quo insigni in preliis uti consuebat: turmisq; equitū
 & cohortibus uisis quas se sequi iusserat: ut de locis
 superioribus ac decliuibus deuexis cernebantur. Hos-
 tes prelium committunt: utrinq; clamore sublato
 excipitur rursus ex uallo atq; omnibus munitioni-
 bus clamor. nostri obmissis pilis gladijs rem gerūt.

repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliae
appropinquant: hostes terga uerterunt: fugientibus
equites occurrunt. Fit magna cedes. Assedillus dux
& princeps remus tum occiditur. Vercassiuellanus ar-
uernus uiuus in fuga comprehenditur. signa milita-
ria septuaginta quattuor ad cesarem referuntur. Pau-
ci ex tanto numero se in castra incolumes recipiunt.
Conspicati ex opido cedem & fugam suorum desperata
salute: copias a munitionibus reducunt. Fit protinus
haec audita ex castris gallosum fuga: quod nisi cre-
bris subsidiis ac totius diei labore milites essent defa-
tigati fuissent: omnes hostium copias delere potuissent.
De media nocte missus equitatus nouissimum agmen
consequitur: magnus numerus capitur atq; inter-
ficitur. Reliqui ex fuga in ciuitatem discedunt. Pos-
tero die uercingetorix concilio conuocato id bellum
se non suscepisse suarum necessitatum: sed commu-
nis libertatis causa demonstrat. Et qm sit fortunę
cedendum: ad utranq; rem se illis offerre seu mote-
sua romanos satisfacere: seu uiuum tradere uelint.
Mittuntur de iis rebus ad cesarem legati: lubet arma
tradi: principes produci. Ipse in munitione pro castris
consedit. Eo duces producuntur. Vercingetorix deditur:
arma proiciuntur: reseruatis heduis atq; eruernis. Si
per eos ciuitates recuperare posset: ex reliquis captiuis
toto exercitu capita singula pcede nomine distribuit.
His rebus confectis: in heduos proficiscitur: ciuitatem
recipit: eo legati ab aruernis missi: que imperaret
se facturos pollicentur. Imperat magnum nume-
rum obsidum. Legiones in hiberna mittit: captiuo-

rum circiter xx. milia heduis aruernisq; reddit. Titum Labienum duabus cum legionibus & equitatu in sequanos proficisci iubet. Huic Marcum sempromium rutilium attribuit. Caium fabium legatum & Lucium minutium Basilium cum legionibus duabus in remis collocat: nequam ab finitimis bellouacis calamitatem accipiant. Caium antistium reginum in ambibaretos. Titum sextium in bituriges. Caium caminium rebilum in rutenos cum singulis legionibus mittit. Quintum tullium ciceronem & publicum sulphicium cabillonis & matissane in heduis ad araxim rei frumentarie causa collocat. Ipse bibratte hiemare constituit. Harum rerum litteris cognitis Romae dies xx. supplicatio indicitur.

(2)

OACTVS ASSIDVIS TVIS VOCIBVS BALBE: CVM Q. VOTIDIANA MEA RECUSATIO NON DIFFICULTATIS EXCUSATIONEM: SED INERTIS UIDERETUR DEPRECATIONEM HABERE: DIFFICILLIMAM REM SUSCEPI. Caesaris nostri commentarios rerum gestarum gallie non comparantibus superioribus atq; inferioribus eius scriptis contextui nouissimumq; atq; imperfectum ab rebus gestis alexandrie confeci usq; ad exitum non quidem ciuilibus dissensionis: cuius finem nullum uidemus: sed uite cesaris. Quos utinam qui legerint scire possint q; inuitus susceperim scribendos: quo facilius caream stultitie atq; arrogantie crimine: qui me medium interposuerim cesaris scriptis. Constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum: quod non

/ats insequentibus